

Europese analyse van rechtsbijstand voor kinderen in de praktijk en van lacunes in de rechtsbijstandssystemen

in België, Frankrijk, Hongarije, Roemenië & Nederland

CLEAR-Rights is mede gefinancierd door het Programma Justitie van de Europese Unie (2014-2020).

Geschreven door dr. Laurene Graziani,

internationaal consultant, specialist in kinderrechten, in samenwerking met Zoé Duthuillé, Eva Gangneux, Noémie Saidi-Cottier, Kathleen Taieb, Sharon Detrick, Eva Huls, Zsuzsanna Rutai, en Elena Trifan.

Mei - Augustus 2021

Inhoudsopgave

Dankbetuiging	5
Afkortingen	6
Begrippenkader	7
Samenvatting	10
Deel 1. Introductie en methodologie	14
1. Introductie	15
1.1. Over het CLEAR-Rights project	15
1.2. Context	17
2. Doel van de analyse en methodologie	19
2.1. Reikwijdte en doelstellingen van de analyse	19
2.2. Methodieken en instrumenten	19
2.3. Beperkingen van het onderzoek	21
Deel 2. Kernbevindingen	22
1. Belangrijke juridische normen met betrekking tot juridische steun voor en rechtsbijstand aan kinderen	23
2. Rechtsbijstandssystemen voor kinderen die in aanraking komen met politie en/of justitie in Europa: hoe werkt het en hoe toegankelijk is het?	27
2.1. België	28
2.2. Frankrijk	31
2.3. Hongarije	34
2.4. Roemenië	37
2.5. Nederland	40
3. Bestaande opleidingen, databases en netwerken die beschikbaar zijn voor jeugdstrafrechtadvocaten	44
3.1. België	44
3.2. Frankrijk	47
3.3. Hongarije	49
3.4. Roemenië	52
3.5. Nederland	54

4. Kwaliteitsnormen met betrekking tot rechtsbijstand voor kinderen in Europa	57
4.1. België	57
4.2. Frankrijk	61
4.3. Hongarije	63
4.4. Roemenië	66
4.5. Nederland	69
Deel 3. Conclusies en aanbevelingen	73
1. Bestaande lacunes en behoeften van advocaten en pro bono advocaten die met kinderen werken binnen Europa	73
2. Aanbevelingen	77
Bijlagen	80
1. Belangrijkste thema's en sub-thema's van deze Europese Analyse	80
2. Bestaande Europese projecten en onderzoeken naar rechtsbijstand voor kinderen die in aanraking komen met politie en / of justitie (vanaf heden)	81
3. Bestaande opleidingen en trainingen op Europees en internationaal niveau	82
4. Netwerken van advocaten	83
5. Onderzoeken naar kinderen in het jeugdstrafrechtstelsel en rechtsbijstand	83
6. Samenvatting van de belangrijkste concludende observaties van het VN-Kinderrechtencomité per land	86
7. Belangrijke internationale en Europese documenten over kinderrechten en jeugdstrafrecht	88
8. Belangrijke internationale en Europese documenten over rechtsbijstand	89

Dankbetuiging

Deze Europese analyse van rechtsbijstand van kinderen in de praktijk en van lacunes in de rechtsbijstandsystemen is geschreven in opdracht van Terres des hommes door dr. Laurene Graziani, gebaseerd op het onderzoek van Zoé Duthuillé, Eva Gangneux, Noémie Saidi-Cottier, Kathleen Taieb, Sharon Detrick, Eva Huls, Zsuzsanna Rutai en Elena Trifan. De auteur wil graag de instrumentele rol erkennen van zowel het projectmanagementteam bij het faciliteren van het opstellen van deze analyse als van Silvia Randazzo, de in-house consultant van Terre des hommes, die de methodologie voor dit proces heeft ontwikkeld. De auteur bedankt tevens de partners voor hun bijdragen en het verstrekken van informatie. De auteur heeft alle redelijke inspanningen geleverd om de nauwkeurigheid en geldigheid van de hierin opgenomen informatie te waarborgen.

Projectleider: Terre des hommes en het regionale kantoor van Terre des hommes Europa, gevestigd in Hongarije

Technische ondersteuning: PILnet in Hongarije, Alliance des avocats pour les droits de l'homme in Frankrijk, Defence for Children International België, Terre des hommes Roemenië en Defence for Children International-ECPAT Nederland

Consultants: Silvia Randazzo en dr. Laurene Graziani

Reviewers: voor België Zoé Duthuillé en Eva Gangneux, voor Nederland Sharon Detrick and Eva Huls, voor Hongarije Silvia Randazzo, Mariama Diallo, Zsuzsanna Vég en Marcos de Barros, voor Roemenië Mihai Enache, voor Frankrijk Lilly Coisman en Noanne Tenneson

De inhoud van dit document vertegenwoordigt alleen de mening van de auteur en valt uitsluitend onder de verantwoordelijkheid van de auteur. De Europese Commissie aanvaardt geen enkele verantwoordelijkheid voor het gebruik dat kan worden gemaakt van de informatie die het bevat.

Afkortingen

AADH	– Alliance des Avocats pour les Droits de l’Homme (in het Frans)
ASF	– Avocats sans Frontières
Avocat.be	– Order of the French and German speaking bar associations (Orde van de Franstalige en Duitstalige Advocaten)
CoE	– Council of Europe (Raad van Europa)
CRC	– Convention on the Rights of the Child (Verdrag inzake de rechten van het kind)
DCI	– Defence for Children Internation
ECHR	– European Court of Human Rights (Europees Hof voor de Rechten van de Mens)
EU	– Europese Unie
HIV	– Humaan immonodeficientievirus
LGBT	– lesbisch, gay, biseksueel, transgender
MAS	– Master of Advanced Studies
SDJ	– Services Droits des Jeunes
Tdh	– Terre des hommes
TEG	– Technical Experts Group
UN	– United Nations (Verenigde Naties)
UNBR	– The National Union of Bars in Romania

Begrippenkader

Het begrippenkader vormt de basis voor een gemeenschappelijk begrip van de belangrijkste concepten die in het project in het algemeen worden gebruikt.

Accreditatie: Een verklaring van een derde partij met betrekking tot een conformiteits-beoordelingsinstantie waaruit formeel blijkt dat zij bekwaam is om specifieke taken uit te voeren (zoals certificering, opleiding, enz.) en gekwalificeerd is om een bepaalde activiteit uit te voeren. Een gezaghebbende instantie die accreditatie uitvoert, wordt een 'accreditatie-instantie' genoemd.

Het belang van het kind (best interests of the child): Dit is een van de vier leidende algemene beginselen van het VN-Kinderrechtenverdrag. Het "vaststellen van het belang" beschrijft het formele proces met strikte procedurele waarborgen die zijn ontworpen om de belangen van het kind te bepalen op basis van een daartoe strekkende beoordeling (best interests assessment). Het bestaat uit het evalueren en balanceren van alle elementen die nodig zijn om te beslissen in een specifieke situatie voor een specifiek kind [of groep kinderen]. Het wordt uitgevoerd door de beslisser en zijn of haar personeel - indien mogelijk een multidisciplinair team - en vereist de deelname van het kind. – General Comment nr. 14 (2013) over het recht van het kind zijn/haar belangen de eerste overweging te laten zijn (art. 3, eerste lid) (CRC/C/GC/14)-V (47).

Kind: Iedere persoon jonger dan achttien jaar (art. 1 van het VN-Kinderrechtenverdrag en EU-richtlijnen 2016/800 en 2012/29).

Kinderadviesraden: Groepen kinderen en jongeren die actief zullen deelnemen aan de implementatie van de projecten door de uitvoerende partner te helpen bij het 'jeugd proof' maken van de materialen, de begeleiding en de hulpmiddelen die als onderdeel van dit project voor kinderen en jongeren zullen worden ontwikkeld; en door kindgeleide bewustmakings- en belangenbehartigingsmateriaal te ontwikkelen om de aandacht van kinderen, jongeren, en het grote publiek te trekken.

Kind in aanraking met politie en/of justitie (child in conflict with the law): Een persoon die de leeftijd van strafrechtelijke aansprakelijkheid heeft bereikt, maar nog niet meerderjarig is (jonger dan 18 jaar), die ervan wordt verdacht of beschuldigd een strafbaar feit te hebben gepleegd volgens zijn/haar nationale strafrecht (CRC/C/GC/10, Inleiding, §1). De leeftijd die in aanmerking moet worden genomen om te bepalen of een kind strafrechtelijk aansprakelijk is, is de leeftijd op het moment van het plegen van het strafbare feit, niet later dan dat.

Kindvriendelijke justitie: Juridische en capaciteitsopbouwende maatregelen die de EU bevordert om ervoor te zorgen dat de rechtssystemen in Europa zich aanpassen aan de behoeften van kinderen. Een kindvriendelijk rechtssysteem behandelt kinderen met waardigheid, respect, zorg en eerlijkheid. Het is toegankelijk, begrijpelijk en betrouwbaar. Het luistert naar kinderen, neemt hun mening serieus en zorgt ervoor dat ook de belangen van degenen die zich niet kunnen uiten (zoals

---

¹ https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/rights-child_en.

baby's) worden beschermd. Het past zijn tempo aan kinderen aan: het is niet snel of lang, maar redelijk snel - Richtsnoeren van de Raad van Europa over kindvriendelijke justitie (voorwoord).¹

Jongerenparticipatie: Doorlopende procedures, met inbegrip van het delen van informatie en de dialoog tussen kinderen en volwassenen op basis van wederzijds respect, waardoor kinderen kunnen leren hoe hun opvattingen en die van volwassenen in overweging worden genomen en vorm kunnen geven aan de uitkomst van dergelijke processen (inclusief de ontwikkeling van beleid, programma's en maatregelen in alle relevante contexten van het leven van kinderen).²

Clearinghouse: Een manier om een aanvraagproces voor juridische steun te stroomlijnen. Het clearinghouse fungeert als een matchmaker, een makelaar tussen niet-gouvernementele organisaties, kinderen die juridische bijstand nodig hebben en advocaten die in staat en bereid zijn om pro bono juridische bijstand te verlenen.

Rechtsbijstand: Het verstrekken van juridisch advies, bijstand en vertegenwoordiging op kosten van de staat onder de voorwaarden en in overeenstemming met de procedures die in het nationale recht zijn vastgesteld voor personen die worden vastgehouden, gearresteerd of gevangengezet; voor personen die verdacht of beschuldigd worden van, gedagvaard of veroordeeld zijn voor een strafbaar feit; en voor slachtoffers en getuigen in het strafproces. Rechtsbijstand omvat juridische scholing, toegang tot juridische informatie en tot andere diensten die worden verleend via alternatieve geschillenbeslechtsmechanismen en herstelrechtprocedures.³

Instantie voor rechtsbijstand: De autoriteit die krachtens het nationale recht is opgericht voor het beheer, de coördinatie en het toezicht op de verlening van rechtsbijstand.⁴

Rechtsbijstandverlener: Elke natuurlijke persoon en rechtspersoon die is erkend om rechtsbijstand te verlenen.⁵

Juridische bijstand: Een scala aan juridische diensten, van het verstrekken van generieke juridische informatie en advies tot vertegenwoordiging door een juridische professional in de rechtbank.⁶

Pro bono advocaat: Pro bono is afgeleid van de Latijnse uitdrukking en verwijst naar professioneel werk dat vrijwillig en zonder betaling wordt uitgevoerd. In tegenstelling tot traditioneel vrijwilligerswerk, maakt het gebruik van de specifieke vaardigheden van professionals om diensten te verlenen aan degenen die ze niet kunnen betalen en wanneer een door de staat gefinancierde dienst niet beschikbaar is. Pro bono juridisch werk is anders dan niet-juridisch vrijwilligerswerk en dan andere vormen van liefdadigheid. Dit verschil vloeit voort uit de feiten dat het pro bono juridische werk (a) helpt om de kloof te dichten tussen de juridische behoeften van de meest kansarmen in de samenleving en hun vermogen om bijstand te vinden, en (b) helpt om andere hiaten in de toegang tot de rechter aan te pakken (zoals wanneer non-profitorganisaties of openbare belangengroepen zich geen bijstand kunnen veroorloven).⁷

¹ https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/rights-child_en.

² CRC/C/GC/12 over het recht van het kind om gehoord te worden, 2009, §3 en §13.

³ Model Law on Legal Aid in Criminal Justice Systems. Verenigde Naties. Wenen, 2017: www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/LegalAid/Model_Law_on_Legal_Aid.pdf.

⁴ *Ibid.*

⁵ *Ibid.*

⁶ <http://www.lawfoundation.net.au/ljf/app/&id=BE847B257045869FCA25707600235F44>

⁷ Pilnet en Vereniging van de balie van de stad New York - Cyrus r. Vance center for international justice, Pro bono handbook: a guide to establishing a pro bono program at your law firm, 2015.

Procedurele waarborgen: Het streven om ervoor te zorgen dat kinderen strafprocedures kunnen begrijpen en volgen, hun recht op een eerlijk proces kunnen uitoefenen en om te voorkomen dat kinderen recidiveren en om hun sociale integratie bevorderen – overeenkomstig EU-richtlijn 2016/800 (1) van het Protocol.

Technical Experts Group (TEG): Een adviesorgaan dat pro bono het CLEAR-Rights-consortium ondersteunt tijdens de uitvoering van het project. Deze groep bestaat uit diverse deskundigen op het gebied van kinderrechten die in hun vakgebied worden erkend door hun ervar-

ing en hoogwaardige kwalitatieve bijdragen. De TEG biedt niet alleen toegang tot relevante gespecialiseerde input van gezaghebbende autoriteiten, maar helpt ook bij het ontwikkelen van een sterk gezag van het totale project, met name met betrekking tot het borgen van de ontwikkelde trainingen en het vermenigvuldigen van de capaciteitsopbouwende inspanningen.

Jongvolwassene: Elke persoon tussen de 18 en 24 jaar oud.

Samenvatting

“De ideale advocaat voor mij is iemand die me altijd serieus neemt en aandacht aan me besteedt” Meisje, leeftijd onbekend, geïnterviewd tijdens het project.⁸

Rechtsbijstand voor kinderen die in aanraking komen met politie en/of justitie is een grondrecht.⁹ Goede voorbeelden zijn duidelijk te vinden in heel Europa (ondanks grote verschillen tussen landen) na de totstandkoming van de Richtsnoeren van de Raad van Europa inzake kindvriendelijke justitie, wat de voortdurende inzet van staten voor kindvriendelijke justitie aantoont.¹⁰ Het enorme beschikbare onderzoek – in Europa en wereldwijd – geeft echter aan dat er nog steeds één cruciale uitdaging resteert om alle kinderen die in aanraking komen met politie en/of justitie, volledig te beschermen. Het VN-Kinderrechtencomité uitte in §51 van General Comment nr. 24 hun bezorgdheid dat “kinderen minder bescherming wordt geboden dan het internationaal recht voor volwassenen garandeert” en het “beveelt aan dat de staten zorgen voor een effectieve juridische vertegenwoordiging, kosteloos, voor alle kinderen die worden geconfronteerd met strafrechtelijke vervolging voor gerechtelijke, administratieve of andere overheidsinstanties”, en overweegt nadrukkelijk dat “jeugdstrafrechtssystemen kinderen niet mogen toestaan af te zien van juridische vertegenwoordiging tenzij de beslissing om hiervan af te zien vrijwillig en onder onpartijdig gerechtelijk toezicht wordt genomen”.

De belangrijkste doelstelling van het CLEAR-Rights project is het verbeteren van de rechtsbijstand voor kinderen, meer specifiek het verbeteren van de gelijke toegang tot een advocaat voor kinderen die verdacht of beschuldigd worden van een misdrijf, door de toegang tot hoogwaardige en gespecialiseerde door de overheid gefinancierde rechtsbijstand en pro bono rechtsbijstand te verbeteren, in overeenstemming met Richtlijn 2016/800/EU betreffende procedurele waarborgen voor kinderen die verdachte of beklaagde zijn in strafprocedures. Dit project is gebaseerd op het recht op rechtsbijstand/hulp van kinderen die als verdachte of beklaagde in strafprocedures betrokken zijn, met een focus op vijf Europese landen: België, Frankrijk, Hongarije, Roemenië en Nederland. Het wordt gecoördineerd door het Regionaal Kantoor van Tdh voor Europa in Hongarije, in samenwerking met vijf partners: PILnet in Hongarije, Alliance des Avocats pour les Droits de l’Homme (AADH) in Frankrijk, Defence for Children International (DCI) in België, Terre

⁸ Het volledige interview is te vinden op: <https://childhub.org/en/child-protection-multimedia-resources/clear-rights-child-advisory-board-hungary-what-makes-good-lawyer-video>

⁹ Het Verdrag inzake de rechten van het kind biedt in de artikelen 37 en 40 de fundamentele basiswaarborgen voor kinderen om juridische en andere passende bijstand te ontvangen en er toegang toe te hebben. Deze beginselen worden versterkt in de Algemene Opmerking 24 (106) die bepaalt: “een alomvattend jeugdstrafrechtstelsel vereist de oprichting van (...) gespecialiseerde verdedigers of andere vertegenwoordigers die juridische of andere passende bijstand verlenen aan het kind”.

¹⁰ Liefwaard, T. en Kilkelly, U., Kindvriendelijke justitie: verleden, heden en toekomst, in Goldson, B. (red.), Jeugdstrafrecht in Europa. Verleden, heden en toekomst, Routledge, 2019, pp. 57-73; Kennan, N. en Kilkelly, U., Betrokkenheid van kinderen bij strafrechtelijke, civiele en administratieve gerechtelijke procedures in de 28 lidstaten van de EU: policy brief, Europese Commissie, 2015; Europese Commissie, Summary of contextual overviews on children’s involvement in criminal judicial proceedings in the 28 member states of the EU, Publication office for the European Union, 2014; FRA Reports on “Child Friendly Justice, verkrijgbaar bij <https://fra.europa.eu/en/publication/2017/child-friendly-justice-childrens-view>

des hommes Roemenië en Defence for Children International-ECPAT in Nederland. Dit project heeft tot doel de overkoepelende inspanningen van de Europese Commissie te ondersteunen om een Europees gebied tot stand te brengen waarin kindvriendelijke justitie is geïmplementeerd en de EU-wetgeving op coherente wijze ten uitvoer wordt gelegd.

Deze Europese analyse is voornamelijk gebaseerd op deskresearch op nationaal en Europees niveau en op de resultaten van het overleg met professionals in de vijf landen. Het moet worden beschouwd als een basis- en behoeftebeoordeling die gericht is op het begeleiden van de volgende fasen van het project. Het doel is:

1. Een overzicht geven van de toegankelijkheid en kwaliteit van de stelsels van rechtsbijstand voor kinderen die in aanraking komen met politie en/of justitie in de landen waar het project wordt uitgevoerd, waaronder de identificatie van lacunes en veelbelovende praktijken.
2. Een overzicht geven van de capaciteiten en opleidingsbehoeften van sociaal advocaten en pro bono advocaten in de landen waar het project wordt uitgevoerd.
3. Enkele aanbevelingen doen op basis van de lacunes en de veelbelovende praktijken die in de analyse zijn geïdentificeerd en doeltreffende maatregelen voorstellen die gelijke toegang tot kosteloze rechtsbijstand voor alle kinderen waarborgen.

Uit de resultaten/bevindingen van het onderzoek blijkt dat het recht op rechtsbijstand voor kinderen die met politie en/of justitie in aanraking komen is gewaarborgd in de Grondwet en/of wetgeving. In sommige landen werd het versterkt na het aannemen van nieuwe Europese standaarden, waaronder Richtlijn 2016/800/EU, die een verplichting oplegt om in juridische bijstand aan kinderen te voorzien.

In het algemeen omvat het voorzien in rechtsbijstand raadpleging en vertegenwoordiging in gerechtelijke procedures, met speciale instellingen die verantwoordelijk zijn voor de organisatie ervan. Rechtsbijstand is beschikbaar voor kinderen, maar advocaten zijn niet altijd gespecialiseerd in het jeugdstrafrecht. Zo is er in Roemenië en Hongarije nog steeds geen duidelijk accreditatie- of certificeringsproces, terwijl in Nederland de eisen om je te registreren als jeugdstrafrechtadvocaat bijzonder strict zijn. In de meeste landen zijn de voorwaarden om kinderen kosteloos juridische bijstand te verlenen niet optimaal door een gebrek aan financiering. Er zijn belangrijke budgettaire beperkingen en veel advocaten voelen zich gefrustreerd. In België lijkt bijvoorbeeld de meerderheid van de advocaten die aan de enquête hebben deelgenomen, niet tevreden met dit systeem vanwege de lage vergoeding en belangrijke vertragingen. In Hongarije is de particuliere steun voornamelijk afhankelijk van NGO's vanwege de beperkingen van het stelsel van rechtsbijstand van de staat. Ook in een goed functionerend systeem als in Nederland blijft de financiering van het stelsel van rechtsbijstand een probleem. Sommige kinderen ondervinden extra belemmeringen voor wat betreft de toegang tot op maat gesneden en adequate rechtsbijstand, zoals in Nederland, waar specifieke categorieën minderjarigen worden uitgesloten of in Frankrijk, waar alleenstaande minderjarigen of minderjarigen die tot minderheden behoren geen gelijke toegang tot een advocaat hebben. Bovendien zijn advocaten op sommige plaatsen niet beschikbaar, vooral niet op het platteland in Roemenië of Hongarije. Gebrek aan tolken kan ook een obstakel zijn voor kinderen met een migratie achtergrond. In Roemenië zijn bijvoorbeeld vaak tolken beschikbaar in de hoofdstad, maar niet in de provincies.

Op het gebied van training kan de kennis van kinderrechten en het jeugdstrafrecht, inclusief een interdisciplinaire aanpak, worden verbeterd. Trainingen zijn essentieel om kinderrechten en kinderrechtelijke beginselen te bevorderen, waaronder diversion, herstelrecht en alternatieve

©Tdh/Jean-Luc Marchina

sancties. Trainingen zijn ook belangrijk voor advocaten om de realiteit van kinderen beter te begrijpen en aan te sluiten bij specifieke behoeften en contexten, maar ook om hun kritisch denken te verbeteren en te reflecteren op hun dagelijkse praktijk. Het gebrek aan interdisciplinaire kennis is nog steeds een belangrijk obstakel voor advocaten om de specifieke situatie van elk kind te begrijpen en om relevante en passende maatregelen voor te stellen. In de meeste landen erkennen advocaten de noodzaak om hun kennis over kindvriendelijke communicatie en een kindsensitieve aanpak te vergroten. Deze onderwerpen zijn over het algemeen niet opgenomen in het curriculum, wat het vermogen van advocaten beperkt om het kind te begrijpen en zijn/haar stem te vertegenwoordigen tijdens de procedure. Advocaten hebben de neiging om zich meer te richten op de procedurele rechten en minder op andere kinderrechten, zoals het recht op participatie. Er zijn verschillende initiatieven en projecten ontplooid om de capaciteiten te vergroten, maar opleidingskosten en overbelasting worden nog steeds door advocaten als een obstakel beschouwd. Advocaten zijn het er meestal over eens dat trainingen mede soft skills, praktische hulpmiddelen en uitwisselingen met andere actoren die bij de procedure betrokken zijn, waaronder kinderen (zoals Youthlab), moeten omvatten.

Formele en informele netwerken, evenals databases, zijn op sommige plaatsen ontwikkeld, maar er zou meer kunnen worden ontwikkeld. Er is geen wereldwijde database waar advocaten toegang hebben tot de belangrijkste bronnen op dit gebied. Netwerken van advocaten zijn ook belangrijk om goede praktijken uit te wisselen, hun vaardigheden en kennis te verbeteren, geïnformeerd te worden en ondersteuning te krijgen wanneer dat nodig is. Op Europees niveau zou een wereldwijd netwerk van advocaten die gespecialiseerd zijn in kinder-/jeugdstrafrecht kunnen worden ontwikkeld.

Er zijn verschillende kwaliteitsnormen, waaronder de beschikbaarheid van de advocaat in elke fase van de procedure, de passende en effectieve rol van de advocaat, inclusief hun motivatie, hun vaardigheden, kennis van kinderrechten en bestaande rechtsmiddelen, mate van samenwerking tussen advocaten en andere actoren, evenals toezicht- en controlemecha-

nismen. Die normen zijn essentieel om ervoor te zorgen dat advocaten voldoende zijn opgeleid en over de juiste vaardigheden beschikken om kinderen te verdedigen. Officiële normen voor rechtsbijstand voor kinderen ontbreken echter vaak. Uit de enquête bleek dat advocaten soms niet beschikbaar zijn vanwege het gebrek aan middelen of overbelasting. Bovendien zijn veel kinderen onvoldoende voorbereid en geïnformeerd. Zelfs wanneer kinderen door de advocaat zijn geïnformeerd, houdt dit niet per definitie in dat ze de procedure begrijpen. Een ander probleem dat door veel advocaten in verschillende landen wordt geïdentificeerd, is de moeilijkheid om een vertrouwensrelatie met kinderen op te bouwen. Advocaten hebben vaak niet veel tijd om met hun minderjarige cliënten te praten en hebben geen regelmatige contacten met hen. Sommige kinderen kunnen meerdere advocaten hebben tijdens een gerechtelijke procedure, wat hun vertrouwen negatief beïnvloedt. Het gebrek aan contact met advocaten lijkt nog problematischer voor kinderen die van hun vrijheid zijn beroofd.

Een andere belangrijke kwestie die aan de orde wordt gesteld, is de noodzaak om de samenwerking te versterken tussen de verschillende actoren die werken met kinderen die in aanraking komen met politie en/of justitie, waaronder politieagenten, maatschappelijk werkers, psychologen en specialisten in de geestelijke gezondheidszorg. Sommige professionals begrijpen de rol van andere betrokkenen nog steeds niet en kunnen zelfs vijandig tegenover hen staan. In Roemenië bijvoorbeeld wordt de rol van multidisciplinaire teams slecht begrepen en weten de betrokken actoren niet altijd hoe ze in deze context moeten werken. In het algemeen erkennen advocaten de noodzaak om met andere betrokkenen samen te werken, maar samenwerking is nog steeds gebaseerd op persoonlijke initiatieven. Gebrek aan middelen kan ook de totstandbrenging van verdere geïnstitutionaliseerde samenwerking in de weg staan. Tot slot is het ook essentieel om ervoor te zorgen dat de advocaten continu worden beoordeeld/geëvalueerd. Controle/toezicht mechanismes zijn vaak zwak. Tot nu toe is Nederland het enige land met een evaluatiesysteem.

Tot slot besluiten we met te zeggen dat deze analyse, ondanks grote verschillen tussen monitoringmechanismen van landen, ook gemeenschappelijke trends en bestaande lacunes laat zien die moeten worden opgevuld. De analyse helpt bij het identificeren van de minimumnormen die moeten worden ingevoerd om rechtsbijstand te garanderen voor kinderen die in aanraking komen met politie en/of justitie en hoe dit project (en toekomstige projecten) de bestaande lacunes kan opvullen. Het laatste deel van deze analyse bevat aanbevelingen verdeeld over drie hoofdcategorieën om de beschikbaarheid van en de toegang tot rechtsbijstand voor kinderen, de opleiding van advocaten en kwaliteitsnormen voor rechtsbijstand te verbeteren, waarbij de verantwoordelijkheden van de belangrijkste actoren, waaronder overheidsinstanties, rechtbanken, balies, opleidingsinstellingen, maatschappelijke organisaties en advocaten, met inbegrip van pro bono advocaten en andere actoren die betrokken zijn bij het jeugdstrafrechtstelsel, worden benadrukt. Deze aanbevelingen zijn belangrijk voor het begeleiden van de activiteiten die tijdens de volgende fasen van het project zullen worden uitgevoerd, gericht op het vergroten van vaardigheden en het verbeteren van de kennis van advocaten, het verbeteren van de samenwerking en uitwisseling van praktijken en het bepleiten en bevorderen van kinderrechten.

Deel 1.

Introductie en methodologie

Rechtsbijstand voor kinderen die in aanraking komen met politie en/of justitie is een grondrecht.¹¹ Goede voorbeelden zijn duidelijk te vinden in heel Europa (ondanks grote verschillen tussen landen) na de totstandkoming van de Richtsnoeren van de Raad van Europa inzake kindvriendelijke justitie, wat de voortdurende inzet van staten voor kindvriendelijke justitie aan toont.¹² Het enorme beschikbare onderzoek – in Europa en wereldwijd – geeft echter aan dat er nog steeds één cruciale uitdaging resteert om alle kinderen die in aanraking komen met politie en/of justitie, volledig te beschermen. Het VN-Kinderrechtencomité uitte in §51 van General Comment nr. 24 hun bezorgdheid dat “kinderen minder bescherming wordt geboden dan het internationaal recht voor volwassenen garandeert” en het “beveelt aan dat de staten zorgen voor een effectieve juridische vertegenwoordiging, kosteloos, voor alle kinderen die worden geconfronteerd met strafrechtelijke vervolging voor gerechtelijke, administratieve of andere overheidsinstanties”, en nadrukkelijk overweegt dat “jeugdstrafrechtssystemen kinderen niet mogen toestaan af te zien van juridische vertegenwoordiging tenzij de beslissing om hiervan af te zien vrijwillig en onder onpartijdig gerechtelijk toezicht wordt genomen”.

©Tdh/Jean-Luc Marchina

¹¹ Het Verdrag inzake de rechten van het kind biedt in de artikelen 37 en 40 de fundamentele basiswaarborgen voor kinderen om juridische en andere passende bijstand te ontvangen en er toegang toe te hebben. Deze beginselen worden versterkt in de Algemene Opmerking 24(106) die bepaalt: “een alomvattend jeugdstrafrechtstelsel vereist de oprichting van (...) gespecialiseerde verdedigers of andere vertegenwoordigers die juridische of andere passende bijstand verlenen aan het kind”.

¹² Liefwaard, T. en Kilkelly, U., Kindvriendelijke justitie: verleden, heden en toekomst, in Goldson, B. (red.), Jeugdstrafrecht in Europa. Verleden, heden en toekomst, Routledge, 2019, pp. 57-73; Kennan, N. en Kilkelly, U., Betrokkenheid van kinderen bij strafrechtelijke, civiele en administratieve gerechtelijke procedures in de 28 lidstaten van de EU: policy brief, Europese Commissie, 2015; Europese Commissie, Summary of contextual overviews on children's involvement in criminal judicial proceedings in the 28 member states of the EU, Publication office for the European Union, 2014; FRA Reports on “Child Friendly Justice, verkrijgbaar bij <https://fra.europa.eu/en/publication/2017/child-friendly-justice-childrens-view>

1. Introductie

1.1. Over het CLEAR-Rights project

CLEAR-Rights: enhancing legal assistance for children in Europe is een 2-jarig project dat wordt gefinancierd door het Justice Programme van de Europese Unie (van januari 2021 tot december 2022) en is gebaseerd op de bijzondere rechten en bescherming van kinderen die als verdachte of beklaagde in strafprocedures betrokken zijn, en met name op hun recht op rechtsbijstand dat van cruciaal belang is om ervoor te zorgen dat zij ook toegang krijgen tot alle andere rechten waarop zij aanspraak hebben, met een focus op vijf landen: België, Frankrijk, Hongarije, Roemenië en Nederland. Het wordt gecoördineerd door het Regionaal Kantoor van Terre des hommes Europa in Hongarije, in samenwerking met vijf partners: PILnet in Hongarije, Alliance des Avocats pour les Droits de l'Homme (AADH) in Frankrijk, Defence for Children International (DCI) in België, Terre des hommes Roemenië en Defence for Children International-ECPAT in Nederland.

De belangrijkste doelstelling van dit project is de rechtsbijstandssystemen voor kinderen te verbeteren, meer specifiek, om de gelijke toegang tot een advocaat voor kinderen die van een misdrijf worden verdacht of beschuldigd, te verbeteren door middel van een betere toegang tot hoogwaardige en gespecialiseerde door de overheid gefinancierde rechtsbijstand en pro bono rechtsbijstand, in overeenstemming met Richtlijn 2016/800/EU. Dit project heeft tot doel de overkoepelende inspanningen van de Europese Commissie te ondersteunen om een Europees gebied tot stand te brengen waarin kindvriendelijke justitie is geïmplementeerd en de EU-wetgeving op coherente wijze ten uitvoer wordt gelegd. Het doel van dit project is om:

- een opleidingspakket te ontwerpen om vaardigheden te vergroten en kennis te verbeteren van sociaal advocaten, pro bono advocaten en rechtenstudenten, op basis van de behoeften die in de Europese analyse zijn geïdentificeerd;
- richtlijnen en kwaliteitsnormen voor kindvriendelijke rechtsbijstand voor beoefenaars van juridische beroepen te ontwikkelen/aan te passen;
- verbindingen te leggen en een reeks aan activiteiten uit te voeren om een netwerk van rechtsbijstand in Europa te consolideren teneinde samenwerking aan te moedigen en goede praktijken op dit gebied uit te wisselen;
- te voorzien in online tools voor professionals, waaronder een database met jurisprudentie en juridische factsheets voor advocaten werkzaam in het jeugdstrafrecht, om kosteloze juridische bijstand aan kinderen te faciliteren;
- een digitale juridische beoordelingstool te ontwikkelen om de kwaliteit van de rechtsbijstand aan kinderen te beoordelen;
- belangenbehartigingsevenementen te organiseren om beleidsmakers en (juridische) dienstverleners bewust te maken van rechtsbijstand en juridische ondersteuning voor kinderen die in aanraking komen met politie en/of justitie.

Participatie is een kernbeginsel in dit project om een succesvolle uitvoering van de geplande activiteiten te garanderen, met een adviesorgaan van deskundigen (de Technical Expert Group) dat toegang biedt tot relevante gespecialiseerde input van gezaghebbende autoriteiten, maar ook hulp bij het ontwikkelen van een sterk gezag van het totale project, met name met betrekking tot het borgen van de ontwikkelde training en het vergroten van de reikwijdte van de inspanningen voor capaciteitsopbouw. Er zijn ook kinderadviesraden opgericht om ervoor te zorgen dat de mening van kinderen in het project wordt meegenomen en om partners te helpen kindvriendelijk materiaal te ontwikkelen. De belangrijkste doelgroepen van deze analyse zijn actoren die geïnteresseerd zijn in en bereid zijn om op lange termijn als ambassadeurs bij te dragen, waaronder sociaal advocaten en pro bono advocaten, balies, ngo's, opleidingsinstellingen en/of individuele opleiders, beleidsmakers/autoriteiten op centraal en gedecentraliseerd niveau en andere belangrijke belanghebbenden met een interdisciplinaire aanpak, inclusief maatschappelijk werkers, psychologen en/of professionals in de geestelijke gezondheidszorg. Tdh en partners besteden ook bijzondere aandacht aan samenwerking, kwaliteit/effectiviteit en complementariteit. Een zorgvuldige verzameling van bestaande projecten en opleidingsmateriaal (geproduceerd door eerdere EU-projecten van partners in België, Frankrijk en Nederland, evenals het HELP-programma) zal ook in de analyse worden opgenomen om dubbel werk te voorkomen.¹³

---

¹³ Een lijst van bestaande projecten is te vinden in de bijlage.

1.2. Context

Het beginsel van de verplichting van staten om “het recht van eenieder op competente rechtsbijstand bevestigend en effectief te waarborgen” is in de 20e eeuw in West-Europa ontstaan. Aan het begin van de 21e eeuw hebben de meeste Europese landen stappen ondernomen om aan dit beginsel te voldoen door te voorzien in een aantal alternatieve vormen van wat het “judicare”-model van rechtsbijstand wordt genoemd. Als gevolg van dat proces werd het verlenen van rechtsbijstand de verantwoordelijkheid van gespecialiseerde advocaten die door de staat werden betaald, terwijl particuliere advocaten bijstand op basis van vrijwilligheid niet langer als onderdeel van hun professionele verplichtingen beschouwden. Niettemin zijn er uitzonderingen op deze regel, waarbij concreet door de staat georganiseerde gesubsidieerde stelsels van rechtsbijstand nog niet volledig zijn gerealiseerd en zij grotendeels afhankelijk blijven van de goede wil en het bestuur van de plaatselijke balies en de rechtbanken.¹⁴ Sommige landen hebben ook te maken gehad met een afname van door de staat gesubsidieerde rechtsbijstand, toen staten begonnen met het verminderen van budgetten voor rechtsbijstandssystemen en het aanscherpen van de criteria om in aanmerking te komen voor die beschikbare juridische diensten.¹⁵ In België of Nederland is de door de staat gefinancierde rechtsbijstand bijvoorbeeld goed ontwikkeld en is pro bono bijstand uitzonderlijk. Dit pro bono systeem is meer ontwikkeld in andere landen zoals Hongarije, waar PILnet een clearinghouse heeft opgericht om de toegang tot het recht te bevorderen.¹⁶ Het *clearinghouse* ontvangt jaarlijks 350 verzoeken van kinderen, wettelijke vertegenwoordigers en leerkrachten, die anders niet in de rechtsbijstandsregeling zouden passen. Momenteel kan slechts 10% van deze verzoeken worden behandeld door pro bono advocaten.¹⁷ In Frankrijk verleent AADH ook juridische bijstand. In sommige situaties kunnen maatschappelijke organisaties de belangrijkste dienstverleners zijn, die proberen de leemten op te vullen die het stelsel van de door staat gefinancierde rechtsbijstand heeft achtergelaten.

Na de totstandkoming van Europese en internationale standaarden¹⁸ zijn goede praktijken en is de inzet van staten voor kindvriendelijke rechtspleging zichtbaar.¹⁹ Aan de andere kant heeft de toetreding tot de Europese Unie vaak een vooraanstaande rol gespeeld bij de bevordering van rechtsbijstand. Richtlijn 2016/800/EU betreffende procedurele waarborgen voor kinderen die verdachte of beklaagde zijn in strafprocedures, moest uiterlijk op 11 juni 2019 door de meeste EU-lidstaten in nationale wetgeving zijn omgezet. Tot op heden hebben 24 van de 27 EU-lidstaten de genomen maatregelen op dit gebied meegedeeld.²⁰ Deze richtlijn is een belangrijke mijlpaal en een kans om het stelsel van rechtsbijstand voor kinderen in Europa te versterken. Zo is het in Roemenië nu verplicht om rechtsbijstand aan alle kinderen te verlenen.²¹

---

¹⁴ Lamin Khadar, De groei van Pro Bono in Europa: <https://probonoconnect.nl/wp-content/uploads/2017/03/PILnet-pro-bonoreport.pdf>.

¹⁵ Regan, Franciscus. “Rechtsbijstand zonder de staat: beoordeling van de opkomst van pro bono-regelingen.” U. Brit Colum. L. Rev. 33 (1999): 383.

¹⁶ Zie bijvoorbeeld: .

¹⁷ Zoals vermeld door de partner van de Hongaar.

¹⁸ Zie hieronder.

¹⁹ Liefwaard, T. en Kilkelly, U., Kindvriendelijke justitie: verleden, heden en toekomst, in Goldson, B. (red.), Jeugdstrafrecht in Europa. Verleden, heden en toekomst, Routledge, 2019, pp. 57-73; Kennan, N. en Kilkelly, U., Betrokkenheid van kinderen bij strafrechtelijke, civiele en administratieve gerechtelijke procedures in de 28 lidstaten van de EU: policy brief, Europese Commissie, 2015; Europese Commissie, Summary of contextual overviews on children’s involvement in criminal judicial proceedings in the 28 member states of the EU, Publication office for the European Union, 2014; FRA Reports on “Child Friendly Justice, verkrijgbaar bij <https://fra.europa.eu/en/publication/2017/child-friendly-justice-childrens-view>.

²⁰ Zie <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/NIM/?uri=CELEX:32016L0800>.

²¹ Zoals vermeld door de partners.

²² Police data. Zie ook Gegevens WODC monitor jeugdcriminaliteit, 2020, beschikbaar op: www.wodc.nl/actueel/nieuws/2021/05/31/jeugdcriminaliteit-daalt-maar-niet-alle-vormen.

Ondanks de vooruitgang ondervinden kinderen nog steeds problemen bij de toegang tot op maat gesneden en adequate juridische bijstand.

In **Nederland** werden in 2020 10.936 kinderen aangehouden en 21.043 kinderen werden ondervraagd door de politie.²² In **Frankrijk** werden in 2018 39.542 kinderen die zich in strafprocedures bevonden, toegelaten tot het stelsel van rechtsbijstand²³

Uit de aanbevelingen van het VN-Kinderrechtencomité blijkt dat de rechtsstelsels voor kinderen, met inbegrip van de toegang tot rechtsbijstand, nog moeten worden versterkt. De rechten van het kind worden nog steeds niet volledig gerespecteerd, met specifieke uitdagingen in elk land. Gebrek aan opleidingen voor beoefenaars van juridische beroepen is een andere lacune die is vastgesteld.²⁴ Het gebrek aan middelen voor rechtsbijstand kan ook een belangrijke belemmering zijn.²⁵ Sommige categorieën kinderen worden nog steeds onevenredig blootgesteld aan schendingen van procedurele rechten in alle stadia van het strafproces, van arrestatie tot veroordeling, en het niet toepassen van diversion en niet-vrijheidsbenemende maatregelen.²⁶ Er zijn vaak geen openbaar beschikbare statistieken over de omvang en de kenmerken van die groep kinderen in deze situatie.²⁷ Ook opkomende thema's, zoals kinderen en terrorismebestrijding, vragen om specifieke aandacht.²⁸ Die lacunes zullen in deze analyse nader worden bestudeerd.

²³ Zie http://www.justice.gouv.fr/art_pix/CC%202019_V8.pdf. Zie ook: <http://www.justice.gouv.fr/justice-des-mineurs-10042/justice-des-mineurs-les-nouveautes-de-la-loi-du-23-mars-2019-33413.html>.

²⁴ A summary of the main concluding observations of the CRC Committee for each country can be found in annex.

²⁵ Zie bijvoorbeeld voor Frankrijk: https://www.assemblee-nationale.fr/dyn/15/rapports/cion_lois/l15b2183_rapport-informaton#_Toc256000008.

²⁶ In tegenstelling tot het IVRK-kernbeginsel van non-discriminatie (art. 2) en art. 20-21 van het EU-Handvest van de Grondrechten (EU-Handvest), net als de aanbevelingen uit IVRK General Comment 24. Zie Nowak, M., UN Global Study on Children Deprived of Liberty, 2019 of Van den Brink, Y., Different but equal? Exploring potential catalysts of disparity in remand decision-making in the youth court (2021), beschikbaar via: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/09646639211033709>.

²⁷ Op basis van de informatie die door de partners is gedeeld.

²⁸ In België heeft het Wetboek van Strafrecht (art. 140) bijvoorbeeld de rekrutering van personen voor het plegen van terroristische misdrijven strafbaar gesteld. Wanneer sprake is van rekrutering van kinderen, neemt de strafmaat toe. Het rekruteren van kinderen wordt zeer hoog opgenomen door de rechtbanken, wanneer de beoordeling van dergelijke rekruteringszaken plaatsvindt. Er wordt ook rekening mee gehouden als gerekruteerde kinderen worden vervolgd. Zie Tdh, « Access to justice for children and youth in counter-terrorism context », July 2020, p. 16, beschikbaar via: https://childhub.org/sites/default/files/library/attachments/tdh_wfd_guide_access_to_justice_children_youth_in_counter-terrorism_contexts_en_final_compressed.pdf.

2. Doel van de analyse en methodologie

2.1. Reikwijdte en doelstellingen van de analyse

In deze analyse wordt een algemeen overzicht gegeven van de verschillende beschikbare soorten rechtsbijstand voor kinderen die in aanraking zijn gekomen met politie en/of justitie, met een specifieke focus op vijf landen: België, Frankrijk, Hongarije, Roemenië en Nederland. De eerste doelstelling van de Europese analyse is om de mogelijke problemen te identificeren die kinderen die in aanraking komen met politie en/of justitie tegenkomen, met betrekking tot toegang tot de rechter, kwaliteitsnormen, capaciteiten en opleidingsbehoeften. Het is ook de bedoeling om de op nationaal niveau verkregen informatie te bundelen, lacunes en veelbelovende praktijkvoorbeelden in kaart te brengen en doeltreffende maatregelen te formuleren die gelijke toegang tot kosteloze rechtsbijstand voor alle kinderen waarborgen, inclusief kinderen in de meest kwetsbare situaties.

De Europese analyse moet worden beschouwd als basis- en behoeftebeoordeling, die gericht is op het begeleiden van de volgende fases, waaronder het ontwikkelen van een opleidingspakket en andere tools, evenals netwerk- en belangenbehartigingsevenementen (voor meer details, zie paragraaf 1.1). Het rapport is verdeeld in drie delen:

- Deel 1: Introductie en methodologie
- Deel 2: Kernbevindingen, inclusief:
  - De belangrijkste internationale en Europese standaarden met betrekking tot rechtsbijstand aan kinderen
  - Hoe rechtsbijstandssystemen zijn ingericht en hoe toegankelijk ze zijn
  - Bestaande opleidingen, databases en netwerken voor jeugdstrafrechtadvocaten
  - Kwaliteitsnormen met betrekking tot rechtsbijstand voor kinderen
- Deel 3: Conclusies en aanbevelingen met betrekking tot hoe dit project (en andere toekomstige projecten) de bestaande lacunes kan opvullen

2.2. Methodieken en instrumenten

De methodiek voor de Europese analyse werd geformuleerd door Tdh's team (inclusief de nationale en internationale onderzoekers), in samenwerking met de projectpartners en een adviesorgaan van deskundigen (*de Technical Expert Group*). Deze Europese analyse is voornamelijk gebaseerd op deskresearch²⁹, raadpleging van praktijkprofessionals in de vijf landen en een analyse van de nationale rapportageinstrumenten. In het begin van het proces is een set vragenlijsten ontwikkeld met een praktische en haalbare insteek. Enige flexibiliteit was nodig gedurende het

---

²⁹ De belangrijkste rapporten zijn CRIN's onderzoek naar toegang tot de rechter voor kinderen (rapporten van de landen beschikbaar via: <https://home.crin.org/issues/access-to-justice/country-reports>) en het internationale onderzoek dat werd uitgevoerd door PBI, Latham & Watkins ("A survey of Pro Bono Practices and Opportunities in 71 jurisdictions", beschikbaar via: <http://www.probonoinst.org/wp-content/uploads/a-survey-of-pro-bono-practices-and-opportunities-in-71-jurisdiction-2012.pdf>). Zie ook UNDP/UNODC (Ontwikkelingsprogramma van de Verenigde Naties/Bureau van de Verenigde Naties voor drugs- en misdaadbestrijding), "Global Study on Legal Aid. Country profiles", 2016, beschikbaar via: https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/LegalAid/GSLA_-_Country_Profiles.pdf.

consultatieproces, om deze vragenlijsten aan te passen aan de context. Er werden enkele aanpassingen gedaan, zo werden er ook persoonlijke interviews afgenomen en online meetings gehouden, en is gebruik gemaakt van Survey Monkey en groepsdiscussies, afhankelijk van de beschikbaarheid van de partners in de landen, gezien de huidige situatie en beperkingen als gevolg van de COVID-19-pandemie. De belangrijkste thema's die in de Europese analyse worden behandeld, zijn te vinden in de bijlage.

In de basis werd een op rechten gebaseerde en gender- en diversiteitsgerichte aanpak gebruikt om ervoor te zorgen dat alle acties en initiatieven werden ontworpen en uitgevoerd met de rechten van het kind als belangrijkste beginsel, terwijl rekening werd gehouden met de toegenomen kwetsbaarheden en verschillende behoeften, ervaringen en capaciteiten van kinderen, waaronder meisjes en jongens, van verschillende leeftijdsgroepen, kinderen met een migratieachtergrond of behorende tot een minderheid, kinderen met een beperking en andere diversiteitsgroepen. Deze geharmoniseerde aanpak voor de rapportage was zeer nuttig om de dataverzameling en het analyseren ervan te vergemakkelijken. Meer specifiek is het "4 A's framework"³⁰ gebruikt om te analyseren of de rechtsbijstandssystemen available (beschikbaar), accessible (toegankelijk), acceptable (geschikt) en adaptable (flexibel) zijn voor kinderen:

- Availability: rechtsbijstand is beschikbaar en er zijn adequate voorzieningen en getrainde (pro bono) advocaten die de verlening van rechtsbijstand kunnen ondersteunen.
- Accessibility: het systeem voor rechtsbijstand discrimineert niet, is voor iedereen toegankelijk en er worden positieve stappen genomen om zelfs de meest gemarginaliseerden te includeren.
- Acceptability: er zijn kwaliteitsnormen aanwezig en op de juiste wijze geïmplementeerd om ervoor te zorgen dat kinderen beschermd worden, goed behandeld worden en dat zij kunnen participeren; (pro bono) advocaten zijn professionals.
- Adaptability: rechtsbijstand groeit mee met de veranderende behoeften van de samenleving en stelt ongelijkheden, zoals genderdiscriminatie, aan de kaak; (pro bono) advocaten passen zich aan, aan de lokale specifieke behoeften en context.

Een competentiegerichte benadering werd ook gebruikt om te bepalen welke kennis, vaardigheden en attitude passend zijn voor advocaten die werken met kinderen die in aanraking komen met politie en/of justitie, en welke opleidingsbehoeften zij hebben.³¹

---

³⁰ Dit kader is in eerste instantie ontwikkeld op het gebied van onderwijs (<https://www.right-to-education.org/taxonomy/term/11>) en vervolgens veel gebruikt in kinderrechtenonderzoek.

³¹ Volgens de kerncompetenties voor personeel dat werkt met kinderen die van hun vrijheid zijn beroofd, zoals gedefinieerd door het International Bureau for Children's Rights in 2020, is kennis informatie die een persoon heeft verworven. Het hebben van kennis ergens over vergroot iemands capaciteiten en het is een startpunt voor professionals, waarvandaan actie kan worden ondernomen. Vaardigheden zijn het vermogen om de kennis in de praktijk te brengen. De attitude omvat iemands persoonlijke kenmerken, kwaliteiten en gedragingen, waaruit blijkt dat zij in staat zijn om hun aanpak, taalgebruik, lichaamstaal en de manier waarop competenties worden ingezet, aan te passen. Beschikbaar via: https://www.ibcr.org/wp-content/uploads/2020/12/Competences_clefs_enfants_prives_de_liberte_EN_web_planches.pdf.

Overzicht van de belangrijkste onderzoeksinstrumenten per land en het aantal deelnemers

België	- Online enquête: 7 advocaten (3 Nederlandstalige en 4 Franstalige) - Interviews: 1 voorzitter en 1 directeur van een rechtsbijstandsbureau, 1 voorzitter van een jeugdafdeling, 1 maatschappelijk werker, 1 psycholoog, 1 directeur van een kinderschermingsdienst, 1 NGO-vertegenwoordiger die trainingen geeft aan advocaten - Deskresearch (voornamelijk gebaseerd op het LA Child project, uitgevoerd in 2020)
Frankrijk	- Enquêtes: 10 lokale Ordes van Advocaten (Lyon, Belfort, Bayonne, Hauts-de-Seine, Parijs, Compiègne, Caen, Pyrénées-Orientales, Dijon en Toulouse), 10 advocaten, 3 verenigingen, 3 ad hoc bestuurders en 6 psychologen - Deskresearch geleid door de "Clinic of Aix en Provence"
Hongarije	- Interviews: 3 advocaten (door de overheid betaalde advocaten, twee van hen hadden ervaring met pro bono), 1 Orde van Advocaten, 5 NGO-vertegenwoordigers, 5 beleidsmakers en andere stakeholders, 1 psycholoog, 2 opleidingsinstellingen
Roemenië	- Interviews: 4 advocaten, 2 beleidsdeskundigen, 2 NGO-vertegenwoordigers, 2 maatschappelijk werkers, 1 advocaat-stagiair
Nederland	- Interviews: 5 advocaten, 1 officier van justitie, 2 vertegenwoordigers van opleidingsinstellingen, 1 NGO-vertegenwoordiger en 1 vertegenwoordiger van de Vereniging van Nederlandse Jeugdrechtsadvocaten - Desk research

2.3. Beperkingen van het onderzoek

Zoals al eerder genoemd is de context per land verschillend. Het was belangrijk om rekening te houden met het kennisniveau en het mogelijke gebrek aan middelen om advocaten te bereiken, vooral op het platteland. De voertaal was Engels, wat een obstakel zou kunnen zijn en de vragenlijst en nationale rapporten moesten worden vertaald. De vragenlijst was zo nauwkeurig mogelijk om verschillende interpretaties zo veel mogelijk te vermijden en ervoor te zorgen dat de antwoorden op geharmoniseerde wijze konden worden weergegeven. Tijdens CLEAR-Rights zouden ook drie Kinderadviesraden worden opgericht: in Frankrijk, Hongarije en Roemenië. Tijdens het schrijven van dit rapport, was alleen in Hongarije en Roemenië al een raad opgericht. Er is rekening gehouden met hun meningen en hun standpunten zijn deze gebruikt voor deze analyse. Kinderen hebben actief bijgedragen aan de policy brief met betrekking tot kinderrechten in rechtsstelsels en ze hebben tijdens het consultatieproces hun mening over juridische bijstand gedeeld.³²

³² Beschikbaar via:

https://childhub.org/sites/default/files/library/attachments/just_with_children_policy_brief_ec_strategy_child_rights.pdf.

Deel 2. Kernbevindingen

“Voor mij is de ideale advocaat netjes, heeft hij/zij een vriendelijke gezichtsdrukking, en lacht”
Meisje, leeftijd onbekend, geïnterviewd tijdens het project.³³

De kernbevindingen zijn onder meer:

- De belangrijkste internationale en Europese standaarden met betrekking tot rechtsbijstand aan kinderen
- Hoe rechtsbijstandssystemen zijn ingericht en hoe toegankelijk ze zijn
- Bestaande opleidingen, databases en netwerken voor jeugdstrafrechtadvocaten
- Kwaliteitsnormen met betrekking tot rechtsbijstand voor kinderen

©Tdh

³³ Het volledige interview is te vinden op: <https://childhub.org/en/child-protection-multimedia-resources/clear-rights-child-advisory-board-hungary-what-makes-good-lawyer-video>.

1. Belangrijke juridische normen met betrekking tot juridische steun voor en rechtsbijstand aan kinderen

©Tdh/Joakim Löb

De belangrijkste internationale en Europese standaarden voor juridische steun en rechtsbijstand zijn opgenomen in onderstaande tabel.

Belangrijke internationale documenten met betrekking tot rechtsbijstand ³⁴ (zie Annex 8 voor de Nederlandse vertalingen)	
Hard law	Art. 11.1 (Universal Declaration of Human Rights (UDHR -1948) Art. 14.3 International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR - 1966) Art. 37 d and 40.2 ii UN Convention on the Rights of the child (CRC – 1989)
Soft law	UN Principles and guidelines on access to Legal aid in criminal justice systems (2012) UN Basic Principles on the Role of Lawyers (1990) Rule 15.1 Beijing rules (1985) Rule 18 Havana Rules (1990) Guideline 16 UN Guidelines for Action on Children in the Criminal Justice System General comment No. 24 on children's rights in the child justice system (2019) – replacing General Comment No. 10 of the UN Committee on the Rights of the Child – Children's rights in the juvenile justice (2007)
Belangrijke Europese documenten met betrekking tot juridische bijstand: Raad van Europa	
Hard law	Art. 6.3 (c) The European Convention on Human Rights (ECHR)
Soft law	Guidelines of the Committee of Ministers of the COE on a Child-Friendly Justice (2010) European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment' Standards (CPT Standards) on Juveniles deprived of their liberty (2015) Recommendation CM/Rec(2008)11 of the Committee of Ministers to member States on the European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures
Belangrijkste Europese standaarden met betrekking tot juridische bijstand: Europese Unie	
Hard law	Art. 47.3 European Union Charter of Fundamental Rights (EUCFR - 2000) Art. 3.1 Dir. 2012/13/ EU on the right to information in criminal proceedings Art. 11 Dir. 2013/48/EU on the right of access to a lawyer in criminal proceedings Dir. (EU) 2016/800 on procedural safeguards for children suspected or accused Dir. (EU) 2016/1919 on legal aid for suspects and accused persons in criminal proceedings
Soft law	European Commission recommendation on the right to legal aid for suspects or accused persons in criminal proceedings (C(2013) 8179/2) European Commission recommendation on procedural safeguards for vulnerable persons suspected or accused in criminal proceedings (C(2013) 8178/2)
Andere belangrijke documenten voor juridische professionals	
Soft law	Code of conduct for Law Enforcement Officials (1979) The Bangalore Principles of Judicial Conduct (2002) International Principles on Conduct for the Legal Profession, International Bar Association (2011) UN Guidelines for Action on Children in the Criminal Justice System (Vienna Guidelines) 1997 Guidelines on Children in Contact with the Justice System, International Association of Youth and Family Judges and Magistrates (2017)

³⁴ Voor een meer gedetailleerde lijst met de specifieke artikelen en de Nederlandse vertalingen, zie de bijlage.

Het Verdrag inzake de Rechten van het Kind (art. 37 en 40) geeft kinderen de fundamentele basisrechten van toegang tot en het ontvangen van juridische en andere passende hulp. Deze beginselen worden bekrachtigd in General Comment nr. 24, waarin staat: “een alomvattend jeugdstrafrechtstelsel vereist de oprichting van (...) gespecialiseerde verdedigers of andere vertegenwoordigers die juridische of andere passende bijstand aan het kind verlenen”. In §51 van General Comment nr. 24 uit het VN-Kinderrechtencomité haar zorgen dat “kinderen minder bescherming genieten dan volwassenen op grond van het internationale recht”. Het Comité “adviseert de Staten die partij zijn alle kinderen die strafrechtelijk worden vervolgd bij gerechtelijke, administratieve of andere overheidsinstanties een effectieve en kosteloze vertegenwoordiging in rechte te bieden”, waarbij wordt benadrukt dat “kinderrechtstelsels kinderen niet mogen toestaan af te zien van wettelijke vertegenwoordiging, tenzij de beslissing om af te zien van rechtsbijstand vrijwillig en onder onpartijdig gerechtelijk toezicht wordt genomen”. Om effectieve toegang tot de rechter te waarborgen, bepalen in Europa art. 6 lid 3 sub c van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM) en art. 47 van het EU-Grondrechtenhandvest dat eenieder tegen wie vervolging is ingesteld, recht heeft op rechtsbijstand voor zover die noodzakelijk is, ook aan degene die niet over toereikende financiële middelen beschikt. In de Richtsnoeren voor kindvriendelijke justitie merkt de Raad van Europa op dat als (alle) kinderen onder dezelfde voorwaarden als volwassenen toegang hebben tot kosteloze en gespecialiseerde rechtsbijstand van hoge kwaliteit, dit zorgt voor een eerlijk proces waarin het kind centraal staat, en dat het beginsel van het belang van het kind en non-discriminatie een prioriteit moeten zijn gedurende de gehele juridische procedure.³⁵ In 2021 concludeerde de Europese Commissie voor sociale rechten in de zaak van het Juristen Comité voor de Mensenrechten vs. Tsjechië dat art. 17 van het Handvest van 1961 geschonden, omdat er geen sprake was van verplichte rechtsbijstand in de fase voorafgaand aan het proces voor kinderen die nog niet de leeftijd hebben bereikt waarop zij strafrechtelijk aansprakelijk gehouden kunnen worden.³⁶

Richtlijn 2013/48/EU betreffende het recht op toegang tot een advocaat in strafprocedures geeft iedere verdachte of beklaagde het recht op toegang tot een advocaat, wat geformuleerd is als een persoonlijk recht. In Richtlijn 2016/800/EU betreffende procedurele waarborgen voor kinderen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure is het recht om bijgestaan te worden door een advocaat vastgelegd en wordt staten een verplichting opgelegd om rechtsbijstand te verlenen aan kinderen.³⁷

³⁵ Zie paragrafen 37-43 en paragrafen 93-94 en 101-105 van de toelichting, Richtsnoeren van de Raad van Europa voor kindvriendelijke justitie.

³⁶ Zie <https://www.coe.int/en/web/european-social-charter/-/the-decision-on-the-merits-in-international-commission-of-jurists-icj-v-czech-republic-complaint-no-148-2017-is-now-public>.

³⁷ DCI-België, “My Lawyers, My rights”, Country Overview - Belgium, 2017, p. 17.

³⁸ Françoise Tulkens, Foreword, Guide My Lawyer My Rights, p. 10, beschikbaar via: <https://lachild.eu/>.

De richtlijn legt duidelijk het recht op rechtsbijstand vast en legt meer verplichtingen op aan de staat. Op grond van art. 6 en 18 van Richtlijn 2016/800/EU, hebben respectievelijk “kinderen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure recht op toegang tot een advocaat in overeenstemming met Richtlijn 2013/48/EU” en zorgen “de lidstaten ervoor dat de nationale wetgeving inzake rechtsbijstand de daadwerkelijke uitoefening van het in artikel 6 bedoelde recht op bijstand van een advocaat garandeert”.

Overzicht van de rechtsbijstandswetgeving in ieder land

	Grondwet	Wetgeving met betrekking tot rechtsbijstand
België	Art. 23 (2)	Art. 508/1 t/m 508/25 van het Gerechtelijk Wetboek, ingevoerd na dat de Wet op de Rechtsbijstand was aangenomen (1998, aangepast in 2016 en 2018) Koninklijk Besluit tot vaststelling van de voorwaarden van de volledige of gedeeltelijke kosteloosheid van de juridische tweedelijnsbijstand en de rechtsbijstand (2003, gewijzigd in 2020) Het Saldus Statuut, een wet tot wijziging van het Wetboek van Strafvordering en de Wet van 1990 betreffende de voorlopige hechtenis, om iedereen die is gearresteerd en van zijn vrijheid beroofd rechten te geven, waaronder het recht op consultatie van een advocaat en door een advocaat te worden bijgestaan (2011) Ministerieel besluit tot vaststelling van de nomenclatuur van de punten voor prestaties verricht door advocaten belast met gedeeltelijk of volledig kosteloze juridische tweedelijnsbijstand (2016) Wet tot oprichting van een Begrotingsfonds voor de juridische tweedelijnsbijstand (gewijzigd in 2017 en 2020) Wet tot wijziging van het Gerechtelijk Wetboek met betrekking tot de juridische bijstand (2011) Specifieke besluiten met betrekking tot de Franse en Vlaamse Gemeenschappen
Frankrijk	n.v.t.	Wet nr. 72-11 over de totstandkoming van een rechtsbijstandssysteem in Frankrijk (1972) Wet nr. 91-647 op de Rechtsbijstand (1991) Besluit nr. 2001-512 (2001) Wetboek van Strafrecht voor Kinderen (2021)
Hongarije	Art. 28 (3)	Wet op de Rechtsbijstand (2003) Wetboek van Strafvordering (Art. 682.1)
Roemenië	Art. 24	Wetboek van Strafvordering (2010)
Nederland	Art. 18	Wet op de Rechtsbijstand (1993, gewijzigd in 2021) Wetboek van Strafvordering (art. 6.6, art. 489 en 491) Z260 bezwaarschrift DNA-profiel Besluit eigen bijdrage rechtsbijstand - Beleidsregel van de Raad voor Rechtsbijstand tot verstrekking van subsidie aan advocaten die rechtsbijstand geven aan aangehouden minderjarigen tijdens het politieverhoor

2. Rechtsbijstandssystemen voor kinderen die in aanraking komen met politie en/of justitie in Europa: hoe werkt het en hoe toegankelijk is het?

In deze paragraaf wordt ingegaan op hoe rechtsbijstandsstelsels werken en hoe toegankelijk ze zijn. We zetten de belangrijkste bevindingen voor elk land op een rij, met het oog op het wettelijk kader, rechtsbijstand in zijn algemeenheid en, meer specifiek, voor kinderen, hoe het rechtsbijstandssysteem georganiseerd is, de financiering ervan, de geografische beschikbaarheid en de toegankelijkheid voor kinderen. De tabel hieronder geeft een beknopt overzicht van de belangrijkste bevindingen.

	Juridisch kader	Kosteloze juridische consultatie en vertegenwoordiging voor eenieder	Pro bono diensten	Inschrijving op een lijst met specifieke vereisten	Adequate financiering door het Ministerie van Justitie	Geografische beschikbaarheid
België	Ja	Ja	Niet gebruikelijk	Ja	Ja, maar verbetering mogelijk	Ja
Frankrijk	Ja	Ja, maar verbetering mogelijk	Niet zelden	Ja	Ja, maar verbetering mogelijk	Ja, maar verbetering mogelijk
Hongarije	Ja	Ja, maar verbetering mogelijk	Niet zelden	Ja, maar verbetering mogelijk	Ja, maar verbetering mogelijk	Ja, maar verbetering mogelijk
Roemenië	Ja	Ja, maar verbetering mogelijk	Niet gebruikelijk	Ja, maar verbetering mogelijk	Ja, maar verbetering mogelijk	Ja, maar verbetering mogelijk
Nederland	Ja	Ja, maar verbetering mogelijk	Niet gebruikelijk	Ja	Ja, maar verbetering mogelijk	Ja

2.1. België

Juridisch kader:

In België bepaalt de Grondwet dat alle personen recht hebben op rechtsbijstand.³⁹ Dit recht werd opnieuw bekrachtigd toen het “Salduz Statuut” werd aangenomen in 2011, waarin staat: “alle natuurlijke personen hebben het recht op voorafgaande consultatie en bijstand, dat wil zeggen, elke persoon die wordt verhoord heeft het recht om vooraf een advocaat te consulteren en te eisen dat deze advocaat aanwezig is bij het eerste verhoor door de politie of de onderzoeksrechter”. Rechtsbijstand wordt ook geregeld door een grote hoeveelheid federaal, gemeenschapsrecht en Ethische richtlijnen van de Ordes.⁴⁰

Rechtsbijstand (algemeen):

Er zijn twee soorten rechtsbijstand:

- Eerstelijns rechtsbijstand: deze wordt verleend in de vorm van praktische of juridische informatie, een eerste juridisch advies of verwijzing van een gespecialiseerd(e) orgaan of organisatie. Het wordt aangeboden door advocaten of rechtsbijstandsorganisaties (verenigingen) en is kosteloos.⁴¹ Het gaat om een face-to-face gesprek of telefoongesprek van ongeveer 10 tot 15 minuten. Zo vermeldt het Besluit betreffende eerstelijns rechtsbijstand van de Franse Gemeenschap bijvoorbeeld dat per uur drie consultaties gedaan moeten worden.
- Tweedelijns rechtsbijstand: deze wordt verleend in de vorm van een gedetailleerd juridisch advies of rechtsbijstand binnen of buiten het kader van een rechtszaak, inclusief vertegenwoordiging.⁴² Deze vorm van rechtsbijstand bestaat uit een meer uitgebreide juridische advisering en/of bijstand alsook vertegenwoordiging in gerechtelijke en bestuursrechtelijke procedures. Het is kosteloos of gedeeltelijk kosteloos en beschikbaar voor personen met onvoldoende financiële middelen (op basis van bestaansmiddelen, inclusief een bewijs van inkomen). Rechtsbijstand is echter volledig gratis voor kinderen waarbij verondersteld wordt dat sprake is van behoeftigheid.

Sinds het Salduz Statuut werd aangenomen, is een permanent recht gecreëerd op voorafgaande consultatie en rechtsbijstand. Voor een verhoor start, moet door de politie contact worden opgenomen met en gevraagd worden om bijstand aan de advocaat van dienst, die een face-to-face of telefonisch consult aanbiedt van 30 minuten.⁴³

In België wordt het rechtsbijstandssysteem voornamelijk door de staat gefinancierd. Pro bono-constructies bestaan wel maar zijn niet gebruikelijk. Een aantal advocatenkantoren en NGO's zoals Avocats sans Frontières (ASF) bieden bijvoorbeeld pro bono juridische bijstand.

---

³⁹ Toegang tot rechtsbijstand is beschikbaar voor Belgische inwoners, Europese inwoners, buitenlanders in specifieke gevallen op grond van internationale verdragen en personen die een wettige verblijfplaats hebben in België of betrokken zijn in een immigratieprocedure.

⁴⁰ Zie DCI-België, Legal aid for children in conflict with the law, 2020, beschikbaar via: <https://lachild.eu/wp-content/uploads/2020/11/Belgium-LA-Child-Final-report-on-Belgium.pdf>, p. 12-14.

⁴¹ Art. 508/1, §1 van het Gerechtelijk Wetboek. Sinds 2004 is eerstelijns rechtsbijstand gratis.

⁴² Art. 508/1, §2 van het Gerechtelijk Wetboek.

⁴³ Deze paragraaf werd geschreven op basis van informatie van DCI-België en PBI, Latham & Watkins, “A survey of Pro Bono Practices and Opportunities in 71 jurisdictions”, op. cit.

Rechtsbijstand voor kinderen:

Ieder kind dat in aanraking is gekomen met politie en/of justitie (of de jongvolwassene die minderjarig was ten tijde van een strafbaar feit) heeft recht op volledig kosteloze rechtsbijstand. Daarvoor is geen inkomens- of vermogenstoets nodig. Kinderen kunnen een advocaat kiezen van een speciale lijst, of er wordt een advocaat aangewezen. De lokale Ordes van Advocaten maken een lijst van in jeugdstrafzaken gespecialiseerde advocaten en updaten die ieder jaar; deze advocaten moeten daartoe voldoende opgeleid zijn. Inschrijving is verplicht om een kind te mogen vertegenwoordigen. Dit zorgt voor een adequaat niveau van deskundigheid en kwaliteit van de verleende rechtsbijstand. Advocaten die gespecialiseerd zijn in jeugdstrafrecht besteden doorgaans 70 tot 80 % van hun tijd aan zaken betreffende kinderen die zich in een verontrustende (opvoed)situatie bevinden (dat wil zeggen: kinderen die niet in aanraking zijn gekomen met politie en/of justitie, maar die wel bescherming nodig hebben) en een kleiner deel aan kinderen die in aanraking zijn gekomen met politie en/of justitie.

Jeugdhulpverlening, zoals *Services Droits des Jeunes* (SDJ), en de Ombudsman kunnen eveneens informatie verstrekken aan jongeren, inclusief informatie over rechtsbijstand.

Hoe rechtsbijstand is georganiseerd:

België is een federale staat die bestaat uit drie Gemeenschappen: de Vlaamse-, Franse- en Duitse Gemeenschap. Er zijn twee overkoepelende nationale Ordes van Advocaten, namelijk: de *Orde van Vlaamse Balies* (Nederlandstalige Orde van Advocaten) en de *Ordre des Barreaux Francophones et Germanophones* (de Frans- en Duitstalige Orde van Advocaten). De gemeenschappen zijn belast met de organisatie van eerstelijns rechtsbijstand en deze wordt georganiseerd door Commissies voor Rechtsbijstand. Er is één Commissie voor Rechtsbijstand in ieder gerechtelijk arrondissement en in Brussel zijn er twee, bestaande uit advocaten uit de omgeving en maatschappelijk werkers met een adviserende rol. Tweedelijns rechtsbijstand valt onder de verantwoordelijkheid van de federale staat. De nationale Ordes zijn voornamelijk belast met het organiseren van de rechtsbijstand en het controleren van de kwaliteit van de verleende tweedelijns rechtsbijstand.⁴⁴ De aanvraag voor rechtsbijstand wordt ingediend bij een Bureau voor Rechtsbijstand, dat onderdeel is van iedere Orde van Advocaten.

Om advocaat te worden is een masterdiploma van de universiteit (een opleiding van 5 jaar) nodig en inschrijving bij een Orde van Advocaten. Na het voltooien van de masteropleiding, moeten advocaten een 3-jarige stage lopen onder supervisie van een andere gecertificeerde advocaat, terwijl ze hun opleiding voortzetten en een examen afleggen waarmee ze een getuigschrift van bekwaamheid kunnen halen. Dan kunnen zij opgenomen worden in het Register van de Ordes van Advocaten. Ieder jaar wordt deze lijst door de Ordes van Advocaten opgesteld, waarbij ook specialisaties worden vermeld.⁴⁵

⁴⁴ Gezien de bijzonderheden van dit land, en gegeven het feit dat tweedelijns rechtsbijstand onder verantwoordelijkheid van de federale staat valt, kan de gegeven rechtsbijstand toch verschillen per Gemeenschap.

⁴⁵ Gerechtelijk Wetboek, Art 508/7. De vereisten op het gebied van vooropleiding zijn verschillend in het Franstalige en Nederlandstalige deel van het land, aangezien veel van deze verplichtingen worden opgesteld door de lokale Ordes.

Financiering:

Eerstelijns rechtsbijstand wordt gefinancierd door de Gemeenschappen, die subsidies verstrekken aan erkende partners (voornamelijk Commissies voor Rechtsbijstand, maar ook een aantal erkende eerstelijns rechtsbijstand-organisaties). Tweedelijns rechtsbijstand wordt gefinancierd uit gelden van de federale staat. Advocaten worden op basis van een jaarlijkse inschaling betaald door het Ministerie van Justitie, via de lokale Ordes. In deze begroting zijn ook de kosten opgenomen die verband houden met het draaiende houden van de Bureaus voor Rechtsbijstand. Ieder jaar (in juni) dienen de advocaten hun aangifte in bij het Bureau voor Rechtsbijstand. Op basis van het aantal gemelde zaken stelt het Bureau voor Rechtsbijstand een totaal aantal punten vast, dat aan elke Orde, en vervolgens aan het Ministerie van Justitie wordt doorgegeven. Het budget voor rechtsbijstand is een “gesloten envelop” die het Ministerie jaarlijks toekent en die verdeeld wordt al naar gelang het totaal aantal punten van het hele land. Om die reden weet een advocaat niet van tevoren wat zijn vergoeding zal zijn, dit kan immers toe- of afnemen afhankelijk van het totaal aantal uur rechtsbijstand dat is verleend. In 2020 was de waarde van 1 punt € 75,09, wat door de advocaten als laag wordt beschouwd. Bovendien wordt vaak met enige vertraging uitbetaald (soms met een vertraging van bijna twee jaar) en veel advocaten zijn niet tevreden of niet gemotiveerd om in dit gebied te werken. Ook beperkt het gebrek aan middelen de ontwikkeling van projecten die rechtsbijstandsbureaus en andere professionals zouden kunnen uitvoeren om de ervaring van jongeren in het rechtssysteem te verbeteren.

Geografische beschikbaarheid en toegankelijkheid voor alle kinderen:

Bijstand door een advocaat is verplicht voor alle kinderen die in aanraking komen met politie en/of justitie.⁴⁶ Zij hebben allen het recht op kosteloze rechtsbijstand, maar ze zijn ook vrij om hun eigen advocaat te kiezen en deze zelf te betalen. Er zijn rechtsbijstandsbureaus door het hele land en kinderen die in aanraking komen met politie en/of justitie lijken toegang te hebben tot een gespecialiseerde advocaat, zowel in de stad als op het platteland. Toch zijn de meeste gespecialiseerde advocaten gevestigd in de grote steden. Op het platteland zijn ze vaak niet gespecialiseerd in jeugdstrafrecht en ze praktiseren op meerdere rechtsgebieden. Advocaten moeten verplicht een opleiding gevolgd hebben, behalve in de Duitstalige Gemeenschap; een zeer klein landelijk gebied, waar advocaten die minderjarigen vertegenwoordigen niet noodzakelijk een speciale opleiding hebben genoten. Ook kan het op het platteland moeilijk voor kinderen zijn om naar een afspraak te komen op het kantoor van de advocaat, vanwege een gebrek aan vervoer. Eén advocaat vertelde dat zij afspraken regelt in een plaatselijk kantoor van de jeugdbescherming en soms zelfs huisbezoeken aflegt bij kinderen als dat nodig is.⁴⁷

Kinderen die de leeftijd van 18 jaar bereikt hebben, maar ten tijde van het strafbaar feit minderjarig waren, krijgen nog steeds kosteloze rechtsbijstand zoals een kind dat krijgt. Er zijn geen vereisten ten aanzien van nationaliteit of ingezetenschap.⁴⁸ Het is voldoende om een identiteitskaart, verblijfsvergunning of dagvaarding van het Openbaar Ministerie te overleggen. Om de toegang tot rechtsbijstand voor alle kinderen te vergemakkelijken, zei de voorzitter van het Bureau voor Rechtsbijstand dat er maatregelen worden genomen voor kinderen in bijzonder kwetsbare posities. Zo zijn er tolken beschikbaar voor kinderen en hun familie in alle fases van de procedure (inclusief afspraken met de advocaat, politie en rechtszittingen). Deze dienst is gratis. Er

---

⁴⁶ Koninklijk Besluit 2003, artikel 1 §4. Op grond van art. 54bis van de Wet van 1965 betreffende de jeugdbescherming: “Wanneer een persoon beneden de achttien jaar partij is in het geding en geen advocaat heeft, wordt er hem of haar ambtshalve een toegewezen.” Art. 47bis van het Wetboek van Strafvordering bepaalt dat alleen een volwassene mag afzien van enige bijstand door een advocaat.

⁴⁷ Dit blijkt uit interviews in het kader van het LA Child project.

⁴⁸ Het Compendium Rechtsbijstand bepaalt: “De juridische tweedelijnsbijstand is beschikbaar voor alle natuurlijke personen, zonder voorwaarde van nationaliteit of wettig verblijf.”

is een officiële lijst van tolken. Sommige advocaten gaven echter aan dat het wel nodig is dat tolken over de nodige vaardigheden beschikken om op een gepaste manier met kinderen om te gaan. Een gebrek aan kennis over kindvriendelijke taal kan de inspanningen van de advocaat en diens communicatiestrategie belemmeren.

2.2. Frankrijk

Juridisch kader: kosteloze rechtsbijstand is al heel lang een feit in Frankrijk, met weinig of geen financiële steun van de staat. Het is onderdeel van de rol van advocaten als bewakers van de burgerrechten en –vrijheden. In 1972 werd rechtsbijstand formeel in het leven geroepen door de staat en kwam er een vergoeding voor advocaten. Het rechtsbijstandssysteem werd versterkt toen de Wet op de Rechtsbijstand werd aangenomen in 1991⁴⁹, het daarbij behorende toepassingsbesluit werd aangepast in 2001.⁵⁰ Bovendien ratificeerde Frankrijk het IVRK in 1990, en werd dit vervat in het nationale recht. Tot juli 2016 was de aanwezigheid van een advocaat echter geen wettelijke verplichting. Na de hervorming van het jeugdstrafrecht, werd in 2021 het Wetboek van Strafrecht voor kinderen aangenomen en is rechtsbijstand voor kinderen die in aanraking komen met politie en/of justitie nu verplicht.⁵¹

Rechtsbijstand (algemeen):

In Frankrijk zijn er twee soorten rechtsbijstand:

- Consultatie en bijstand om individuen te helpen geïnformeerd juridische beslissingen te nemen, ongeacht hun financiële situatie. Het wordt aangeboden door vrijwillige advocaten die niet worden betaald. Deze diensten worden verleend in rechtbanken of op specifieke plaatsen (zoals *Maison de la justice et du droit* en *Point d'accès au droit*).
- Juridische vertegenwoordiging door een daartoe gekwalificeerde advocaat in civiele, strafrechtelijke en bestuursrechtelijke procedures. Deze dienst bestaat alleen voor mensen met financiële problemen. De aanvrager vult een formulier in, met daarbij een inkomensverklaring.⁵² Afhankelijk van de situatie, worden de kosten gedeeltelijk of geheel vergoed door de staat.

Advocaten kunnen ook pro bono diensten verlenen, dat wil zeggen dat zij ermee instemmen geen vergoeding te ontvangen. Pro bono is echter niet geïnstitutionaliseerd in Frankrijk. De Parijse Orde van Advocaten begon een Pro Bono Commissie in 2012, met als doel informatie en goede praktijkvoorbeelden uit te wisselen.⁵³ Verenigingen en NGO's zoals AADH of Droits d'Urgence in Parijs geven kosteloos rechtsbijstand en consultaties aan kinderen. De AADH brengt de NGO's ook in contact met pro bono advocaten.⁵⁴

⁴⁹ Beschikbaar via: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000537611/>.

⁵⁰ Beschikbaar via: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000721124>.

⁵¹ Art. L. 12-4 van het Franse Wetboek van Strafrecht voor Kinderen, sinds 2021. Art. 61-1 van het Wetboek van Strafvordering werd ongrondwettelijk verklaard op grond van het feit dat de bestaande waarborgen het kind niet in staat stellen volledig op de hoogte te geraken van zijn/haar rechten en omdat kinderen te weinig in bescherming werden genomen tegen keuzes die in strijd zijn met hun eigen belangen (Constitutionele Raad, prejudiciële beslissing ten aanzien van grondwettelijkheid, 8 februari 2019, nr. 2018-762). Eerder erkende de Constitutionele Raad dat het kinderrechtssysteem gebaseerd is op drie hoofdprincipes: de afzwakking van strafrechtelijke aansprakelijkheid van kinderen op basis van hun leeftijd, de noodzaak van pedagogisch en moreel herstel en de noodzaak van gespecialiseerde jurisdictie en passende procedures (Beslissing nr. 2002-461 DC van 29 augustus 2002, §26). De strafrechtelijke afdeling van het cassatiehof heeft ook het recht van het kind op juridische bijstand erkend (Beslissing nr. 17-84.017, 20 december 2017).

⁵² CERFA No 15626, beschikbaar via: <https://www.service-public.fr/particuliers/vosdroits/F18074>. In zijn algemeenheid beschikbaar voor inwoners van Frankrijk of de Europese Unie, buitenlanders die in Frankrijk wonen, in vluchtelingen zaken en voor kinderen.

⁵³ PBI, Latham & Watkins, "A survey of Pro Bono Practices and Opportunities in 71 jurisdictions", beschikbaar via: <http://www.probonoinst.org/wpps/wp-content/uploads/a-survey-of-pro-bono-practices-and-opportunities-in-71-jurisdiction-2012.pdf>.

⁵⁴ CRIN, "Access to justice for children: France", 2014, beschikbaar via: https://archive.crin.org/sites/default/files/france_access_to_justice.pdf

Rechtsbijstand voor kinderen:

Bijstand door een advocaat is verplicht, vanaf het begin van de procedure op het politiebureau.⁵⁵ Advocaten worden in het algemeen ambtshalve benoemd op basis van een lijst. De meeste lokale Ordes van Advocaten hebben een speciale eenheid of commissie die bestaat uit een groep advocaten gespecialiseerd in het jeugdstrafrecht. Meestal kiezen kinderen die in aanraking zijn gekomen met politie en/of justitie, of hun vertegenwoordigers, niet zelf een advocaat. Advocaten worden gekwalificeerd op basis van een specifieke opleiding die wordt georganiseerd door de lokale Orde van Advocaten. In theorie kunnen alle advocaten in Frankrijk op enig moment worden opgeroepen om een kind dat in aanraking is gekomen met politie en/of justitie, te verdedigen.

Op grond van de wet van 31 december 1971, is een diploma rechten en het afleggen van een examen van de Orde van Advocaten vereist. Daarna volgen studenten een beroepsopleiding van 18 maanden, inclusief een individueel project en een stage. Aan het einde van deze opleiding moeten de studenten een eindexamen doen – het bewijs van bekwaamheid voor de advocatuur (CAPA). Zij leggen de eed af voor het Gerechtshof en registreren zich bij de lokale Orde van Advocaten van hun keuze.

Hoe rechtsbijstand is georganiseerd:

Er is een rechtsbijstandsbureau in ieder Tribunal de Grande instance (ongeveer 164 in heel Frankrijk) en de Hoge Raden (*Cour de cassation en Conseil d'Etat*)⁵⁶, waar eenieder kosteloos om bijstand van een advocaat kan verzoeken. Rechtsbijstandsbureau bepalen of iemand in aanmerking komt voor rechtsbijstand op basis van diens persoonlijke situatie (onder meer financiële middelen, nationaliteit en woonplaats). Zodra iemand in aanmerking komt voor rechtsbijstand, wijst de voorzitter van de lokale Orde van Advocaten een advocaat toe. De persoon kan ook zelf een specifieke advocaat kiezen, al naar gelang diens beschikbaarheid.

Verschillende lokale Ordes van Advocaten bieden specifieke diensten voor kinderen (Antennes des mineurs) en de grootste lokale Ordes van Advocaten hebben een speciaal programma voor rechtsbijstand voor kinderen:

- - “Woensdag spreek ik met mijn advocaat”: iedere woensdagmiddag, met twee advocaten en een kinderpsychiater in Lyon.
- - Een speciale hulplijn en een e-mailadres dat wordt beheerd door een medewerker van de lokale Orde van Advocaten van Hauts-de-Seine, die opgeleid is in het jeugdstrafrecht. Deze lokale Orde van Advocaten geeft ook gratis consultatievouchers aan kinderen om advocaten te ontmoeten op hun kantoor.
- - Een specifieke eenheid voor alleenstaande minderjarigen in Parijs.⁵⁸

---

⁵⁵ Art. L. 12-4, L. 413-3 en L. 413-9 van het Franse Wetboek van Strafrecht voor Kinderen.

⁵⁶ Zie ook http://www.justice.gouv.fr/art_pix/CC%202019_V8.pdf.

⁵⁷ Zie Open Society Justice Initiative, Fact Sheet on Legal Aid in France, beschikbaar via: <https://www.justiceinitiative.org/uploads/bdad84af-53ad-4360-af03-b2bf167b3a3a/eu-legal-aid-france-20150427.pdf> en het Franse rechtsloket (JUSTICE PORTAL) via: <https://www.justice.fr/fiche/aide-juridictionnelle>.

⁵⁸ Op basis van informatie gedeeld door AADH.

⁵⁹ Zie https://www.assemblee-nationale.fr/dyn/15/rapports/cion_lois/l15b2183_rapport-information#_Toc256000008.

Financiering:

Rechtsbijstand valt onder de verantwoordelijkheid van het Ministerie van Justitie. De staat betaalt een vergoeding aan iedere advocaat die werkt binnen het rechtsbijstandssysteem. Alle advocaten die werken in het veld van jeugdstrafrecht worden betaald door de Orde van Advocaten, op basis van de vergoeding die is vastgesteld voor ieder type procedure door de overheid. De lokale Ordes van Advocaten ontvangen een aanvullend budget van het Ministerie van Justitie, waarmee medewerkers in vaste dienst en advocaten kunnen worden betaald. De bezoldiging voor advocaten wordt aan het einde van het jaar bepaald en is afhankelijk van het door alle advocaten gedeclareerde aantal uren. Dit bedrag wordt over het algemeen beschouwd als te laag in vergelijking met de tijd die aan iedere zaak wordt besteed. Het budget dat voor rechtsbijstand wordt gereserveerd is niet erg hoog.⁵⁹ Maar ook als de vergoeding niet voldoende is, heeft dit geen invloed op de tijd die advocaten besteden aan een zaak, in vergelijking met de tijd die aan andere zaken wordt besteed. Eén advocaat stelde echter voor om het budget te verhogen om de kwaliteit van rechtsbijstand voor kinderen te verbeteren.

©TdhGrace Medina

⁵⁹ Zie https://www.assemblee-nationale.fr/dyn/15/rapports/cion_lois/l15b2183_rapport-information#_Toc256000008.

In oktober 2013 gingen verschillende Ordes van Advocaten in staking. De advocaten voerden aan dat zij het zich niet langer konden veroorloven om rechtsbijstand te verlenen vanwege de lage vergoeding voor de diensten.⁶⁰

In 2021 komt het budget voor rechtsbijstand uit op 585 miljoen euro, een stijging van 55 miljoen euro (+10%) ten opzichte van 2020.

Geografische beschikbaarheid en toegankelijkheid voor alle kinderen:

kosteloze rechtsbijstand is beschikbaar in zowel de steden als op het platteland. De toegang tot een gratis en gekwalificeerde advocaat blijft echter ongelijk verdeeld in het land. Partners gaven aan dat de meeste advocaten met een specialisatie in het jeugdstrafrecht gevestigd zijn in Parijs. Bovendien is de toegang tot een advocaat nog altijd beperkt voor kinderen in kwetsbare situaties. Een derde van de verenigingen die deelnamen aan het onderzoek is van mening dat alleenstaande minderjarigen of kinderen die tot etnische minderheden behoren geen gelijke toegang hebben tot een advocaat.

2.3. Hongarije

Juridisch kader:

De Grondwet bevat een recht op rechtsbijstand in iedere fase van de strafrechtelijke procedure voor iedereen, dus ook kinderen. Rechtsbijstand voor kinderen die verdachte of beklaagde zijn in het strafrecht wordt geregeld door het Wetboek van Strafvordering, dat aanmoedigt om te kiezen voor een pedagogische benadering in plaats van een bestraffende. Het IVRK werd vervat in het Hongaarse recht in 1991. Op grond van het Wetboek van Strafvordering kan in drie gevallen een door de staat gefinancierde advocaat (hierna ook wel 'sociaal advocaten' genoemd) worden toegewezen:

- Wanneer dit verplicht is (bijvoorbeeld wanneer sprake is van bepaalde delicten) en de verdachte zelf geen advocaat voor zijn verdediging heeft aangewezen;
- Als dit noodzakelijk wordt geacht om het recht op een effectieve verdediging te waarborgen, of;
- Als de verdachte niet in staat is zelf de kosten van een advocaat te dragen op basis van zijn/haar financiële situatie. In dat geval moet een aanmeldformulier worden ingevuld bij het plaatselijke Bureau van Justitie, inclusief bewijs waaronder een verklaring over de financiële situatie en een werkgeversverklaring.

Rechtsbijstand (algemeen):

Volgens de Wet op de Rechtsbijstand mogen advocaten en andere instellingen, zoals niet-gouvernementele organisaties, stichtingen of universiteiten, kosteloze rechtsbijstand verlenen. In gerechtelijke procedures mag rechtsbijstand alleen worden verleend door advocaten, advocatenkantoren en sommige NGO's, die vaste contracten hebben met advocaten. Rechtsbijstand wordt verleend al naar gelang iemands financiële situatie en behoefte aan rechtsbijstand en is beschikbaar voor Hongaren, Europese burgers en andere buitenlanders die woonachtig zijn in Hongarije of verwickeld zijn in een asielpcedure. De staat kan de vergoeding betalen of voorschieten.

⁶⁰ HIIL, Legal Aid in Europe: Nine different ways to guarantee access to justice? (2014), beschikbaar via: <https://www.hiil.org/wp-content/uploads/2018/09/Legal-Aid-in-Europe-Full-Report.pdf>, p. 86.

Sommige advocaten verlenen gratis rechtsbijstand als pro bono-dienst, dat wil zeggen buiten de reikwijdte van de Wet op de Rechtsbijstand. Dit wordt niet gereguleerd in Hongarije, maar kan worden gezien als een parallel systeem aan het door de staat gefinancierde rechtsbijstandssysteem. Meestal wordt deze aangeboden door liefdadigheidsorganisaties en NGO's, advocaten en juridische loketten. Onder andere Stichting PILnet behartigt bijvoorbeeld het maatschappelijk belang en het belang van pro bono-diensten in Hongarije, door een clearinghouse op te zetten waarin organisaties die rechtsbijstand zoeken worden gekoppeld aan juristen die graag willen helpen. Stichting PILnet ontwikkelt momenteel bij de Orde van Advocaten van Boedapest een interne cursus voor advocaten over pro bono rechtsbijstand, met als doel het bewustzijn te vergroten en de promotie van pro bono dienstverlening. Het Public Interest Law Institute heeft eveneens een clearinghouse opgezet om de pro bono praktijk te bevorderen en de samenwerking tussen NGO's en advocatenkantoren die zich bezighouden met pro bono diensten te versterken. De meeste van hen hebben een Pro Bono Verklaring getekend om hun toewijding publiekelijk te bevestigen.⁶¹ Echter, het pro bono systeem is door sommige advocaten bekritiseerd; zij geven aan dat het bestaande systeem moet worden verbeterd in plaats van een parallel systeem van pro bono advocaten te ontwikkelen, zeker gegeven het feit dat de aanwezigheid van een advocaat verplicht is bij kinderen die in aanraking zijn gekomen met politie en/of justitie. Omdat advocaten ook direct moeten worden geconsulteerd, zou er volgens hen ook geen tijd zijn om pro bono advocaten in contact te brengen met cliënten.

Rechtsbijstand voor kinderen:

Aanwezigheid van een advocaat is verplicht bij zaken met betrekking tot kinderen. Als het kind of zijn/haar familie geen advocaat kiest, moeten de autoriteiten er een toewijzen van de regionale Orde van Advocaten op basis van hun registratiesystemen. In de praktijk beslissen de autoriteiten dat een advocaat moet worden toegewezen, waarna deze beslissing aan de regionale Orde van Advocaten wordt gestuurd via het elektronische systeem van de Hongaarse Orde van Advocaten, inclusief de relevante informatie.⁶² De meeste advocaten geven aan dat sinds het automatische systeem is geïntroduceerd, het aantal zaken is toegenomen, zowel voor volwassenen als kinderen. De advocaten uit Boedapest schatten dat het in 10% van de gevallen om zaken met kinderen gaat, terwijl één advocaat van het platteland zei dat het meer richting de 30% gaat. Sommige advocaten noemen dat rechtsbijstand niet altijd gratis is. Als het kind schuldig wordt bevonden, verplicht de rechter hen of hun verzorgers gedeeltelijk of geheel de door de staat voorgeschieden kosten voor de procedure terug te betalen, inclusief de vergoedingen en kosten voor de toegewezen advocaat (693/A. § van het Wetboek van Strafvordering). Vrijstelling of vermindering kan op individuele basis worden aangevraagd en verkregen na een onderzoek naar de financiële situatie van het kind; echter, het is een discretionaire beslissing van het Ministerie van Justitie op basis van de aanbevelingen van de rechtbank in eerste aanleg. Het is van belang dat de advocaat het kind en diens gezin wijst op deze mogelijkheid en ze begeleidt bij de aanvraag.

Advocaten die deelnamen aan het onderzoek zijn allen gespecialiseerd in (onder andere) strafrecht en hebben ruime ervaring in de verdediging van kinderen (15 tot 35 jaar). In veel van de zaken traden zij op als door de staat gefinancierde advocaten. Er werd ook pro bono gewerkt. De Hintalovon Alapítvány stichting, een kinderrechten NGO, helpt bijvoorbeeld kinderen een pro

⁶¹ Voor dit specifieke voorbeeld, zie PBI, Latham & Watkins, "A survey of Pro Bono Practices and Opportunities in 71 jurisdictions", beschikbaar via: <http://www.probonoinst.org/wp-content/uploads/a-survey-of-pro-bono-practices-and-opportunities-in-71-jurisdiction-2012.pdf>.

⁶² Op grond van het Wetboek van Strafvordering en een verordening van het Ministerie van Justitie.

bono advocaat te vinden om hen te vertegenwoordigen in een strafrechtelijke procedure. Het Kinderrechten Centrum van de Hintalovon Stichting werd opgericht in 2017 en heeft al juridische advies gegeven aan ouders in meer dan 1000 zaken met betrekking tot gezag, echtscheidingen, problemen op school of seksueel misbruik. Hoewel er zeer weinig zaken zijn waarbij een kind betrokken is dat in aanraking is gekomen met de politie en/of justitie, weten kinderen en ouders hen te vinden en nemen contact op als ze begeleiding nodig hebben. In 2020 besloot de organisatie een chatbox in te zetten met kunstmatige intelligentie-software ter vervanging van het systeem waarbij via e-mail geantwoord werd.⁶³ In de afgelopen vijf maanden hebben zo'n 300-400 gesprekken plaatsgevonden met de chatbox, en aangezien deze naar leeftijd vraagt, is duidelijk geworden dat het in 85-90% gaat om volwassenen die er gebruik van maken. Desalniettemin is het een interessante tool. Er waren vragen en antwoorden voor kinderen over strafrechtelijke procedures, onderzoeken, hoe je een aangifte doet en de rol van de politie en rechter. Het Centrum is open voor kinderen die zelf om juridisch advies vragen; ze kunnen e-mailen of een online vragenlijst invullen. In de loop van vorig jaar hadden 10 à 11 kinderen om hulp gevraagd in gevallen waarin ze hun eigen rechten wilden begrijpen of, in sommige gevallen, wanneer ze een belangenconflict hadden met hun ouders of wettelijke vertegenwoordigers.

Hoe rechtsbijstand is georganiseerd:

Sinds juli 2018 worden advocaten toegewezen door de relevante Orde van Advocaten op basis van een automatisch systeem. De advocaten op de lijst worden at random geselecteerd, allemaal minimaal één keer. Leden van de Orde van Advocaten zijn standaard opgenomen in een register van advocaten en kunnen daarom op ieder moment als raadsman worden toegewezen, behalve de leden van Orde van Advocaten in Boedapest, voor wie registratie niet verplicht is. Desalniettemin zijn er in beide gevallen geen specifieke kwalificaties, opleidingen of accreditaties vereist om in het register te komen. Ook al wordt door de autoriteiten vermeld dat het om een kind gaat, wordt er een advocaat geselecteerd uit het algemene register. Als de Orde van Advocaten geen advocaat aanwijst, er sprake is van een belangenconflict met de toegewezen advocaat of de advocaat niet kan worden bereikt, wijzen de autoriteiten een vervangende advocaat aan. De databases van regionale Ordes van Advocaten zijn toegankelijk via een openbare website.⁶⁴

Financiering:

Advocaten die ambtshalve zijn aangewezen komen in aanmerking voor een vergoeding en vergoeding van de gemaakte kosten (reis-, verblijf-, parkeer- en administratiekosten) van de staat.⁶⁵ Het honorarium is momenteel 6000 HUF (~ €16,90) per uur voor een advocaat die betrokken is bij procedurele handelingen. Daarbij komt dat 20% van het honorarium wordt gegeven om het werk ter voorbereiding van iedere proceshandeling te doen. Bij een consult met een cliënt wiens vrijheid is benomen, wordt 70% van het honorarium per uur toegekend. Meerdere advocaten gaven tijdens de interviews aan dat de tijd die het kost om te reizen naar de plaats waar de proceshandeling plaatsvindt en contact op te nemen met andere professionals die met het kind werken (zoals de directeur van jeugdzorginstellingen, maatschappelijk werker of schoolhoofd) niet wordt uitbetaald. In zijn algemeenheid geven de professionals aan dat de vergoeding heel laag is en dat het rechtsbijstandssysteem onder gefinancierd is. Als gevolg hiervan, kiezen advocaten in Boedapest ervoor geen ambtshalve toewijzingen te accepteren en niet op de registratielijst te staan. Tijdens de Universele Periodieke Evaluatie benadrukte het Hongaarse Helsinki Comité dat de staat moet zorgen voor de benodigde financiering voor de activiteiten van de sociale advocatuur.⁶⁶

⁶³ De chatbot is beschikbaar via <https://hintalovon.hu/chat-mukodese/>.

⁶⁴ Zie <https://kirendeles.magyarugyvedikamara.hu/kirendeles/>.

⁶⁵ Verordening van het Ministerie van Justitie 32/2017 (XII. 27).

⁶⁶ De volledige tekst van de inzending is beschikbaar op de website van de NGO via: https://helsinki.hu/wp-content/uploads/2021/03/HHC_UPR2021_Hungary_criminal_justice_web.pdf.

Geografische beschikbaarheid en toegankelijkheid voor alle kinderen:

Er is een belangrijk verschil tussen de hoofdstad en het platteland met betrekking tot toegang tot de sociale advocatuur en ook pro bono advocatuur is vrij uitzonderlijk: “Men moet begrijpen dat een advocaat ook een ondernemer is”. Over het algemeen is het aantal advocaten dat beschikbaar is om toegewezen te worden als staat-gefinancierde advocaat hoger in Boedapest: 523 in vergelijking met de 135 in de Borsod-Abaúj-Zemplén regio, terwijl het aantal door kinderen (van 14 – 17 jaar) gepleegde delicten vergelijkbaar is.⁶⁷

Meerdere professionals, waaronder advocaten, benadrukten dat de meeste kinderen die rechtsbijstand ontvangen, worden gemarginaliseerd, omdat ze uit sociaal achtergestelde situaties komen, wat kan worden verergerd door drugsmisbruik. Volgens een psycholoog die meedeelde aan het onderzoek, verkeren kinderen in alternatieve zorg, die uit huis geplaatst zijn, echter ook in een kwetsbare situatie. Een advocaat die op het platteland werkt legde uit dat kinderen zich vaak verschuilen en niet op komen dagen voor verhoor, omdat ze niet willen dat politieagenten ze terugbrengen naar een instelling.

2.4. Roemenië

Juridisch kader:

de toetreding tot de EU had een belangrijke impact op de ontwikkeling van rechtsbijstand in Roemenië. De Grondwet garandeert het recht op vertegenwoordiging door een advocaat tijdens elke juridische procedure. De Noodverordening (2008) betreffende Rechtsbijstand in Civiele Zaken behelst geen strafzaken, maar het Nieuwe Wetboek van Strafvordering bevat specifieke bepalingen. Zoals bepaald in art. 171, moeten kinderen gedurende alle fasen van het strafrechtelijke proces worden vertegenwoordigd.⁶⁸ De Roemeense wetgeving betreffende kinderen die in aanraking zijn gekomen met politie en/of justitie zijn het Wetboek van Strafrecht, het Wetboek van Strafvordering en Wet nr. 272/2004 betreffende de bescherming en bevordering van de rechten van het kind, die de procedurele stappen bepaalt voor een kind onder de 14 jaar dat in aanraking is gekomen met politie en/of justitie. In de afgelopen tien jaar heeft de overheid belangrijke stappen genomen om het jeugdstrafrecht meer kindvriendelijk te maken, waaronder diversion en alternatieven voor vrijheidsbenemende maatregelen. Roemenië heeft ook het IVRK geratificeerd en geïmplementeerd in het nationale recht.

Rechtsbijstand (algemeen): Rechtsbijstand omvat:

- Buitengerechtelijke rechtshulp, met inbegrip van consultaties voor het in gang zetten of beslechten van geschillen waarvoor de wet bepaalt dat gefinancierde rechtsbijstand moet worden verleend of, in voorkomende gevallen, voor het aanhangig maken van een gerechtelijke, arbitrale of bestuursrechtelijke procedures, of voor opleiding en de voorbereiding van documenten voor het aanhangig maken van juridische procedures, inclusief verplichte of optionele voorlopige voorzieningen indien van toepassing.
- Vertegenwoordiging en procedurele bijstand voor de rechter en andere juridische instanties, conform de wet.⁶⁹

⁶⁷ Zie de verzamelde strafrechtelijke statistieken van wetshandhaving en het Openbaar Ministerie op: <https://bsr.bm.hu/Document>.

⁶⁸ PBI, Latham & Watkins, “A survey of Pro Bono Practices and Opportunities in 71 jurisdictions”, beschikbaar via: <http://www.probonoinst.org/wpps/wp-content/uploads/a-survey-of-pro-bono-practices-and-opportunities-in-71-jurisdiction-2012.pdf>.

⁶⁹ Op grond van Wet 51/1995 die het beroep van advocaat regelt, via: <https://www.unbr.ro/legea-nr-511995/>.

Eenieder die tijdens een gerechtelijke procedure rechtsbijstand wenst te ontvangen, moet daartoe een verzoek indienen bij de rechtbank of officier van justitie, die dit vervolgens goedkeurt en doorzendt naar de relevante plaatselijke Orde van Advocaten. De beslissing wordt genomen op basis van zijn/haar financiële situatie. Op grond van de wet heeft iedereen het recht om zelf zijn advocaat te kiezen. Echter, als de verdachte de door de staat toegewezen advocaat weigert, is het niet meer mogelijk om een andere door de staat gefinancierde advocaat te krijgen.

Pro bono dienstverlening is niet gebruikelijk in Roemenië. Er is geen systeem of netwerk dat regelt dat advocaten die pro bono willen werken voor cliënten ongeacht hun leeftijd dat ook daadwerkelijk kunnen doen. Op basis van de interviews lijkt het erop dat een kind in de praktijk alleen een pro bono advocaat kan krijgen via NGO's. Verschillende internationale en lokale NGO's geven Roemenen kosteloze rechtsbijstand, in het bijzonder voor Roma (bijvoorbeeld het European Roma Rights Center) en voor LHBT-personen of personen met hiv. Het eerste Roemeense pro bono clearinghouse is recentelijk opgericht door de Maatschappelijke Ontwikkelingsorganisatie (*Fundatia pentru Dezvoltarea Societatii Civile*), dat een veelbelovend alternatief voor de NGO's biedt, waaronder kinderrechtenorganisaties; ze zoeken gratis rechtsbijstand en advocaten die pro bono dienstverlening willen leveren. In 2014 werd een pro bono Netwerk voor Mensenrechten gelanceerd door een Gelijkheids- en Mensenrechten Actiecentrum (*Centrul de Actiune pentru Egalitate si Drepturile Omului*) om advocaten die pro bono willen werken te koppelen aan NGO's of individuen.⁷⁰ Veel advocaten vinden het pro bono systeem echter te ingewikkeld en anderen denken dat zij geen pro bono diensten mogen verlenen.

Rechtsbijstand voor kinderen:

Kinderen die in aanraking komen met politie en/of justitie hebben toegang tot rechtsbijstand in Roemenië. Er zijn echter geen in jeugdstrafrecht gespecialiseerde advocaten en de meeste advocaten die werken met kinderen die in aanraking zijn gekomen met politie en/of justitie zijn beginnende advocaten. In Cluj bijvoorbeeld, worden zaken betreffende kinderen die in aanraking zijn gekomen met politie en/of justitie opgepakt door stagiairs. De advocaten die meededen in het onderzoek noemden dat zij niet veel zaken kregen waarbij een kind dat in aanraking was gekomen met politie en/of justitie betrokken was (ongeveer één elke drie maanden). De procedure met betrekking tot een kind dat in aanraking is gekomen met politie en/of justitie wordt gecoördineerd door een lokale commissie voor kinderbescherming, geleid door de secretaris van de districtsraad. De politie moet de Algemene Directie voor Sociale Bijstand en Kinderbescherming informeren over een nieuwe zaak, zodat een assessment kan worden uitgevoerd en een individueel beschermingsplan kan worden opgesteld inclusief beschermende maatregelen. Dit plan wordt vervolgens goedgekeurd door de kinderbeschermingscommissie.⁷¹

Hoe rechtsbijstand is georganiseerd:

Er zijn 41 regionale Ordes van Advocaten, die de meeste regelgevende bevoegdheden hebben, en een Nationale Orde van Advocaten – De Nationale Unie van Ordes in Roemenië Romania (Uniunea Nationala A Barourilor Din Romania – UNBR). Regionale Ordes van Advocaten onderhouden een Rechtsbijstand register en hebben een Bureau voor Rechtsbijstand, dat advocaten

---

⁷⁰ CRIN, "Access to justice for children: Romania", 2014, beschikbaar via: https://archive.crin.org/sites/default/files/romania_access_to_justice.pdf.

⁷¹ Op grond van Wet nr. 272/2004 met waarborgen voor kinderrechten. Zie ook http://tdh-europe.org/upload/document/7280/alternative_la_trimiterea_in_judecata_a_minorilor_in_romania_un_sistem_fragmentat.pdf.

toewijst die rechtsbijstand verlenen.⁷² De toewijzing van zaken aan de hand van het Rechtsbijstand register wordt gedaan door de Orde van Advocaten: ofwel de advocaat wordt willekeurig geselecteerd door een computer, zoals in de regio Boekarest, of er is een dienstrooster voor iedere advocaat, zoals in Bihor. De advocaat van dienst krijgt alle zaken toegewezen die zijn gemeld op die specifieke dag.

Iemand wordt advocaat nadat hij afgestudeerd is en een examen heeft afgelegd. In Roemenië moet iedere advocaat aangesloten zijn bij één regionale orde, lid zijn van twee ordes tegelijkertijd is niet mogelijk. Iedere regionale Orde van Advocaten ontvangt een verzoek van advocaten die geïnteresseerd zijn in het verlenen van rechtsbijstand. Indien het aantal advocaten niet toereikend is om te voldoen aan de vraag, kan de regionale Orde ook andere advocaten aanwijzen. Advocaten die rechtsbijstand willen verlenen moeten worden geregistreerd. Om te worden toegevoegd, moet een formulier worden ingevuld en ingeleverd bij de Orde van Advocaten.

Financiering:

In alle gevallen van door de staat gesubsidieerde rechtsbijstand wordt de vergoeding van de advocaat betaald door de staat uit het budget van het Ministerie van Justitie, in overeenstemming met het protocol van de Nationale Associatie van Roemeense Ordes van Advocaten.⁷³ De vergoedingen variëren afhankelijk van het type juridische dienstverlening dat is verleend door de advocaat en het type strafbaar feit, en zijn hetzelfde voor volwassenen en kinderen. In strafzaken begint het honorarium voor de advocaat die bijstand verleend aan verdachten, beklaagde of veroordeelde personen vanaf 313 RON (~ € 65,-) voor bijstand bij een verzoek tot herroeping van de tenuitvoerlegging van een straf, opschorting van de tenuitvoerlegging van een straf onder toezicht, een beroep tegen de tenuitvoerlegging of voor bijstand in een procedure betreffende een beroep over de duur van een proces. Het Ministerie van Justitie kan ook 627 RON (~ € 128,-) betalen voor elke verdachte of beklaagde die wordt bijgestaan in de loop van de procedure bij de onderzoeksrechter en tot 1133 RON (~ € 230,-) voor elke verdachte of beklaagde die wordt bijgestaan tijdens de strafrechtelijke procedure, wanneer sprake is van tenminste vijf verdachten of beklaagden.

Geografische beschikbaarheid en toegankelijkheid voor alle kinderen:

Omdat rechtsbijstand voor kinderen verplicht is, vertegenwoordigen door de staat gefinancierde advocaten ieder kind, ongeacht hun achtergrond. Hoewel er niet veel advocaten wonen en werken op het platteland, vertegenwoordigen zij dus echter wel ieder kind uit het gebied waar het strafbare feit werd gepleegd. Uit het meest recente jaarlijkse verslag van het Parket-Generaal bij het Hof blijkt dat, in 2019, de meeste kinderen die in aanraking waren gekomen met politie en/of justitie uit Boekarest kwamen, en uit de provincies Constanta, Dolj, Iasi en de Bacău.⁷⁴ De registratie van advocaten die door de staat gefinancierde rechtsbijstand verlenen is niet compleet (sommige provincies publiceren het aantal advocaten niet op hun website), maar uit de bestaande gegevens blijkt niet dat er een probleem is met het aantal beschikbare advocaten.

---

⁷² Zie ook PBI, Latham & Watkins, "A survey of Pro Bono Practices and Opportunities in 71 jurisdictions", beschikbaar via: <http://www.probonoinst.org/wp-content/uploads/a-survey-of-pro-bono-practices-and-opportunities-in-71-jurisdictions-2012.pdf> en CRIN, "Access to justice for children: Romania", 2014, beschikbaar via: https://archive.crin.org/sites/default/files/romania_access_to_justice.pdf.

⁷³ Beschikbaar via: <https://www.unbr.ro/wp-content/uploads/2019/02/PROTOCOL-OFICII-FINAL-SEMNET-14.02.2019.pdf>.

⁷⁴ Het rapport is beschikbaar op: https://www.mpublic.ro/sites/default/files/PDF/raport_activitate_2019.pdf.

Er zijn geen beschikbare data over de kenmerken van kinderen die in aanraking komen met politie en/of justitie en rechtsbijstand nodig hebben. Tijdens de interviews gaven advocaten aan dat zij geen obstakels zagen voor kinderen in kwetsbare situaties. Echter, onderzoek van Terre des Hommes⁷⁵ wijst uit dat de meeste kinderen in detentie een achtergestelde sociaaleconomische achtergrond hebben, vooral jongens behorende tot de etnische minderheid van Roma. Geen van de advocaten die meededen aan het onderzoek heeft gewerkt met kinderen met een migratieachtergrond. Op grond van de wetgeving bestaat een verplichting om een tolk te gebruiken. Partners hebben echter aangegeven dat er maar weinig tolken zijn in Roemenië en dat het even kan duren voordat je er een bereikt hebt.

2.5. Nederland

Juridisch kader:

Het recht op rechtsbijstand is vastgelegd in art. 18 van de Grondwet, wat bepaalt: “Ieder kan zich in rechte en in administratief beroep doen bijstaan”. Art. 15 en 17 van de Grondwet garanderen ook het recht op toegang tot de rechter en het recht om de rechtmatigheid van vrijheidsbeneming te laten toetsen. Specifieke bepalingen over rechtsbijstand kunnen onder andere worden gevonden in de Wet op de Rechtsbijstand en ook staan er bijzondere bepalingen in het Wetboek van Strafvordering.

Het recht op een kosteloze advocaat is belangrijk voor kinderen. Vaak weten kinderen niet wat er gaat gebeuren tijdens een strafrechtelijke procedure. Een advocaat kan uitleggen wat er gebeurt, omdat hij of zij expert is op dat gebied. Een advocaat kan het kind ook het beste informeren over de consequenties van het bekennen of ontkennen van een strafbaar feit. Of over zwijgen of liegen over wat er is gebeurd. (Een kind uit Nederland, leeftijd en geslacht onbekend)⁷⁶

Rechtsbijstand (algemeen):

Het Nederlandse rechtsbijstandssysteem is goed ontwikkeld en biedt rechtsbijstand door een advocaat in meerdere rechtsgebieden voor volwassenen en kinderen. Het rechtsbijstandsstelsel is een driedelig model dat bestaat uit:

- Een onlinedienst (Rechtwijzer⁷⁷): biedt informatie en steun. Het helpt mensen bij het beoordelen van hun situatie op een makkelijke en interactieve manier en helpt bij het vinden van een oplossing. Onlinediensten worden vooral ingezet bij veelvoorkomende juridische kwesties.
- Eerstelijnsvoorziening: kosteloze juridische hulp door Juridisch Loketten, beter bekend als de ‘frontoffice’. Er zijn er 30 door het hele land, met juridisch adviseurs die informatie en advies geven. Er is een nationale hulplijn en een informatieve en interactieve website.⁷⁸ Juridische kwesties worden verduidelijkt voor cliënten en eventueel wordt doorverwezen naar een advocaat of andere professionals of ondersteunende instanties.

⁷⁵ Terre des Hommes, Research on rehabilitation needs of young offenders and training needs of detention staff, 2019.

⁷⁶ Tdh’s policy brief on children’s rights in justice systems, *op. cit.*

⁷⁷ Website Rechtwijzer, zie: www.rechtwijzer.nl.

⁷⁸ Zie: www.juridischoket.nl.

- Tweedelijnsvoorziening: advocaten en mediators verlenen rechtsbijstand bij meer complexe of tijdrovende zaken.⁷⁹ Alleen advocaten die zijn geregistreerd bij de Raad voor Rechtsbijstand mogen tweedelijns rechtsbijstand verlenen.⁸⁰

Rechtsbijstand door een advocaat is niet altijd volledig gratis. Het kan voorkomen dat een cliënt een eigen financiële bijdrage moet betalen. Of iemand in aanmerking komt voor rechtsbijstand is afhankelijk van de aard en complexiteit van een zaak, het jaarinkomen van de cliënt en diens vermogen. De hoogte van de eigen bijdrage van de cliënt is daar ook afhankelijk van.

Pro bono-dienstverlening is niet gebruikelijk in Nederland.⁸¹ Het idee van een pro bono-systeem voor het straf- of jeugdstrafrechtstelsel is niet populair onder professionals. Het rechtsbijstandssysteem bestaat al lange tijd en is traditioneel niet met inbegrip van pro bono dienstverlening. Professionals geven aan dat het door de staat gefinancierde rechtsbijstandssysteem goed ontwikkeld is en dat de bestaande tekortkomingen en zwakke plekken moeten worden opgelost door het systeem zelf te verbeteren, niet door een pro bono-systeem in te richten.

Rechtsbijstand voor kinderen:

aan de meeste kinderen die in aanraking zijn gekomen met politie en/of justitie wordt kosteloos rechtsbijstand verleend.⁸² Deze aanspraak blijft ook bestaan bij oudere personen, bijvoorbeeld een 18-jarige die wordt beschuldigd van en berecht voor het plegen van een ernstig misdrijf, dat gepleegd is toen diegene 16 jaar oud was.⁸³ Het recht op rechtsbijstand van een advocaat is niet afhankelijk van het inkomen van de ouders van het kind en is van toepassing bij zaken in eerste aanleg, hoger beroep en bij de Hoge Raad. Het geldt voor kinderen die 12

⁷⁹ UNDP/UNODC, "Global Study on Legal Aid. Country profiles", 2016, beschikbaar via: https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/LegalAid/GSLA_-_Country_Profiles.pdf. Zie ook DCI-België, "My Lawyers, My rights", Country Overview – The Netherlands, 2017 en CRIN, "Access to justice for children: Romania", 2014, beschikbaar via: https://archive.crin.org/sites/default/files/romania_access_to_justice.pdf.

⁸⁰ De inschrijfformulieren kunnen worden gevonden via de website van de Raad voor Rechtsbijstand: www.rvr.org/Informatie+voor+advocaten/over-aanvragen/inschrijven/inschrijven-advocaten.html.

⁸¹ Er zijn wel enkele voorbeelden, zoals: <https://www.mr-online.nl/samenwerking-houthoff-en-sociaal-advocaten-win-win/>.

⁸² In verschillende stadia van de procedure hebben de volgende kinderen recht op kosteloze rechtsbijstand van een advocaat in zaken in eerste aanleg, beroep en procedures bij de hoogste rechter:

1. Minderjarige verdachten van 12 – 17 jaar die zijn aangehouden en worden verhoord door de politie;
2. Minderjarige verdachten van 12 – 17 jaar in zaken waar vervolging is ingesteld voor een strafbaar feit dat door de rechtbank wordt behandeld (en dus niet sprake is van een licht vergrijp dat door de kantonrechter wordt afgehandeld), in de praktijk betekent dit:
  - a. Minderjarige verdachten van 12 – 17 jaar die zijn vrijgelaten door de politie en gedagvaard zijn voor de rechtbank te verschijnen
  - b. Minderjarige verdachten van 12 – 17 jaar die niet zijn aangehouden en een schriftelijke uitnodiging hebben ontvangen voor een politieverhoor en vervolgens worden gedagvaard om voor de rechtbank te verschijnen
  - c. Minderjarige verdachten van 12 – 17 jaar die in voorlopige hechtenis zitten tot de zitting bij de rechtbank;
  - d. Minderjarige verdachten van 12 – 17 jaar wiens voorlopige hechtenis is geschorst en die op een later tijdstip moeten voorkomen bij de rechtbank
3. Minderjarige verdachten van 12 – 17 jaar die door het Openbaar Ministerie zijn uitgenodigd voor verhoor, wanneer de officier van justitie van plan is gebruik te maken van een transactie van ofwel een taakstraf van meer dan 20 uur, ofwel een betalingsverplichting op grond van een boete of schadevergoeding, die afzonderlijk of gezamenlijk meer dan 115 euro bedraagt (NB: In een nieuwe wet wordt dit veranderd naar 32 uur of meer en € 200,- of meer. Momenteel worden de criteria uit de oude wet nog gebruikt. Het is niet duidelijk wanneer de nieuwe wet in werking zal treden);
4. Veroordeelde kinderen van 12 – 17 jaar in zaken waarin een tenuitvoerleggingshoorzitting zal worden gehouden;
5. Veroordeelde kinderen van 12 – 17 jaar die bezwaar willen maken tegen het opslaan van hun DNA-profiel.

⁸³ Het wordt ook toegekend aan veroordeelde kinderen van 12 – 17 jaar die bezwaar willen maken tegen het opslaan van hun DNA-profiel of in gevallen waarin een handhavingssitzing wordt gehouden.

t/m 17 jaar waren op het moment dat het strafbaar feit zou zijn gepleegd. Kinderen mogen zelf hun advocaat kiezen als ze dat willen. Echter, zij moeten deze advocaat zelf betalen als deze geen onderdeel is van het gefinancierde rechtsbijstandssysteem. Dit kan een belemmering zijn voor kinderen die niet in aanmerking komen voor kosteloze rechtsbijstand (zie hieronder, toegankelijkheid voor alle kinderen).

Sociaal advocaten die werkzaam zijn op het gebied van jeugdstrafrecht zijn meestal ook bevoegd op andere gebieden van het recht, zoals gemeen strafrecht, familierecht, aansprakelijkheidsrecht of jeugdbeschermingsrecht⁸⁴. Zij krijgen een speciale opleiding en de specialisatie jeugd(straf)recht staat in Nederland hoog aangeschreven. Dit komt ook tot uiting in de lidmaatschapseisen bij de Nederlandse Orde van Advocaten, het tuchtrecht voor advocaten en de inschrijvingsvoorwaarden voor de Raad voor Rechtsbijstand. De voorwaarden voor inschrijving als advocaat gespecialiseerd in het jeugdstrafrecht zijn in het bijzonder hoog:

- Advocaten moeten minimaal drie jaar relevante beroepservaring hebben;
- Ze moeten de beroepsopleiding van de Nederlandse Orde van Advocaten hebben afgerond met als specialisatie strafrecht;
- Ze moeten minimaal drie zittingen in een jeugdstrafzaak hebben bijgewoond, samen met een andere reeds drie jaar gespecialiseerde en ingeschreven jeugdstrafrecht advocaat;
- Ze moeten minimaal één keer een zitting hebben bijgewoond aangaande een machtiging uithuisplaatsing voor een gesloten jeugdhulpaanbieder, samen met een andere reeds drie jaar gespecialiseerde en ingeschreven civiel jeugdstrafrecht advocaat;
- Ze moeten in de loop van de drie jaar voorafgaand aan hun verzoek tot inschrijving minimaal acht opleidingspunten op het gebied van jeugdstrafrecht hebben gehaald, en minimaal vier opleidingspunten op het gebied van civiel jeugdstrafrecht.⁸⁵

Hoe rechtsbijstand georganiseerd is:

De Raad voor Rechtsbijstand is verantwoordelijk voor de algehele administratie van en het toezicht op het rechtsbijstandssysteem en beoordeelt iedere aanvraag voor rechtsbijstand.⁸⁷ De Raad voor Rechtsbijstand bestaat uit een centraal kantoor in Utrecht en vijf regionale kantoren in Amsterdam, Arnhem, Den Haag, 's-Hertogenbosch en Leeuwarden, tevens de ressorts van de gerechtshoven. De Raad werkt onder andere samen met de Nederlandse Orde van Advocaten.⁸⁸ Op grond van de Wet op de Rechtsbijstand mag alleen een specifieke groep advocaten rechtsbijstand verlenen. Ze moeten voldoen aan een aantal inschrijvingsvoorwaarden, waaronder deskundigheid en ervaring, een advocatenkantoor hebben en ingeschreven zijn bij de Raad voor Rechtsbijstand, voldoen aan de kwaliteitseisen, rapportagevereisten en een minimum en maximum aantal zaken per jaar doen. De advocaat(-stagiair) moet zijn beëdigd en ingeschreven zijn op het tableau bij de Nederlandse Orde van Advocaten, nadat een Master of Laws is behaald bij een Nederlandse universiteit. Daarnaast moet de beroepsopleiding voor advocaten tijdig worden afgerond.

---

⁸⁴ Er zijn in totaal 13 specialisaties en een advocaat mag zich voor maximaal vier specialisaties inschrijven.

⁸⁵ Zie art. 6b en Bijlage 5 van de Inschrijvingsvoorwaarden advocatuur 2021, via wetten.nl - Regeling - Inschrijvingsvoorwaarden advocatuur 2021, versie 1.0 - BWBR0044503 (overheid.nl).

⁸⁶ De Raad voor Rechtsbijstand is een onafhankelijk overheidsorgaan onder verantwoordelijkheid van het Ministerie van Justitie en Veiligheid. Het voert een publieke taak uit op basis van de Wet op de Rechtsbijstand. Voor meer informatie, zie de website van de Raad voor Rechtsbijstand (www.rvr.org), waar ook informatie te vinden is over het rechtsbijstandssysteem.

⁸⁷ CRIN, "Access to justice for children: Netherlands", 2014, beschikbaar via: https://archive.crin.org/sites/default/files/netherlands_access_to_justice-updatedoct2015.pdf.

⁸⁸ De website van de Nederlandse Orde van Advocaten is: www.advocatenorde.nl/.

Financiering:

Advocaten worden betaald door de Raad voor Rechtsbijstand, op basis van een systeem met punten en vaste tarieven.⁸⁹ Het rechtsbijstandssysteem wordt gefinancierd door de overheid, meer specifiek uit het budget van het Ministerie van Justitie en Veiligheid, en slechts voor een klein deel uit de inkomensafhankelijke bijdrage van een cliënt. Het rechtsbijstandssysteem werkt met een 'open-eind' bepaling. Vanaf het begin van het rechtsbijstandssysteem in 1994 tot 2012, is het budget meer dan verdubbeld. In zowel 2019 als 2020 was het budget per jaar ongeveer 400 miljoen euro.⁹⁰ Verschillende professionals en een aantal commissies die zijn ingesteld door de toenmalige staatssecretaris van Veiligheid en Justitie hebben hun zorgen geuit.⁹¹ Zij menen dat de vergoedingen te laag zijn en niet toereikend voor de tijd die aan een zaak wordt besteed. Een andere zorg is dat het, zonder zicht op een redelijke vergoeding, moeilijk wordt nieuwe advocaten te motiveren om te gaan werken in de sociale advocatuur. Advocaten zeiden ook dat er geen fondsen zijn om bijvoorbeeld een contra-expertise of specialist in te huren als dat nodig is voor het kind, terwijl dit wel zeer wenselijk is. Na verschillende alarmerende rapporten door de commissies, in combinatie met het feit dat de overheid in ongeveer 60% van de zaken de tegenpartij is, heeft de overheid actie ondernomen om deze zorgen weg te nemen. Een hervorming is gaande en de opleiding voor advocaten die willen werken in de sociale advocatuur wordt financiële ondersteund (subsidie). In september 2021 werd voor 2022 een verhoogd budget voor de gesubsidieerde rechtsbijstand aangekondigd.

Geografische beschikbaarheid en toegankelijkheid voor alle kinderen:

De beschikbaarheid van advocaten is in Nederland, op één provincie na, geen issue. Het aantal sociaal advocaten is voldoende in het hele land, ook op het gebied van jeugdstrafrecht. Echter, het recht op kosteloze rechtsbijstand door een advocaat geldt niet voor alle kinderen die in aanraking komen met politie en/of justitie, in het bijzonder niet voor kinderen van 12 – 17 jaar die: niet aangehouden zijn, maar wel worden uitgenodigd voor verhoor op het politiebureau (NB: dit is tijdelijk aangepast sinds 7 april 2022); opgeroepen worden om voor de kantonrechter te verschijnen, bijvoorbeeld op grond van de Leerplichtwet (bij spijbelen) of de Wet Mulder (kleine verkeersovertredingen); gehoord worden door de officier van justitie in zaken waarin deze een werkstraf van 20 uur of minder of een boete van minder dan € 115,- euro wil opleggen. Zo hebben dus niet alle kinderen die in aanraking komen met politie en/of justitie gelijke toegang tot kosteloze rechtsbijstand door een advocaat via de Raad voor Rechtsbijstand. Advocaten en andere professionals uit de praktijk geven aan dat toegang tot kosteloze rechtsbijstand aan kinderen ook moet worden verleend als het om andere rechtsgebieden gaat. Soms spreken advocaten die met kinderen werken geen Nederlands, maar de inzet van tolken is kosteloos en tolken zijn altijd beschikbaar.

---

⁸⁹ De Raad voor Rechtsbijstand publiceert diens jaarplannen en verslag op de website. Zie www.rvr.org/Informatie-over-de-raad/organisatie/jaarplannen-en--verslagen.html.

⁹⁰ Zie het Jaarverslag van de Raad voor Rechtsbijstand van respectievelijk 2019 en 2020 via: www.rvr.org/Informatie-over-de-raad/organisatie/jaarplannen-en--verslagen.html.

⁹¹ Zie bijv. Commissie Van de Meer, Eindrapport Andere Tijden: *Evaluatie puntentoekenning in het stelsel van gesubsidieerde rechtsbijstand*, oktober 2017, via www.eerstekamer.nl/overig/20171025/eindrapport_andere_tijden/document; Commissie Wolfen, Rapport van de Commissie Herijking rechtsbijstand; *Naar Een Duurzaam Stelsel Voor de gesubsidieerde rechtsbijstand* (rapport van 30 November 2015), Den Haag: Ministerie van Veiligheid en Justitie, 2015; Commissie Barkhuysen, Eindrapport van de Commissie Duurzaam stelsel gefinancierde rechtsbijstand (rapport van December 2015), Den Haag: Nederlandse Orde van Advocaten, APE Public Economics, 2015.

⁹² Het volledige interview kan worden gevonden via: <https://childhub.org/en/child-protection-multimedia-resources/clear-rights-child-advisory-board-hungary-what-makes-good-lawyer-video>.

3. Bestaande opleidingen, databases en netwerken die beschikbaar zijn voor jeugdstrafrechtadvocaten

“De ideale advocaat is voor mij iemand die mij alles met geduld uitlegt, totdat ik begrijp wat ik moet weten.” Jongen, leeftijd onbekend, geïnterviewd tijdens het project.⁹²

In dit hoofdstuk presenteren we per land de bestaande opleidingen en de gebieden waar verbetering mogelijk is. Andere opleidingen die beschikbaar zijn op Europees en internationaal niveau staan vermeld in de bijlage. In dit hoofdstuk geven we ook enkele voorbeelden van databases die per land beschikbaar zijn. We hechten er waarde aan om te vermelden dat netwerken van advocaten belangrijk zijn om goede praktijkvoorbeelden uit te wisselen, de vaardigheden en kennis te vergroten, geïnformeerd te worden en om ondersteuning te krijgen wanneer dat nodig is. Eén van de deelnemende advocaten in dit onderzoek noemde dat netwerken ook handig zijn om projecten te coördineren en problemen aan te pakken die advocaten in de praktijk signaleren. In de meeste landen hebben advocaten ook de mogelijkheid om zich aan te sluiten bij verenigingen en multidisciplinaire netwerken om de samenwerking tussen de verschillende actoren te versnellen, interdisciplinaire kennis op te doen en een holistische benadering te bevorderen. Een lijst van de netwerken per land is opgenomen als bijlage.

3.1. België

Opleiding:

Om in België een kind te kunnen vertegenwoordigen, vereisen de Ordes van Advocaten dat advocaat-stagiairs een initiële opleiding volgen en daarna een doorlopende opleiding die juridische kennis en praktische vaardigheden combineert. Opleidingsvakken worden meestal gegeven door de lokale Ordes van Advocaten of de jeugdafdeling van de lokale Ordes van Advocaten. Elke advocaat moet een diploma rechten hebben, dat in wezen louter theoretisch is en geen training op het gebied van psychologie of communicatie behelst. Geen van de advocaten die meededen aan het onderzoek kreeg speciale vakken met betrekking tot kinderrechten tijdens hun studie aan de universiteit.

⁹² Het volledige interview kan worden gevonden via: <https://childhub.org/en/child-protection-multimedia-resources/clear-rights-child-advisory-board-hungary-what-makes-good-lawyer-video>.

De doorlopende opleiding is verplicht voor advocaten die kinderen en jongeren bijstaan. Deze opleiding wordt gegeven in verschillende settings, zoals congressen, lunchdebatten, seminars, webinars, workshops, een bezoek aan een justitiële jeugdinrichting, maar ook presentaties op het gebied van de hervorming van het jeugdstrafrecht, ouderschap, strafrecht, psychologie, etc. Deze cursussen worden hoofdzakelijk georganiseerd door de Orde van Advocaten. In de Franstalige Gemeenschap moeten advocaten bijvoorbeeld 18 opleidingspunten per iedere drie jaar halen (1 uur opleiding staat meestal gelijk aan 1 punt). Bij de lokale Nederlandstalige Ordes van Advocaten moeten de advocaten de initiële cursus van 80 tot 100 uur volgen en een driedaagse specialisatieopleiding met betrekking tot het horen van kinderen door de politie, waarna zij het beroep van jeugdstrafrechtadvocaat mogen uitoefenen. Dit is een interdisciplinaire opleiding, met onder andere psychologie, sociologie, criminologie, strafrecht, publiekrecht, civiel recht, communicatie met kinderen en rollenspellen. Op regelmatige basis worden andere disciplines uitgenodigd door de Bureaus voor Rechtsbijstand om advocaten training te geven of deze bij te wonen. Dit kan hen helpen om informatie uit te wisselen over veelvoorkomende onderwerpen en de samenwerking te verbeteren.

Verenigingen, universiteiten en andere organisaties kunnen ook specifieke training geven als onderdeel van de permanente opleiding van advocaten. Het accreditatiesysteem wordt beheerd door het Bureau voor Rechtsbijstand of door de Ordes. *Jeunesse & Droit* en DCI-België bieden bijvoorbeeld betaalbare trainingen, waaronder kindvriendelijke justitie op nationaal en internationaal niveau en andere onderwerpen zoals participatie van kinderen in strafrechtelijke procedures, de rechten van alleenstaande minderjarigen, etc. Toch zijn er ook grote belemmeringen voor advocaten om trainingen bij te wonen, bijvoorbeeld de beperkte beschikbaarheid van trainingen in sommige regio's, de hoge kosten of de (on)mogelijkheid om een hele of soms zelfs halve dag daarvoor vrij te maken.

Youthlab is een pilotproject over de participatie van kinderen voor advocaten, rechters en officieren van justitie, gemaakt door DCI-België en andere partners. Een groep jongeren met ervaring in het strafrechtelijk systeem heeft geholpen met het trainingsprogramma. De workshops werden eveneens gegeven door jongeren, met behulp van creatieve technieken om de communicatie tussen hen en de professionals te vergemakkelijken. Tijdens deze training kan informatie worden uitgewisseld en het helpt advocaten om meer begrip te krijgen van de specifieke behoeften en rechten van kinderen die in aanraking zijn gekomen met politie en/of justitie. De professionals worden getraind om op een kindvriendelijk manier verbaal en non-verbaal te communiceren en kindvriendelijke procedures toe te passen en te bevorderen.

Verbeterpunten:

De advocaten vonden dat zij de juiste vaardigheden bezitten om kinderen te kunnen verdedigen. Ze benadrukten het belang van interdisciplinaire kennis en knowhow om met jongeren te kunnen communiceren, aangezien kinderen niet op dezelfde manier denken als volwassenen. Eén van de voorzitters van een Bureau voor Rechtsbijstand merkte op dat advocaten, door de initiële en permanente opleiding, in het algemeen zich bewust zijn van en geïnteresseerd zijn in kindvriendelijke communicatie en taal. Elke advocaat lijkt zijn/haar eigen techniek en sensitiviteit te hebben met betrekking tot welke informatie je op welke wijze aan een kind geeft, hoe zijn/haar taal aan te passen en hoe een interpersoonlijke communicatie te ontwikkelen om naar het kind te kunnen luisteren en te zorgen dat het kind hem/haar begrijpt. Advocaten zeiden hiervoor verschillende aanpakken te hebben, waaronder:

- De informatie zo compleet en duidelijk mogelijk geven
- Rekening houden met de aandacht en het vermogen van een kind om informatie vast te houden
- Aanpassen van je houding afhankelijk van de situatie
- Erop staan dat procedurele rechten worden nageleefd, zoals het recht om te verzoeken de hoorzitting te onderbreken om met de advocaat te praten
- Uitleggen wat de bijzonderheden zijn van een procedure gericht op kinderen, de beschermende waarborgen en wat er tijdens en na de procedure kan gebeuren, inclusief de mogelijkheid van beroep.

“Hier wordt zeker naar gestreefd, maar het blijft ongelijk en er is een significant aantal advocaten dat niet deze sensitiviteit bezit.”
(Professioneel opleider)

Echter, één van de belangrijkste bevindingen van de behoefteanalyse die werd uitgevoerd aan het begin van het Youthlab project⁹³ was dat advocaten hun vaardigheden op het gebied van kindvriendelijke communicatie en hun interculturele sensitiviteit moeten versterken om jongeren beter te kunnen begrijpen. Tijdens de interviews gaven veel advocaten aan dat een van de grootste uitdagingen voor hen is om een vertrouwensrelatie op te bouwen met kinderen. Een professionele opleider die meedeed aan het onderzoek gaf aan dat er nog veel vooruitgang valt te boeken op het gebied van attitude en gedrag. Volgens hem is het essentieel om de capaciteiten en kennis van advocaten te versterken om zo “kinderrechtenbehartigers en -beschermers” te worden. Het is van belang voor een advocaat om het belang van het kind en culturele verschillen te begrijpen; hun omgeving, de manier waarop ze leven en wat wel en niet wordt geaccepteerd binnen een gezin. De sociaaleconomische status van advocaten kan het echter moeilijk maken om te begrijpen waar het kind doorheen gaat, hoe het is om in armoede te leven of veel discriminatie te ervaren. Tijdens de interviews gaven professionals ook aan dat sommige advocaten niet de juiste kennis van kinderrechten hebben (zoals het recht om gehoord te worden) en nog steeds een bestraffende of paternalistische aanpak hebben.

⁹³ Voor meer informatie over dit project, zie: <https://www.dei-belgique.be/index.php/projets/en-cours/youthlab.html>.

Hoewel de noodzaak om over multidisciplinaire vaardigheden te beschikken en daarop in te spelen in de praktijk wordt erkend, realiseren sommige advocaten zich nog steeds niet dat ze moeten samenwerken met andere disciplines. Trainingen worden meestal gegeven door advocaten en soms worden specialisten uitgenodigd om specifieke training te geven over kinderveerkracht of -ontwikkeling. Interdisciplinaire trainingen zijn echter niet gebruikelijk en advocaten hebben niet veel mogelijkheden om andere disciplines te leren kennen om samen te leren en ervaringen uit te wisselen. Een docent noemde dat de uitwisseling van kennis en ervaringen in plaats van een klassieke training zeer bevorderlijk is voor advocaten, in het bijzonder wanneer case studies worden gedeeld en besproken, bijvoorbeeld om bewustzijn te vergroten. Zulke bijeenkomsten stellen advocaten in staat om op hun eigen praktijk te reflecteren en het bestaande systeem te analyseren.

In het onderzoek noemden professionals ook vaak de behoefte aan meer praktijkgerichte trainingen, om hen te helpen een stapje terug te doen en nieuwe onderwerpen zoals jeugdparticipatie te verkennen. Bij de trainingen zijn geen kinderen betrokken, behalve bij de ad hoc-trainingen zoals die georganiseerd zijn door DCI-België in 2021, als onderdeel van het Youthlab project, dat ook een constructieve dialoog tussen professionals aanmoedigt.⁹⁴

Beschikbare databases voor advocaten: In België is geen databank voor jurisprudentie. Sommige publicaties, zoals “Le Journal du Droit des Jeunes”, publiceren soms een interessante besissing op dit gebied. Er is ook een kleine database op de website van het Ministerie van Justitie, maar deze wordt niet vaak geüpdatet. Advocaten en de voorzitters van de Bureaus voor Rechtsbijstand verwelkomen het idee voor zo’n “handige en noodzakelijke” database. Op dit moment proberen een paar professionals van verschillende lokale Ordes van Advocaten een uitwisseling op te zetten tussen de jeugdafdelingen en recente nationale en Europese jurisprudentie met elkaar te delen. Men is echter afhankelijk van dit soort individuele initiatieven.

3.2. Frankrijk

Opleiding: Over het algemeen moeten Franse advocaten eerst een 4-jarige (universitaire) rechtenopleiding doen en dan een specifieke opleiding bij de plaatselijke Ordes van Advocaten, gevolgd door een stage van 18 maanden. Ze worden begeleid door een ervaren “tutor” of advocaat, die ook verantwoordelijk is voor het valideren van hun toelating tot de Kindersectie en ervoor zorgt dat ze competent zijn. Gespecialiseerde advocaten spenderen een significant deel van hun tijd aan het bijstaan van kinderen en werken in het kader van het rechtsbijstandssysteem. Andere niet-gespecialiseerde advocaten spenderen ongeveer 20 tot 25% van hun tijd aan het bijstaan van kinderen. Twee derde van de advocaten die meedeelde aan dit onderzoek, heeft een specifieke kwalificatie in het jeugdstrafrecht, maar heeft geen diploma of specialisatiecertificaat afgegeven door de Conseil National des Barreaux. Sommige advocaten die alleenstaande minderjarigen die in aanraking zijn gekomen met politie en/of justitie begeleiden, zijn ook gespecialiseerd in vreemdelingenrecht. Alle advocaten zeiden dat de rechtenopleiding het hoofdopleidingsinstituut is. Sommige Ordes van Advocaten organiseren ook opleidingen.

---

⁹⁴ *Ibid.*

Sommige lokale Ordes van Advocaten geven verplichte specialisatieopleidingen voor hun leden. De inhoud van die opleidingen is toegespitst op het gebied waar de advocaat hoofdzakelijk in werkt en de planning wordt aangepast aan hun behoeften. Het aantal verplichte opleidingsuren bedraagt per jaar 10 uur (maar varieert soms wel per Orde van Advocaten). Met betrekking tot het aantal trainingen over het jeugdstrafrecht per jaar, organiseren grotere lokale Ordes van Advocaten (met meer dan 500 leden) significant meer dan kleine Ordes van Advocaten (met minder dan 500 leden). Voor andere advocaten, zij die gekozen worden door een kind of diens wettelijke vertegenwoordigers, is alleen de algemene opleiding (die niet specifiek over jeugdstrafrecht gaat) vereist, van 20 uur per jaar of 40 uur per 2 jaar.⁹⁵

Verbeterpunten:

Bij geen van de opleidingen die worden genoemd in het onderzoek zijn kinderen betrokken. De meerderheid van de geïnterviewde advocaten had tijdens hun loopbaan een gespecialiseerde opleiding op het gebied van jeugd- of strafrecht gehad, die meestal was gegeven door de Orde van Advocaten, een opleidingsinstituut of, zeldzamer, een universiteit. Twee-derde van de advocaten die meededen in het onderzoek hadden ook deelgenomen aan trainingen over alleenstaande minderjarigen, kinderen die gescheiden zijn van hun familie en kinderen met een beperking. Geen van hen had echter een training gehad met betrekking tot LHBTI of zwerfjongeren, kinderen in armoede of vergelijkbare onderwerpen. De advocaten vinden dat trainingen goed betaalbaar zijn. In sommige gevallen betaalt de Orde van Advocaten (geheel of gedeeltelijk) voor de training. Ze noemden ook dat de trainingen lang genoeg zijn en hen helpen kinderen te bij te staan en te steunen, niet alleen vanuit juridisch perspectief maar ook op het gebied van communicatie met kinderen, een psychosociale benadering of maatschappelijk werk. Ten aanzien van specifieke behoeften bleek het volgende:

- 2/3 van de advocaten vond dat zij meer kennis nodig hebben van de verschillende mogelijkheden die er zijn om schendingen van kinderenrechten aan te pakken op nationaal, Europees of internationaal niveau
- 1/3 heeft interesse in herstelrecht
- Uit de resultaten bleek ook een brede behoefte aan multidisciplinaire opleidingen, inclusief training met betrekking tot communicatie met kinderen, psychologische stoornissen van kinderen, alleenstaande minderjarigen en de huidige hervormingen van het jeugdstrafrechtstelsel in Frankrijk. Deze opleiding kan doorlopend zijn of ad hoc.

Sommige professionals die deelnamen aan het onderzoek gaven aan dat interdisciplinaire trainingen nodig zijn om de vaardigheden van advocaten te verbeteren, zodat zij kinderen die in aanraking zijn gekomen met politie en/of justitie beter kunnen verdedigen.

Beschikbare databases voor advocaten: Jurisprudentie over jeugdstrafrecht is doorgaans beschikbaar in juridische tijdschriften en online databases (Dalloz, Lexis Nexis, etc.). Daarnaast hebben advocaten toegang tot andere digitale databases zoals LEXBASE (een algemene juridische database) en, bij de grootste Orde van Advocaten, hebben ze ook toegang tot juridische monitoringstools en regelmatige overdracht van jurisprudentie, waardoor advocaten makkelijker geïnformeerd blijven over actuele gebeurtenissen in het jeugdstrafrecht. De Parijse Orde van Advocaten heeft bovendien een website opgezet met toegang tot praktische en juridische informatie voor advocaten die werken in het jeugdstrafrecht.

---

⁹⁵ DCI-België "My Lawyer, My Rights", Country Overview - France, 2017.

3.3. Hongarije

Opleiding:

om zich te specialiseren in het jeugdstrafrecht heeft een praktiserende advocaat drie opties: een postdoctorale opleiding aan de rechtenfaculteit, een interne opleiding zoals aangeboden door de lokale Ordes van Advocaten, of trainingen die worden georganiseerd door maatschappelijke organisaties. Deze opleidingen zijn niet allemaal permanent beschikbaar en de meeste zijn niet gratis. Volgens de Legal Practice Act van 2017, moeten juristen hun expertise ontwikkelen door zelfstudie en verdere verplichte opleiding. De Hongaarse Orde van Advocaten is verantwoordelijk voor het samenstellen van de thema's van de beroepsopleidingen en bijscholing, het verzorgen van de accreditatie van de opleidingsinstanties en het definiëren van de vereisten met betrekking tot de verplichte opleiding en opleidingscurriculum. Alle leden van een Orde van Advocaten moeten verplicht binnen de 5-jarige opleiding 80 studiepunten halen en ten minste 16 punten per jaar. De eerste opleidingscyclus begint op 1 januari 2020 en eindigt op 31 december 2024. Studiepunten kunnen hoofdzakelijk worden verdiend door deel te nemen aan cursussen die georganiseerd worden door de Ordes van Advocaten, maar ook door artikelen te publiceren of presentaties te geven bij congressen. De regionale Ordes van Advocaten houden de gevolgde trainingen bij en monitoren het behalen van de opleidingsvereisten. Als een advocaat het vereiste minimumaantal studiepunten niet haalt zonder geldige reden, kan hij of zij worden verwijderd uit het register, zijn of haar lidmaatschap bij de Orde van Advocaten verliezen, en dan niet langer als advocaat werken.

Sinds 2017 wordt een postdoctoraal opleidingsprogramma aangeboden over kinderrechten door de Rechtenfaculteit van Eötvös Loránd University in Boedapest.⁹⁶ Het programma is bedoeld voor afgestudeerde rechtenstudenten en andere professionals die geïnteresseerd zijn in werken met of al werken in het jeugdstrafrecht (waaronder advocaten, officieren van justitie en rechters die ook gespecialiseerd zijn in strafrecht, naast kinderbeschermingsfunctionarissen en maatschappelijk werkers). De opleiding wordt soms betaald door de deelnemers of kan worden gefinancierd door hun werkgevers. Studenten behalen een Master of Laws (LL.M) op het moment dat zij de drie semesters van de studie hebben afgemaakt, een scriptie hebben ingeleverd en een examen hebben gehaald. De opleiding is overwegend theoretisch en juridisch, maar er zijn ook vakken die worden gegeven door andere professionals, zoals psychologen en communicatie experts, voor een multidisciplinaire aanpak. Kinderen werken niet mee aan de opleiding; praktische oefeningen met betrekking tot de wettelijke vertegenwoordiging van kinderen en communicatie met minderjarige cliënten maken echter deel uit van het curriculum, met een specifieke focus op kinderen met een beperking en Roma-kinderen. De Rechtenfaculteit van de Pázmány Péter University in Boedapest heeft ook een masteropleiding op het gebied van jeugdstrafrecht, exclusief voor afgestudeerden in het recht.⁹⁷ Het is een optionele, betaalde opleiding die kan worden gedaan in twee semesters, waarbij ook een scriptie moet worden geschreven en een examen moet worden afgelegd. Het is een juridische en theoretische opleiding, met ook aandacht voor kinderbescherming en kinderpsychologie. Ook zijn internationaal recht en relevante richtlijnen met betrekking tot jeugdstrafrecht van de VN, de Raad van Europa en de Europese Unie onderdeel van het curriculum. Tot slot is er ook een trainingsprogramma van het Hongaarse Helsinki Comité over "Een effectieve verdediging van jeugdige verdachten in de strafrechtelijke procedures" (zie goede praktijkvoorbeelden in deel 3).

⁹⁶ Website van het opleidingsprogramma: <https://jotoki.elte.hu/content/gyermekjogi-szakjogasz.t.428>.

⁹⁷ Website van het opleidingsprogramma: <https://jak.ppke.hu/deak-ferenc-intezet/erdeklodoknek/kepzesek-jogaszoknak/szakiranyu-tovabbkepzesek/fiatalkoruk-ugyeinek-szakjogasz>.

“Het gebrek aan faciliteiten en opleidingen, samen met het beperkte budget en personeel, zorgt voor ernstige problemen op systeemniveau. Hun kwetsbaarheid wordt in de loop van het onderzoek of de strafrechtelijke procedure verergerd door sociale en administratieve omstandigheden, zoals verblijf in staatszorg of behoren tot een gemarginaliseerde minderheidsgroep. De procedurele waarborgen die moeten worden getroffen voor kinderen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure brengen inderdaad extra uitdagingen met zich mee voor nationale rechtsstelsels in buitengerechtelijke, alternatieve procedures als professionals diversion toepassen in de zaak van het kind.” (Hungarian Child Rights NGO Coalition)⁹⁸

Het Kinderrechtencentrum van de Hintavolon stichting heeft een poule van pro bono advocaten opgezet, die apart zijn geselecteerd en opgeleid, met praktische en kleine groepsopdrachten en rollenspellen. Na iedere trainingssessie spreken de vertegenwoordigers van de stichting individueel met de pro bono advocaten over hun motivatie en plannen. Van tijd tot tijd stuurt de stichting zaken naar de pro bono advocaten zodat zij juridisch advies kunnen geven, maar ze bieden ook vertegenwoordiging in gerechtelijke procedures. Ook vermeldenswaardig is dat Stichting PILnet de Hintavolon stichting in het begin heeft ondersteund bij het benaderen van grote advocatenkantoren die niet gespecialiseerd waren in zaken met betrekking tot kinderen maar wel interesse hadden om hun steentje bij te dragen aan de maatschappij. Volgens gebruik van de organisatie ontmoeten kinderen hun advocaat een aantal keer gedurende de procedure. Voor ieder(e) verhoor of zitting leggen zij alles uit aan het kind (inclusief wat er te gebeuren staat, hoe vaak, etc.). De pro bono advocaten ontwikkelden vaardigheden tijdens het opleidingsprogramma en werden meer zelfverzekerd en toegewijd om met kinderen te werken.

Bovendien is er een trainingsprogramma ontwikkeld door het Hongaarse Helsinki Comité met betrekking tot “Een effectieve verdediging van jeugdige verdachten in de strafrechtelijke procedures”⁹⁹ in het kader van een door de Europese Commissie gesteund project (binnen het programma Rechten, Gelijkheid en Burgerschap), wat wordt gezien als veelbelovend praktijkvoorbeeld door verschillende professionals. In mei 2018 werd een tweedaags trainingsprogramma georganiseerd. Aangezien de implementatie van EU-Richtlijn 2016/800 samenviel met de inwerkingtreding van het nieuwe Wetboek van Strafrecht, kwam het thema jeugdstrafrecht ook aan de orde. Volgens de feedback van de deelnemers, werd de meest interessante presentatie gegeven door een klinisch psycholoog die uitleg gaf over de psychosociale en cognitieve ontwikkeling van kinderen, hechtingsstijlen, conflictsituaties en het nemen van risico's en groepsdruk tijdens de adolescentie. Zij presenteerde ook de basisprincipes van effectieve communicatie om uit te leggen hoe je het best met kinderen om kan gaan en een vertrouwensband met hen opbouwt, zelfs als ze onverschillig zijn of niet meewerken, en de voordelen van verhoren met kinderen in

⁹⁸ De volledige tekst van de inzending is te vinden via: https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CRC/Shared%20Documents/HUN/INT_CRC_NGO_HUN_40918_E.pdf.

⁹⁹ Een beschrijving van het programma en de ontwikkelde tools zijn te vinden op de website van het Hungarian Helsinki Committee: <https://helsinki.hu/a-fiatakoru-vedencek-hatekony-kepviseleto-a-buntetoeljarasban/>.

het bijzonder in kindvriendelijke verhoorruimtes. Het praktische deel van de training bestond uit rollenspellen en het naspelen van praktijksituaties, waarbij betaalde acteurs aanwezig waren. Tijdens dit project zijn ook het Handboek voor advocaten¹⁰⁰ en een Praktische handleiding voor advocaten¹⁰¹ ontwikkeld om ervoor te zorgen dat het recht van het kind op juridische bijstand wordt gewaarborgd. Eén hoofdstuk focust op effectieve communicatie, een ander op de samenwerking tussen ouders en andere professionals die met kinderen werken. Na het project heeft een deelnemende advocaat een praktische training georganiseerd voor 20-30 advocaten; deze was succesvol en geaccrediteerd door de Orde van Advocaten van Boedapest in 2020.

Verbeterpunten:

In januari 2020 heeft het VN-Kinderrechtencomité aangeraden om een trainingsprogramma te ontwikkelen voor professionals die werken in het jeugdstrafrecht en om buitengerechtelijke maatregelen, zoals diversion, mediation en begeleiding van kinderen die verdacht of beschuldigd worden van een strafbaar feit actief en, waar mogelijk, niet-vrijheidsbeperkende straffen zoals een proeftijd of een taakstraf te bevorderen, en om ervoor te zorgen dat kinderen die verdacht worden van een strafbaar feit informatie ontvangen over hun rechten en hoe zij misstanden kunnen rapporteren.¹⁰²

Advocaten die aan het onderzoek deelnamen adviseerden om interpersoonlijke vaardigheden te verbeteren door het organiseren van multidisciplinaire trainingen. Men is het erover eens dat multidisciplinaire training met betrekking tot de relevante gebieden van de psychologie en sociologie van cruciaal belang zijn voor advocaten die met kinderen werken. Bovendien moeten ze ook meer leren over de omstandigheden van kwetsbare kinderen, zoals kinderen uit een lager sociaaleconomisch milieu, kinderen die tot een etnische minderheid behoren of kinderen met een beperking of verslaving. Effectieve communicatie met kinderen om een vertrouwensband op te bouwen is een ander onderwerp dat belangrijk wordt gevonden. Sommigen benadrukten dat er ten minste één professional moet zijn die het kind kan vertrouwen. De meest effectieve manier deze interpersoonlijke vaardigheden te oefenen is door middel van praktische oefeningen: rollenspellen, simulaties en het naspelen van praktijksituaties (door middel van toneel en psychologie).

Sommige advocaten gaven aan dat een gebrek aan training en accreditatie een serieus probleem vormt en dat ongekwalificeerde advocaten mogelijk meer schade doen dan goed. De advocaten waren het echter niet eens over het type opleiding (verplicht of op basis van accreditatie). Er werden ook risico's gezien met betrekking tot de introductie van opleidingen voor advocaten die kinderen verdedigen. Wanneer een training verplicht zou zijn, zouden sommige advocaten zich misschien uitschrijven van de lijst in Boedapest, waardoor er minder advocaten beschikbaar zijn. Als de verplichte training te ingewikkeld is om te voltooien, door verschillende factoren, zoals bijvoorbeeld wanneer de opleiding plaatsvindt in meerdere panels of het examen te moeilijk is om te behalen, zouden de advocaten die niet slagen uitgeschreven worden en dat zou noch voor de advocaat zelf, noch voor de lokale Ordes van Advocaten goed zijn. In Boedapest is het makkelijk om genoeg mensen te vinden die aan de opleiding willen deelnemen, maar in sommige arrondissementen zijn niet eens 10 praktiserende advocaten en dus minder makkelijk mensen te

¹⁰⁰ Beschikbaar via https://helsinki.hu/wp-content/uploads/A_gyermekek_vedelemhez_valo_joga_Ugyvedi_kezikonyv_final.pdf.

¹⁰¹ Beschikbaar via https://helsinki.hu/wp-content/uploads/A_gyermekek_vedelemhez_valo_joga_gyakorlati_utmutato_2_ol-dalas-1.pdf.

¹⁰² Committee on the Rights of the Child, Concluding observations on the sixth periodic report of Hungary, CRC/C/HUN/CO/6, 3 March 2020.

vinden die geïnteresseerd zijn. Desalniettemin staan de lokale Ordes van Advocaten open voor initiatieven van maatschappelijke organisaties met betrekking tot de organisatie van interne cursussen, maar dit ontwikkelt zich meer richting online cursussen die bestaan uit een college en een paar controlevragen aan het eind.

Beschikbare databases voor advocaten:

de Verzameling van Rechterlijke Beslissingen is een online database die wordt onderhouden door het Nationaal Bureau voor de Rechtspraak waarin beslissingen van de hoogste rechter van Hongarije en de regionale Gerechtshoven en bovendien de beslissingen genomen door regionale rechtbanken in bestuursrechtelijke procedures zijn opgenomen.¹⁰³

3.4. Roemenië

Opleiding:

Om advocaat te worden in Roemenië is een rechtendiploma¹⁰⁴ benodigd en het behalen van het advocatenexamen. Een advocaat mag niet praktiseren voordat deze is toegelaten bij de Orde van Advocaten en geregistreerd op een officiële lijst van advocaten. Daarna beginnen de advocaten een stage van twee jaar. Tijdens deze stage oefent de advocaat zijn werkzaamheden uit onder de titel van 'advocaat-stagiair'. Volgens het Reglement voor het beroep van advocaat markeert de beroepsstage het begin van de uitoefening van de professie en heeft als doel de nieuwe advocaten een aanvullende opleiding en praktijk te bieden om de officiële titel van advocaat te verkrijgen. Het is verplicht, behalve voor situaties waarin de wet voorziet.

Volgens de door de Nationale Orde van Advocaten opgestelde voorwaarden, zijn advocaat-stagiairs verplicht om cursussen te volgen. Deze worden georganiseerd door het Nationale Instituut voor de Training en Bevordering van Advocaten of andere organisaties die zijn geaccrediteerd door de Nationale Orde van Advocaten. De onderwerpen zijn uitsluitend juridisch, en gaan bijvoorbeeld over de organisatie en ethiek van de advocatuur, juridisch redeneren, voorbereiding en uitwerking van schriftelijk juridisch advies, methodologie van de juridische en gerechtelijke handelingen, praktische aspecten van de organisatie en activiteiten van rechtbanken en parketten, notarissen en gerechtsdeurwaarders, burgerlijk recht en burgerlijk procesrecht, strafrecht en strafprocesrecht, Europees recht inclusief mensenrechten, arbeidsrecht en consumentenrecht. Advocaat-stagiairs krijgen ook professionele begeleiding en kunnen maandelijks evenementen bijwonen die georganiseerd zijn door de Orde van Advocaten, zoals presentaties over juridische kwesties, rechtsleer en de rechtspraktijk, schriftelijke juridische stukken, debatten.

"Train professionals continu, zodat ze de behoefte voelen om het kind te helpen, iets goeds te doen voor hem/haar en hen te inspireren om te veranderen, samen te werken, te kunnen luisteren zonder discriminatie."
(17-jarig meisje, Roemenië) ¹⁰⁵

¹⁰³ De database is te vinden via: <https://eakta.birosag.hu/anonimizalt-hatarozatok>.

¹⁰⁴ In Roemenië zijn acht staatsfaculteiten en 17 particuliere scholen.

¹⁰⁵ Tdh's policy brief on children's rights in justice systems, op. cit.

De Centre for Legal Resources organiseerde een internationaal congres in het kader van het project voor Kindvriendelijke Justitie: *“Developing the concept of practice in courts”*, gefinancierd door het EU REC 2014-2020 programma. Het congres was getiteld *Can justice be friendly with children? - international and national perspective*¹⁰⁶ en het vond plaats eind juni 2021. Het evenement werd georganiseerd in samenwerking met het Bulgaarse Centre voor Non-profit Law, de Validity Foundation, PRISM Italy, en de Centre for Legal Resources in Roemenië en het was het eerste in een serie van congressen over kindvriendelijke justitie, voor kinderen die slachtoffer, verdachte of beklaagde waren van een strafbaar feit en die kampen met een beperking, alleenstaand zijn of uit huis geplaatst zijn.

Verbeterpunten:

Er zijn geen kwaliteitscriteria voor advocaten die met kinderen werken, wat betreft het aantal jaren of een specifieke opleiding die een advocaat moet volgen om met kinderen te mogen werken. Het Nationaal Instituut kan ook facultatieve cursussen organiseren en een advocaat-stagiair presenteerde een drie uur durende cursus over kinderrechten. De duur was echter te beperkt en hij had eigenlijk meer tijd nodig. Sommige trainingen worden georganiseerd door NGO's, zoals een training in 2018 van APADOR-CH over de vertegenwoordiging van kinderen die in aanraking komen met politie en/of justitie voor 30 advocaten uit het hele land die werken met jeugdige verdachten in strafzaken. De cursus was onderdeel van het project *“De bevordering van de rechten van het kind, verdachten of beklaagden in strafrechtelijke procedures”*, dat gefinancierd werd door de Europese Commissie. Het bestond uit theoretische en praktische sessies gegeven door verschillende deskundigen, bijvoorbeeld mensenrechtenexperts, advocaten en psychologen. De cursus werd voornamelijk gebaseerd op het Handboek *“Advancing the Defence Rights of Children”*¹⁰⁷ en was bedoeld om te worden opgenomen in het lesprogramma van de nationale Orde van Advocaten.¹⁰⁸

“Kinderen zijn een speciale categorie, zij hebben speciale rechten en (psychologische) behoeften. Dan moeten advocaten dus meer interdisciplinair te werk gaan, en daarvoor hebben zij een opleiding nodig op juridisch gebied, maar ook op andere gebieden en die ontbreekt in ons land. Het idee van de cursus die wij hebben georganiseerd was dat deze zou worden overgenomen door de Nationale Orde van Advocaten en zo zou doorstromen naar de plaatselijke Ordes van Advocaten doordat advocaten daar opleiders zouden worden en hun collega's konden opleiden, waardoor de expertise van advocaten die met kinderen werken, zou worden vergroot.”
(NGO-vertegenwoordiger)

¹⁰⁶ http://www.crj.ro/poate-fi-justitia-prietenaoasa-cu-copiii-conferinta-internationala-invitatie-de-participare/?fbclid=IwAR0qfz-ZkFRU7uT002ij2u_qhj1Dk33e8jHklZOQkY1hnMNBgXLSZLY321s.

¹⁰⁷ Beschikbaar via: <https://www.apador.org/wp-content/uploads/2017/03/ADRC-Training-Manual-Sep-2018-eng.pdf>. Het handboek voor advocaten is beschikbaar via: <https://www.apador.org/wp-content/uploads/2017/03/ADRC-Manual-for-Trainers.pdf>. Er is ook een handboek in het Roemeens geproduceerd, in samenwerking met het Bureau van de Europese Unie voor de grondrechten en de Raad van Europa, samen met de Registry van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens, beschikbaar via: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-ecthr-2015-handbook-european-law-rights-of-the-child_ro.pdf.

¹⁰⁸ Beschikbaar via: <https://www.apador.org/wp-content/uploads/2017/03/ADRC-Training-Manual-Sep-2018-eng.pdf>. Het handboek voor advocaten is beschikbaar via: <https://www.apador.org/wp-content/uploads/2017/03/ADRC-Manual-for-Trainers.pdf>. Er is ook een handboek in het Roemeens geproduceerd, in samenwerking met het Bureau van de Europese Unie voor de grondrechten en de Raad van Europa, samen met de Registry van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens, beschikbaar via: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-ecthr-2015-handbook-european-law-rights-of-the-child_ro.pdf.

Advocaten zijn bekend met zowel diversion als niet-vrijheidsbenemende maatregelen. Uit de interviews blijkt echter dat zij maar een algemene kennis hebben van de beginselen en praktijk van herstelrecht en meer verdiepende kennis nodig hebben. Ze kenden ze bijvoorbeeld niet de specifieke terminologie. Er bestaan ook geen trainingen voor communicatie met kinderen en er is geen eensgezindheid met betrekking tot de noodzakelijke communicatievaardigheden die advocaten die met kinderen werken moeten hebben. De advocaten noemden een aantal strategieën ten aanzien van gesprekken met kinderen, bijvoorbeeld actief luisteren, empathie tonen, met het kind praten alsof het een gelijke is, de vraag herhalen, het kind op zijn gemak stellen en taalgebruik aanpassen. De behoefte aan multidisciplinaire training werd herhaald in de interviews. Daarnaast noemden de advocaten dat de andere betrokkenen bij het proces ook deze training zouden moeten volgen, zoals maatschappelijk werkers en psychologen.

Beschikbare databases voor advocaten:

Er zijn twee jurisprudentiedatabases gevonden. De eerste is ROLII¹⁰⁹, ontwikkeld door het Roemeense Instituut voor Juridische Informatie, samen met de Raad van de Rechtspraak. Deze bevat meer dan 20.000.000 uitspraken uit Roemenië. Een andere database is portal.just¹¹⁰, die toegang geeft tot zaken en rechtszittingen. De twee databases hebben geen categorieën of filters met betrekking tot zaken met kinderen. Geen van de geïnterviewden kende een database met jurisprudentie gericht op zaken met kinderen die in aanraking zijn gekomen met politie en/of justitie. Advocaten noemden dat zij het nuttig zouden vinden om zo'n database te hebben, om de kwaliteit van hun werk met kinderen te verbeteren. Ze vinden het belangrijk om zoveel mogelijk informatie te hebben om kinderen te kunnen helpen, zoals bijvoorbeeld: de manier waarop het strafrechtelijk proces heeft plaatsgevonden, de individualisering van de straf, welke criteria de rechter gebruikte, de opgelegde sanctie en welke strategie door de advocaat was voorgesteld.

3.5. Nederland

Opleiding:

Alle 11 sociaal advocaten die werkzaam zijn in het jeugdstrafrecht hebben een Master of Laws gehaald bij een Nederlandse Universiteit. Zij hebben ofwel de voormalige beroepsopleiding tot advocaat van de Nederlandse Orde van Advocaten met goed gevolg afgerond (vóór september 2013), ofwel ze hebben het eerste jaar van de vernieuwde beroepsopleiding voor advocaten van de Nederlandse Orde van Advocaten gehaald, waarbij zij de minor of het hoofdvak strafrecht met succes hebben afgelegd (september 2013 – maart 2021), óf ze hebben het eerste jaar van de huidige beroepsopleiding van de Nederlandse Orde van Advocaten behaald met een specialisatie in het strafrecht (vanaf maart 2021). Advocaten moeten minimaal 20 studiepunten per jaar halen om ingeschreven te (blijven) staan in het register van de Nederlandse Orde van Advocaten, en minimaal 8 studiepunten per jaar op het gebied van jeugdstrafrecht om te mogen inschrijven als gespecialiseerde advocaat bij de Raad voor Rechtsbijstand. Voor ze zich kunnen inschrijven, moeten de advocaten ook verschillende zittingen bijwonen, vergezeld door een andere gespecialiseerde advocaat die al drie jaar ingeschreven staat. Een advocaat die reeds drie jaar ingeschreven staat als specialist op het gebied van jeugdstrafrecht wordt geacht mee te werken

---

¹⁰⁹ Zie <http://www.rolii.ro/>.

¹¹⁰ Zie <http://portal.just.ro/SitePages/acasa.aspx>.

door collega's mee te nemen naar jeugdstrafrechtzittingen. Iemand die zich in wil schrijven voor het jeugdstrafrecht piketrooster, moet met succes een specifieke cursus voor piketadvocaten hebben afgerond, die goedgekeurd is door de Raad voor Rechtsbijstand.¹¹¹

Jeugdstrafrecht cursussen worden door verschillende geaccrediteerde instellingen aangeboden, waaronder de Vereniging van Nederlandse Jeugdrechtsadvocaten en lokale afdelingen van de Nederlandse Orde van Advocaten.¹¹² De Universiteit Utrecht en de Universiteit van Amsterdam geven eveneens vakken op het gebied van jeugdstrafrecht, net als de Leiden Universiteit in samenwerking met bijvoorbeeld Fair Trials en de NGO Young in Prison. Geaccrediteerde opleidingsinstituten, zoals Sdu, Kerckebosch, de Academie voor de Rechtspraak en advocatenkantoren (zoals Anker & Anker, Cleerdin & Hamer, Nolet advocaten en Apistola), organiseerden eveneens opleidingen over dit onderwerp. Eén van de opleidingsinstituten biedt op verschillende locaties (of online door de COVID-19-pandemie in 2020/2021) een vier uur durende cursus aan die zo'n € 500,- kost. Het hoofddoel daarvan is om de kennis van advocaten te vergroten over specifieke regelgeving en jurisprudentie, informatie over een kindvriendelijke aanpak en communicatie met kinderen te geven en over hoe je je grondig voorbereid op een rechtszitting, inclusief het voorkomen van voorlopige hechtenis en detentie van kinderen en het bevorderen van mediation en het bestaan van zogenaamde jongerenrechtbanken in zaken die met conflicten op school te maken hebben. Deze cursus biedt theoretische en praktische kennis, van bijvoorbeeld internationale standaarden zoals General Comment nr. 24 van het VN-Kinderrechtencomité over de Rechten van het Kind. Een ander opleidingsinstituut biedt een vierdaags programma aan (middag tot vroege avond) met interactieve colleges en casuïstiekoverleg. Voorafgaande aan iedere les moeten de deelnemers een huiswerkopdracht maken. Elke dag is gewijd aan een ander onderwerp, waaronder jeugdstrafrecht, familie- en kindbeschermingsrecht, mediation, actualiteiten en *capita selecta*. De docentenwerken op verschillende gebieden van het jeugdstrafrecht (advocaten, officieren van justitie, wetenschappers en in de jeugd-GGZ). Deze cursus is opgezet in samenwerking met de Vereniging van Nederlandse Jeugdrechtsadvocaten en voldoet daarmee aan de eisen om lid te worden van de VNJA. Door het volgen van deze training, voldoet een advocaat ook aan de specifieke vereisten van de Raad voor Rechtsbijstand voor expertise op het gebied van jeugdstrafrecht.

Uit de resultaten van het onderzoek blijkt dat advocaten de voorkeur geven aan doorlopende, juridische en multidisciplinaire opleidingen. De cursus van Fair Trials in samenwerking met de Leiden Universiteit voor advocaten, officieren van justitie, de politie, wetenschappers en de Politieacademie werd in het bijzonder genoemd. Deze cursus omvat rollenspellen en simulaties, zoals politieverhoren. Bij de cursus van Young in Prison waren ook jongeren betrokken.

---

¹¹¹ Een advocaat mag deelnemen aan een maximum van drie dienstroosters voor bepaalde rechtsgebieden. De advocaten worden ingeroosterd op basis van een rotatiesysteem, zodat er altijd een advocaat beschikbaar is. Het jeugdstrafrechtrooster is voor de kosteloze bijstand door een advocaat van kinderen van 12 – 17 jaar die verdachte zijn in een strafzaak en zijn aangehouden.

¹¹² Om in aanmerking te komen voor erkenning/accreditatie als opleiding, dient de instelling in ieder geval: 1/opleiden als kernactiviteit te hebben dan wel te hebben ondergebracht bij een professionele opleidingsafdeling met opleiden als hoofdactiviteit; 2/te kunnen waarborgen dat jaarlijks minimaal vijf cursussen van academisch niveau plaatsvinden die de praktijkuitoefening of praktijkvoering van advocaten ten goede komen; 3/te kunnen waarborgen dat deze cursussen gericht zijn op de doelgroepen advocaten en academisch geschoolde juristen. Zie www.advocatenorde.nl/opleiding/cursusaanbod-po/interesse-in-een-erkenning-als-opleidingsinstelling.

Verbeterpunten:

In het algemeen vinden advocaten dat zij een goede theoretische en praktische kennis hebben. Voor hen belangrijke onderwerpen zijn onder andere procedurele waarborgen voor kinderen in aanraking met politie en/of justitie, kindgerichte communicatietechnieken en psychosociale aspecten. Alle advocaten die meededen in het onderzoek hadden een training gehad op het gebied van herstelrecht. Geen van hen had een opleiding gehad over kinderen met een beperking, LHBTI kinderen/jongeren, radicalisering van kinderen/jongeren, alleenstaande en van hun familie gescheiden kinderen (vluchtelingen), kinderen/jongeren die op straat leven of kinderen/jongeren die leven in armoede. De meeste zouden daar wel interesse in hebben. Ze noemden ook dat er meer aandacht zou moeten worden besteed aan *soft skills* en communicatietechnieken. Andere gebieden waar interesse voor is, zijn kinderen met een lichte verstandelijke beperking, oppositioneel-opstandige gedragsstoornis, weerstand tegen hun ouders of radicalisering. Ook het internationaal kader van kinderrechten werd genoemd. Een speciale tool zoals 'Richtlijnen voor kindvriendelijke rechtsbijstand voor kinderen in aanraking met politie en/of justitie' bestaat niet in Nederland. Advocaten denken dat zulke richtlijnen nuttig kunnen zijn, net als cursussen over wat ze precies inhouden en hoe ze te implementeren.

Beschikbare databases voor advocaten:

advocaten maken gebruik van de veelomvattende openbare database van De Rechtspraak (www.rechtspraak.nl), die toereikend wordt bevonden en een aparte filter heeft voor het jeugdstrafrecht. Ze gebruiken ook de Tuchtrect van de Orde van Advocaten-database van de Nederlandse Orde van Advocaten, via de website van de overheid (www.overheid.nl).

4. Kwaliteitsnormen met betrekking tot rechtsbijstand voor kinderen in Europa

“De ideale advocaat is voor mij iemand die mij mijn rechten uitlegt en me voorbereid op wat ik kan verwachten”

Meisje, leeftijd onbekend, geïnterviewd tijdens het project¹¹³

In deze paragraaf wordt voornamelijk gekeken naar de beschikbaarheid van de advocaat tijdens iedere stap van de procedure en een passende en effectieve rol van de advocaat, met inbegrip van hun motivatie, vaardigheden, kennis van het jeugdstrafrecht en de bestaande rechtsmiddelen op nationaal, Europees en internationaal niveau. Deze paragraaf bevat ook informatie over het niveau van samenwerking tussen advocaten en andere betrokkenen, evenals informatie over toezicht- en controlemechanismen.

4.1. België

Beschikbaarheid bij iedere stap van de procedure:

Zodra sprake is van een politieverhoor hebben alle kinderen die verdacht worden van een strafbaar feit recht op rechtsbijstand van een advocaat, of ze nu wel of niet van hun vrijheid beroofd waren ten tijde van het verhoor. Als de vaste advocaat van het kind niet beschikbaar is, moet hij/zij vervangen worden. Het recht op een advocaat houdt ook het recht op een vertrouwelijke consultatie met de advocaat in, voordat het verhoor op het politiebureau start als hij/zij gearresteerd is, of op het kantoor van de advocaat/ergens anders voor de verhoorafsprake aanvangt.¹¹⁴

De meeste advocaten die meededen aan het onderzoek gaven aan dat zij vanaf het begin van het proces aanwezig zijn, wanneer het kind wordt verhoord door de politie. Dit wordt bevestigd door andere professionals. Bureaus voor Rechtsbijstand zorgen ervoor dat zo snel mogelijk een advocaat wordt toegewezen. Hierbij werden wel enkele problemen gerapporteerd, bijvoorbeeld vertraging als gevolg van werkoverbelasting, een te grote afstand of gebrek aan informatie over de zaak. Sommige advocaten noemden ook dat ze soms moeilijkheden hebben om contact te krijgen met hun cliënt (bijvoorbeeld wanneer zij van telefoonnummer gewisseld zijn) en soms zelfs het kind pas ontmoeten bij de eerste rechtszitting. Andersom hebben kinderen soms ook moeite om hun advocaat te bereiken en op regelmatige basis contact te hebben met hem/haar. Soms wordt een advocaat toegewezen door het Bureau voor Juridisch Bijstand, maar moeten het kind en zijn/haar familie zelf contact opnemen met de autoriteiten om uit te

¹¹³ Het volledige interview kan worden gevonden via: <https://childhub.org/en/child-protection-multimedia-resources/clear-rights-child-advisory-board-hungary-what-makes-good-lawyer-video>.

¹¹⁴ Art. 47 bis van het Wetboek van Strafvordering.

vinden hoe ze deze advocaat kunnen contacteren. Dit administratieve proces kan belastend zijn voor het kind. Contact opnemen met kinderen in detentie is sterk afhankelijk van de advocaat zelf (telefoontjes, sms'jes, etc.) en de meeste van hen nemen niet de tijd om het kind te bezoeken.

Professionals geven aan dat kinderen vaak de rol van de advocaat niet echt begrijpen. Ze kennen hun advocaat niet of hebben meerdere advocaten in dezelfde zaak gehad. Kinderen in detentie hebben ook moeite met hun advocaat bereiken, wat een negatieve impact heeft op de ervaringen van het kind en de kwaliteit het werk van de advocaat.

Het steeds wisselen van advocaten die een kind bijstaan gedurende een procedure blijft problematisch. Er zijn daarom interessante oplossingen ontwikkeld om ervoor te zorgen dat de advocaat beschikbaar is bij iedere stap van de procedure. Voordat een advocaat wordt toegewezen verifiëren sommige rechtsbijstandsbureaus automatisch of het kind al een advocaat heeft en contacten hem of haar dan eerst. Als deze advocaat niet beschikbaar is, wijzen ze een andere advocaat toe die contact opneemt met de eerdere advocaat voor een overdracht. Over het algemeen proberen advocaten een zaak van een jong persoon zo veel mogelijk te volgen gedurende de hele procedure. Sommigen noemen dat zij het kind lang kennen, soms 3 of 4 jaar, als hij/zij bijvoorbeeld eerst kinderscherming nodig had en later, als tiener, in aanraking komt met politie en/of justitie. Het dienstrooster voor advocaten dat wordt geregeld door de lokale Ordes van Advocaten, zorgt ervoor dat kinderen juridische steun krijgen, zowel op politiebureaus als bij de rechter. In sommige rechtbanken is zelfs permanent een specifieke jeugdadvocaat. Advocaten besluiten ook wel eens in duo's te werken, wat meerdere voordelen heeft:

- Het helpt voorkomen dat op enig moment in de procedure het kind geen bijstand van een advocaat heeft.
- De advocaat kan het kind vooraf informeren dat hij/zij wordt vervangen door een vertrouwde collega (als het mogelijk is te anticiperen op dat moment).
- De advocaat kan zijn/haar collega informeren en instrueren voordat hij/zij het kind voor moet. Dit zorgt ervoor dat het kind niet alles hoeft te herhalen en van voor af aan moet beginnen met een nieuwe advocaat. Het zorgt ook voor een adequate opvolging door overleg met de collega die hem of haar heeft vervangen.

Het kind heeft eveneens het recht om zijn of haar advocaat te ontmoeten voor de hoorzitting bij de rechter, persoonlijk op kantoor of in het detentiecentrum, telefonisch of bij de rechtbank voor de zitting begint. In zijn algemeenheid is de rol van de advocaat om het kind bij te staan en te vertegenwoordigen tijdens de zittingen. Verschillende advocaten gaven echter aan dat sommige beslissingen in hun afwezigheid worden genomen, bijvoorbeeld bij de verlenging van een maatregel tot plaatsing in een gesloten inrichting, omdat er afspraken zijn tussen de rechter en de maatschappelijk werker van de inrichting.

Passende en effectieve rol van de advocaat:

Wanneer de advocaten gevraagd worden naar hun motivatie, is het gevoel nuttig en waardevol werk te doen een veelgehoord antwoord. Tijdens de interviews zeiden sommige advocaten dat jeugdstrafrecht wordt gezien als "makkelijk" onderwerp, ondanks dat het veel complexer is dan

het lijkt, omdat er zoveel niet-juridische vaardigheden voor nodig zijn en moeten worden ontwikkeld. De advocaten legden uit dat de tijd die wordt gespendeerd aan een zaak afhankelijk is van de behoefte van het kind en de complexiteit van de casus.

Advocaten menen dat één van hun hoofdtaken inhoudt dat zij het kind moeten adviseren over hun rechten¹¹⁵, zoals het recht om gehoord te worden of te zwijgen, maar ook over de procedure en verschillende alternatieven, etc. Politieagenten moeten dit ook doen voorafgaand aan ieder politieverhoor. Normaalgesproken proberen advocaten zo gedetailleerd mogelijk de bij de situatie en het begripsniveau van het kind passende informatie te geven. De voorzitters van de rechtsbijstandsbureaus die meededen aan dit onderzoek bevestigden dat kinderen goed en adequaat geïnformeerd worden over hun rechten, met dank aan de aanwezigheid van een advocaat in de eerste fase van de procedure op het politiebureau.

Ondanks dat advocaten proberen te luisteren en zo goed als mogelijk helpen om de rechten van het kind te waarborgen, is er nog wel ruimte voor verbetering. Sommige professionals gaven aan dat veel kinderen die zich voor het eerst geconfronteerd zien met het strafrecht, zich niet bewust zijn van de procedure en hun rechten, waaronder het recht op kosteloze bijstand door een advocaat. Maatschappelijk werkers voegden hieraan toe dat de voorbereiding voor een publieke zitting vaak snel en op het laatste moment wordt gedaan, waardoor een kind niet de kans krijgt de vragen te stellen die ze willen. Maatschappelijk werkers zijn er vaak bij om dit gebrek te compenseren. Ze noemen ook dat advocaten niet altijd de behoeftes van het kind begrijpen en daarom ook niet in staat zijn de juiste middelen voor het kind te bepalen. Advocaten nemen zelden de tijd om de beslissing van de rechter uit te leggen en wat er nu gaat gebeuren na de procedure. Dit gebrek aan informatie komt ook omdat er geen media en/of educatieve campagnes zijn om kinderen te helpen hun rechten beter te begrijpen, en tijdens de eerste ontmoeting moet vaak veel informatie worden gegeven.

“Onze rol is om de woordvoerder van het kind te zijn, kinderen echt te vragen wat ze willen en dit over te brengen aan de rechter of hen te helpen om dit zelf te zeggen” (Advocaat)

Advocaten benadrukten ook de noodzaak om een vertrouwensband met het kind op te bouwen, als een essentiële stap om het kind goed te kunnen adviseren en vertegenwoordigen. Ze proberen het stereotype van “afstandelijke, koude en formele advocaat” te doorbreken. Daar hebben ze allemaal zo hun eigen techniek voor, zoals simpele en bekende taal gebruiken, genoeg aandacht geven aan het kind, laten zien dat geïnteresseerd zijn in en geven om het kind of door te spreken in een meer ontspannen omgeving. Er werd genoemd dat het vertrouwen kan worden verbroken als een kind denkt dat de advocaat niet betrouwbaar is, als zij moeilijkheden ondervinden om met hem/haar te communiceren of wanneer de advocaat niet nakomt wat met het kind is afgesproken. In zijn algemeenheid denken de advocaten dat ze baat hebben bij meer training, en ook bij praktisch advies hoe ze makkelijker kunnen communiceren met kinderen en een vertrouwensband kunnen opbouwen.

¹¹⁵ Op grond van de Codex Deontologie van beide Ordes van Advocaten hebben advocaten de verplichting om het kind te informeren, zie artikel 89 (Nederlandstalig) en art. 5.10 en verder (Frans- en Duitstalig).

“Je moet je in hun situatie kunnen verplaatsen om empathisch te kunnen zijn” (Advocaat)

Advocaten benadrukten dat het jeugdstrafrecht een specifiek en complex onderwerp is. Er is een zeer goede kennis nodig van de procedure om het kind te beschermen en repressieve maatregelen te voorkomen. Een maatschappelijk werker legde uit dat advocaten zich bewust zijn dat kinderen die in aanraking komen met politie en/of justitie in de eerste plaats jonge mensen in gevaar of moeilijkheden zijn. Toch noemde een professioneel opleider dat sommige advocaten soms nog steeds terughoudend zijn met het bevorderen van niet-vrijheidsbenemende maatregelen. Ze kennen doorgaans de alternatieven voor detentie en de beginselen van het herstelrecht goed, maar menen dat een rechter de controle moet hebben over de procedure, wat deze terughoudendheid verklaart.¹¹⁶ Advocaten hebben over het algemeen een goede kennis van de nationale wetgeving, maar minder van de Europese standaarden en de rechten van buitenlandse kinderen. Nationale beroepsprocedures zijn ruimschoots bekend en worden ook gebruikt indien nodig. Advocaten zijn op de hoogte van het bestaan van het EVRM, maar maken er maar zeer weinig gebruik van.

Samenwerking:

Professionals uit het veld erkennen de noodzaak om de samenwerking tussen advocaten en andere betrokkenen in het rechtssysteem, zoals maatschappelijk werkers en psychologen, te versterken. Samenwerking hangt nog steeds te veel af van individuele initiatieven om een goede relatie te bewerkstelligen of hulp te vragen van andere deskundigen uit het veld. Verschillende professionals geven aan dat zij nog altijd de rol van andere betrokkenen niet kennen. De rechtsbijstandsbureaus hebben meetings en cursussen georganiseerd om de samenwerking te bevorderen. Professionals met verschillende achtergronden werden uitgenodigd om ervaringen uit te wisselen en meer te leren van elkaars rol en dagelijkse praktijk. De Salduz regelgeving, die het recht op rechtsbijstand vanaf het begin van de procedure bevat, heeft geholpen om de samenwerking te verbeteren. Er zijn grote verbetering gezien in de afgelopen jaren op het gebied van vertrouwen in en respect voor elkaars werk tussen advocaten en politieagenten, maar ook maatschappelijk werkers.

Toezicht- en controlemechanismen:

De Ordes van Advocaten zijn verantwoordelijk voor het monitoren van de kwaliteit van de diensten die door advocaten worden geleverd (eerste- en tweedelijns rechtsbijstand), waaronder de inschrijving op de lijst van sociaal advocaten, een controle van prestatieverklaringen en het behalen van studiepunten. De Raad van de Orde kan maatregelen nemen als de regels niet worden nageleefd, waaronder schorsing van de lijst van advocaten. Sommige professionals die deelnamen aan het onderzoek legden uit dat er niet echt een kwaliteitscontrole is, maar dat dit helpt om een zekere mate van controle mogelijk te maken om eventuele omissies op te sporen. Voorzitters van de rechtsbijstandsbureaus legden uit dat er geen echte kwaliteitscontrole of systematisch toezicht is op de advocaten die rechtsbijstand verlenen aan kinderen, afgezien hiervan en van opleidingsvereisten. Dit wordt bevestigd door de advocaten die niet het gevoel hebben dat zij supervisie hebben of op regelmatige basis worden geëvalueerd.

¹¹⁶ Dit is ook één van de conclusies van het Alternative Way to Address Youth (AWAY) project, beschikbaar via: <https://www.dei-belgique.be/index.php/projets/acheves/alternative-ways-to-address-youth.html>.

Kinderen kunnen een klacht indienen bij de voorzitter van de Orde van Advocaten, die dan kan beslissen om deze te onderzoeken of een onderzoeker aan te wijzen die het kind en de advocaat moet horen. De voorzitter besluit daarna om de advocaat voor een tuchtraad te brengen of om de klacht af te wijzen. Dit is echter een complexe procedure voor kinderen, en wordt daarom niet erg vaak gebruikt. Maatschappelijk werkers gaven aan dat zo'n administratieve procedure moeilijk is voor kinderen. Meestal weten kinderen niet dat zij van advocaat kunnen wisselen en worden klachten ingediend door andere actoren om een specifieke situatie of wangedrag te rapporteren. Voorzitters van de rechtsbijstandsbureaus noemden dat één van de grootste problemen een belangenconflict tussen de ouders het kind kan zijn en dat lokale Ordes van Advocaten eerst moeten checken of de klacht de keus van het kind of van de ouders is. Advocaten hebben ook de mogelijkheid om een klacht in te dienen. Voor ontevreden cliënten of advocaten is er ook een Ombudsman. Deze dienst helpt hen om een oplossing te vinden.¹¹⁷

4.2. Frankrijk

Beschikbaarheid bij iedere stap van de procedure:

Hiervoor is op voorhand geen ruimte ingebouwd binnen het beroep van advocaat (met uitzondering van advocaten bij de Hoge Raad en de Raad van State). 70% van de lokale Ordes van Advocaten hebben een overeenkomst getekend met de bevoegde rechtbank om een kwalitatief goede verdediging van kinderen te waarborgen.¹¹⁸ Daarvoor worden permanente juridische kantoren in het leven geroepen, met advocaten die op ieder moment beschikbaar zijn. Dit systeem is succesvol en kinderen in politiehechtenis kunnen op iedere moment van de dag of nacht worden bijgestaan door een advocaat. Het staat kinderen vrij om zelf een advocaat te kiezen, maar meestal wordt deze aangewezen door de relevante Orde van Advocaten. Zodra de advocaat is aangesteld, heeft hij/zij de verplichting het kind bij te staan bij de verschillende verhoren en door de rechter genomen beslissingen (inclusief voorlopige hechtenis en beslissingen over schuld en/of de veroordeling).

Ondanks dat het recht op rechtsbijstand opnieuw bekrachtigd is doordat het nieuwe Wetboek van Jeugdstrafrecht is aangenomen, is de automatische toewijzing van een advocaat nog altijd problematisch. Advocaten legden uit dat zij meestal na toewijzing direct moeten verschijnen, tijdens het onderzoek of bij beroep, maar dat zij meestal niet aanwezig zijn bij een verhoor, politiebewaring, bij de toepassing van diversion of een follow-up. Ze voegden hieraan toe dat kinderen niet direct betrokken worden bij de keus voor een advocaat, maar dat wel rekening wordt gehouden met hun wensen, afhankelijk van hun leeftijd. Als er al een lijst van advocaten aanwezig is, is deze niet goed bekend of toegankelijk. Verder worden kinderen ook niet altijd bijgestaan door een advocaat bij iedere stap van de procedure. Kinderen hebben de mogelijkheid om een andere advocaat te verzoeken, indien nodig.¹¹⁹ Een van de lokale Ordes van Advocaten is bezig met het sluiten van een "één kind, één advocaat" overeenkomst met de rechters om ervoor te zorgen dat kinderen in aanraking met politie en/of justitie altijd worden bijgestaan door dezelfde ambtshalve advocaat om zo een vertrouwensband met hem/haar op te bouwen.

---

¹¹⁶ Dit is ook één van de conclusies van het Alternative Way to Address Youth (AWAY) project, beschikbaar via: <https://www.dei-belgique.be/index.php/projets/acheves/alternative-ways-to-address-youth.html>.

¹¹⁷ Klachten kunnen worden ingediend via een online vragenformulier: <https://dossier.ligeca.be/aanvraagformulier>.

¹¹⁸ Overeenkomst artikel 91 van Besluit nr. 91-1266 van 19 december 1991.

¹¹⁹ Zie bijvoorbeeld art. L. 511-2, L. 511-3 en L. 522-1 van het Wetboek van Strafrecht voor Kinderen en art. 63-3-1 en 63-4-3 van het Wetboek van Strafvordering.

Passende en effectieve rol van de advocaat:

Een gebrek aan informatie, fysieke afstand of een kind dat niet verdedigd wenst te worden zijn nog steeds grote obstakels. Uit de resultaten van het onderzoek blijkt dat een vertrouwensband, en daarmee de kwaliteit van de verdediging van het kind, kan worden verbeterd als kinderen hun advocaat zelf mogen kiezen. Psychologen hebben uitgelegd dat de perceptie van de rol van de advocaat voor het kind niet altijd duidelijk is. In sommige situaties zijn advocaten afstandelijk en hebben kinderen geen vertrouwen in hem/haar. Het is daarom van belang om aan het kind op een begrijpelijke manier uit te leggen dat de rol van de advocaat is om hen te verdedigen en ervoor te zorgen dat ze gehoord worden, en vertrouwen te creëren. Een van de lokale Ordes van Advocaten is bezig met het sluiten van een “één kind, één advocaat” overeenkomst met de rechters om ervoor te zorgen dat kinderen in aanraking met politie en/of justitie altijd worden bijgestaan door dezelfde ambtshalve advocaat om zo een vertrouwensband met hem/haar op te bouwen. De meeste geïnterviewde professionals, waaronder advocaten, geven aan dat de relatie tussen de door de rechtbank aangewezen advocaat en het kind in aanraking met politie en/of justitie vaak moeilijk is. Sommige advocaten noemen een gebrek aan samenwerking met het kind, de ouders en maatschappelijk werk. Advocaten hebben vaak ook geen contact met de wettelijk vertegenwoordigers van het kind, wat leidt tot een gebrekkige informatieoverdracht.

Om de verdediging voor te kunnen bereiden, is het voor de advocaat noodzakelijk om het kind te ontmoeten voor de zitting, ook als het kind in voorlopige hechtenis zit, met door de behandelend rechter verleende toestemming aan de advocaat om te communiceren met het kind.¹²⁰ Advocaten die meededen aan dit onderzoek gaven aan dat zij vinden dat ze adequaat opgeleid zijn om kinderen te kunnen verdedigen. Uit dit onderzoek blijkt dat 67% van de advocaten *child safeguarding* richtlijnen heeft ondertekend.

Sommige NGO's noemen echter een gebrek aan vaardigheden, met name op het gebied van soft skills, zoals luisteren, een warme en niet veroordelende houding en geduld (waaronder ook begrip en flexibel zijn als een jongere weerstand heeft). Sommige vertegenwoordigers van verenigingen gaven aan dat advocaten niet de benodigde kennis van passend gedrag en/of een goede werkrelatie met kinderen hebben.

Maar 27% van de aan het onderzoek deelnemende advocaten zei dat ze zorgen voor regelmatige pauzes en dat de deelnemers hun taal en communicatie technieken aanpassen aan de leeftijd van het kind.

Uit de antwoorden van de advocaten bleek de noodzaak om hun competenties te vergroten:

- 2/3 van de advocaten zorgt er tijdens de procedure voor dat het kind volledig is geïnformeerd, kan participeren en op een respectvolle, sensitieve en leeftijdsgebonden manier wordt behandeld
- 2/3 van de advocaten zorgt ervoor dat ze laagdrempelig te contacten zijn
- Maar 1/3 van de advocaten zou actie ondernemen als kinderrechten worden geschonden

¹²⁰ Zie art. L. 334-1 tot L.334-6 en L. 611-2 van het Franse Wetboek van Strafrecht voor Kinderen. Zie ook art. R. 57-6-5 van het Wetboek van Strafvordering.

- Maar 1/3 van de advocaten vindt dat ze genoeg tijd hebben om het kind te ontmoeten en aan de zaak te werken
- 1/3 van de advocaten denk dat ze meer opleiding nodig hebben met betrekking tot communicatie met kinderen
- 1/3 van de advocaten denkt dat het mogelijk is om suggesties te doen bij de rechter om ervoor te zorgen dat de zitting wordt aangepast aan de specifieke behoeften van het kind

De advocaten die meededen aan dit onderzoek noemden dat zij hun taal aanpassen wanneer ze het kind spreken, in het bijzonder als ze werken met een kind met cognitieve taalproblemen bij wie geduld een vereiste is. Ze passen echter niet hun lichaamstaal aan. Alle advocaten gaven aan dat ze voornamelijk te maken hebben met lichte strafbare feiten, zonder verzwarende omstandigheden. Geen van hen heeft echter de minderjarige geïnformeerd over mogelijkheden voor diversion of de beginselen van het herstelrecht (omdat ze dat niet wilden of omdat ze deze niet kenden). Geen van de advocaten verandert hun gedrag als ze te maken hebben met een kind van een etnische minderheid of met een LHBTI-achtergrond. Verder wordt genoemd dat tolken beschikbaar en toegankelijk zijn.

Samenwerking:

Er zijn verschillende stakeholders betrokken bij de rechtszaak, waaronder kinderbeschermingsdiensten of psychologen. Professionals waren van mening dat er nog echte vooruitgang moet worden geboekt met betrekking tot de belangen van het kind, aangezien de samenwerking en communicatie moeilijk kan zijn, in het bijzonder met politieagenten die neigen kinderen als volwassenen te behandelen en de essentiële zaken uit het dossier niet delen met de advocaat. Advocaten en politieagenten spreken niet dezelfde taal. De beschikbaarheid van maatschappelijk werkers, de veelheid van betrokkenen en de hiërarchie van de diensten maken het moeilijk om één contactpersoon te hebben die zich met de zaak bezighoudt.

Toezicht- en controlemechanismen:

2/3 van de jeugdstrafrechtadvocaten die meededen aan het onderzoek zegt dat zij regelmatig worden beoordeeld door een superviserend orgaan (maar nooit door kinderen of collega's). Alleen de gespecialiseerde advocaten zeiden echter toegang te hebben tot supervisie. Advocaten zijn verplicht om ieder jaar aanvullende training te volgen, anders worden ze mogelijkerwijs uitgeschreven.

4.3. Hongarije

Beschikbaarheid bij iedere stap van de procedure:

Sinds 2018 is aanwezigheid van een advocaat verplicht in een strafrechtelijke procedure tegen een kind¹²¹, ook bij bepaalde opsporingshandelingen die worden verricht voordat de aanklacht wordt ingediend, zoals het verhoor van de verdachte, getuigenconfrontaties, overlegging van bewijsmateriaal, verhoor op het plaats delict, reconstructies van het misdrijf en in beslissingen van de rechter in procedures met betrekking tot voorarrest. Bij andere handelingen die worden gedaan voor de aanklacht wordt ingediend waar een kind bij betrokken is, moet de ad-

¹²¹³ Art. 682 van het Wetboek van Strafvordering.

vocaat achteraf worden geïnformeerd als hij of zij niet aanwezig was en niet van tevoren geïnformeerd werd. De invoering van deze regeling viel samen met de lancering van een nieuw automatisch systeem om door de staat gefinancierde advocaten toe te wijzen. In de praktijk betekent dit dat de verdeling van zaken over advocaten meer gebalanceerd is.

Advocaten die meededen aan het onderzoek legden uit dat een advocaat van de Orde van Advocaten wordt aangewezen zodra aan de criteria voor verplichte bijstand wordt voldaan (soms meer, soms minder op tijd). De toewijzing kan moeilijk zijn op het plattelanden nog moeilijker als het gaat om een groep van kinderen, omdat dan meerdere advocaten nodig zijn, soms midden in de nacht. Als een advocaat niet beschikbaar is, wordt een vervangende advocaat aangesteld voor deze specifieke periode (d.w.z. het verhoor).

Passende en effectieve rol van de advocaat:

Doorgaans voelen advocaten zich voldoende uitgerust en ervaren om een kind in aanraking met politie en/of justitie te verdedigen. Allen zijn toegewijd om kinderen te ondersteunen. Sommige advocaten denken dat een deel van de kinderen door een crisis in hun leven gaat en dat hun gedrag daar een reflectie van is. Andere advocaten zeiden dat ze hen niet moesten veroordelen. De psychologen gaven aan dat de arrestatie, detentie en verhoren vaak een traumatische ervaring voor het kind betekenen, ondanks dat voor hen sprake is van bijzondere omstandigheden, ook bij straffen die moeten worden uitgezeten in een inrichting of gevangenis. De politie is beleefd tegen kinderen, maar behandelt ze meestal wel als “kleine volwassenen” en gebruikt complexe taal bij de uitleg van hun rechten en de procedure. In de politieauto op weg naar het bureau kunnen soms ook informele gesprekken plaatsvinden. Doorgaans verblijven kinderen alleen op het politiebureau, zonder eten, toegang tot een toilet of contact met hun familie, voor zo’n 2 à 3 uur. Vaak zijn ze van streek als hun advocaat arriveert. Hun situatie kan verergeren als ze drugs hebben gebruikt of als ze ontwenningverschijnselen hebben. In deze complexe situatie moet de advocaat het vertrouwen van het kind winnen in een relatief korte tijd en onder moeilijke omstandigheden. Een advocaat noemde dat het kind zijn/haar advocaat gaat vertrouwen en mee gaat werken als dingen gaan zoals hij/zij had voorspeld of uitgelegd.

Een geconstateerde lacune is het gebrek aan informatiemateriaal dat begrijpelijk is voor kinderen. Het hele systeem is gericht op volwassenen, die eveneens moeite kunnen hebben om de documenten of procedures te begrijpen. Sommige advocaten melden dat zij alles moeten uitleggen op een manier en in een taal die het kind begrijpt. Het *Hungarian Helsinki Committee* heeft korte boekjes samengesteld, waarin de rechten van mensen die worden verdacht van een strafbaar feit worden uitgelegd.¹²² De advocaten die meededen aan het onderzoek waren het erover eens dat zulk soort materiaal ook voor kinderen moet worden ontwikkeld in een kindvriendelijke taal, zodat dat door de autoriteiten en advocaat kan worden gebruikt en, be-

¹²² Zie de boekjes, in Hongaars en Engels, op: <https://helsinki.hu/milyen-jogai-vannak-buntetoeljaras-es-fogvatartas-soran/>.

langrijker, dit soort materiaal online kan worden gezet zodat het makkelijk toegankelijk is voor kinderen. Lokale Ordes van Advocaten zouden ook dit soort materiaal kunnen verspreiden en het gebruik ervan kunnen promoten. Er zijn wel initiatieven binnen scholen om kinderen te informeren over hun rechten en Hongaarse rechtbanken hebben een specifieke pagina voor kinderen op hun website.

Advocaten noemden ook dat het belangrijk is om de relatie tussen het kind en zijn/haar verzorgers te evalueren, om zo de gezinssituatie beter te begrijpen. Op grond van de wet moeten de wettelijk vertegenwoordigers worden geïnformeerd en aanwezig zijn als er een strafrechtelijk onderzoek wordt geopend met betrekking tot een kind. Kinderen vertellen echter niet altijd de waarheid aan hun advocaat waar hun ouders bij zijn. Dit maakt het werk van advocaten absoluut moeilijker, vooral wanneer ze dan later pas van een getuige of uit het bewijs vernemen wat er gebeurd is. Voor het eerste verhoor praten sommige advocaten apart van de ouders met het kind. Een andere advocaat meldde dat hij wel eens op social media is benaderd door een kind, omdat die zich daar vrijer voelde om te praten. Hij denkt dat kinderen zich tegenwoordig meer zelfverzekerd voelen als ze sms'en dan wanneer ze bellen. Desalniettemin is voor hem niet de gebruikte methode het belangrijkste, maar wel een effectieve communicatie met het kind.

Samenwerking:

Professionals gaven aan dat de samenwerking kan worden versterkt. Een vertegenwoordiger van een maatschappelijke organisatie benadrukte dat het belang van het kind moet worden beoordeeld vanuit een multidisciplinair perspectief. Vaak wordt gefocust op het strafbare feit, terwijl de situatie van deze kinderen meestal complex is. Advocaten zouden daarom meer steun moeten zoeken bij andere professionals die met kinderen werken, maar zij richten zich meer op de ouders en vinden het vaak niet nodig om contact op te nemen met andere professionals.

Toezicht- en controlemechanismen:

Er is een gebrek aan evaluatie en een kwaliteitsborgingssysteem en er is behoefte aan bijscholing, voor onder andere de verbetering van soft skills en competenties. Het is mogelijk om een aparte inschrijving voor advocaten die ambtshalve worden aangewezen om een kind te verdedigen te maken, samen met passende opleiding en accreditatie. Zoals de verscheidene stakeholders echter al aangaven, zal het moeilijk zijn veranderingen door te voeren zolang er niet voldoende financiering voor het systeem is.

4.4. Roemenië

Beschikbaarheid bij iedere stap van de procedure:

Nadat Richtlijn 2016/800/EU was aangenomen, is het Wetboek van Strafvordering gewijzigd om aanvullende bepalingen toe te voegen. Hierdoor hebben politieagenten en officieren van justitie de verplichting een kind dat in aanraking komt met politie en/of justitie te informeren over zijn/haar rechten, met inbegrip van het recht op rechtsbijstand. Ze moeten ook de wettelijk vertegenwoordigers en de Algemene Directie Sociaal Bijstand en Kinderbescherming informeren. De meerderheid van zaken waarbij een kind in aanraking is gekomen met politie en/of justitie wordt behandeld door advocaten van de Orde van Advocaten. Wanneer zij zich inschrijven, accepteren advocaten ook de mogelijkheid dat zij 's nachts en tijdens vakanties worden gebeld. Er zijn ook informele websites die een lijst van advocaten hebben gepubliceerd, die mensen kunnen vinden via elke zoekmachine.

Wet nr. 51/1995, het Statuut van het beroep van advocaat en de deontologische code voorziet in de rechten en verplichtingen die advocaten hebben. Geen van de regelgevingen hebben bepalingen over werken met kinderen. In iedere provincie heeft de politie een lijst van advocaten die ingeschreven staan bij de plaatselijke Orde en die een kind mogen bijstaan. Er is geen tijdslimiet, maar in de praktijk zijn de ontmoetingen kort, zeker als er meerdere kinderen betrokken zijn of als het verhoor 's avonds plaatsvindt. Advocaten kunnen kinderen die vastzitten ontmoeten, maar het is hen niet toegestaan het kind direct te contacteren, alleen het kind kan contact opnemen met de advocaat.

Kinderen worden vaak in iedere fase van de procedure door een andere advocaat vertegenwoordigd. Meestal worden advocaat-stagiairs toegewezen bij zaken met kinderen die in aanraking zijn gekomen met politie en/of justitie. Soms zijn ze stagiair-af terwijl de procedure nog loopt en, als gevolg daarvan, niet meer beschikbaar voor de rechtszitting. Volgens één advocaat zijn er wel eens drie verschillende advocaten toegewezen aan één zaak. In een dergelijke situatie kunnen noch het kind, noch de advocaat aan elkaar en aan de zaak wennen. Dit kan een emotionele impact op het kind hebben en verdubbelt de hoeveelheid werk van een advocaat.

Passende en effectieve rol van de advocaat:

Advocaten die werken in het gefinancierde stelsel verlenen gewoonlijk de gemandateerde rechtsbijstand die hen is toegewezen in een specifieke fase van de juridische procedure. Daarom kunnen er verschillen ontstaan in de manier waarop een advocaat een zaak behandelt die ambtshalve is toegewezen in vergelijking met een niet-ambtshalve toegewezen zaak. Een advocaat noemde bijvoorbeeld dat als hij wordt aangesteld (en betaald) door de ouders van het kind, hij bij alle fases van het proces aanwezig is, maar als hij door de staat is toegewezen als advocaat is hij alleen aanwezig bij de fase van de procedure waarvoor hij opgeroepen is. Een andere advocaat noemde dat sommige advocaten soms niet genoeg ervaring hebben, bijvoorbeeld in de Cluj Provincie, waar ze bijna allemaal nog advocaat-stagiair zijn. Op grond van het Statuut van het beroep van advocaat mag een advocaat alleen het verlenen van rechtsbijstand weigeren wanneer sprake is van een belangenconflict of andere gerechtvaardigde redenen. Elke ongerechtvaardigde weigering betekent een disciplinaire overtreding.¹²³

Een NGO-vertegenwoordiger legde uit dat kinderen niet goed worden geïnformeerd door de politie en officieren van justitie en dat zij de meeste informatie ontvangen van hun advocaat. Eén van de geïnterviewde NGO-vertegenwoordigers zei dat er een wetsvoorstel van het Ministerie van Justitie ligt met daarin opgenomen dat een verdachte informatie moet ontvangen over zijn/haar rechten in begrijpelijke taal, in het bijzonder kinderen. Advocaten mogen niet kiezen waar zij het kind ontmoeten. Als het kind in politiebewaring zit, vindt de eerste ontmoeting plaats op het politiebureau. Soms hebben advocaten de mogelijkheid een kind te ontmoeten op hun kantoor, waar ze meer controle hebben over de omgeving. Tijdens de interviews noemden advocaten dat ze ervoor proberen te zorgen het kind zich op zijn/haar gemak voelt en ze menen dat ze genoeg tijd hebben om met het kind te overleggen en het dossier te lezen. NGO-vertegenwoordigers zeiden echter dat in sommige gevallen de advocaat het kind niet heeft gesproken voor de zitting.

Advocaten die meededen in het onderzoek vinden hun werk belangrijk en vinden dat corrigerende maatregelen meer impact hebben dan een bestraffende aanpak. Zij zijn zich ervan bewust dat kinderen speciale rechten hebben. Ze benadrukken dat ze ervoor zorgen dat de taal die ze gebruiken geschikt is voor het kind. Ook zeiden ze dat voldoende tijd nemen om uit te leggen wie ze zijn, wat hun rol is, wat de rol van de andere betrokkenen is waarmee het kind in contact zal komen, wat de fundamentele rechten van het kind zijn en hoe de procedure zal verlopen. Ze proberen zich aan te passen aan het rooster van het kind en zijn alert op diens emoties en behoeften. Sommige jonge advocaten denken dat zij kinderen beter begrijpen vanwege hun leeftijd. Andere advocaten deelden dat zij niet voldoende kennis en vaardigheden hebben om op een effectieve manier te communiceren met kinderen. Ze waren zich ook niet bewust van de speciale procedures die bestaan om het recht op vertrouwelijkheid te waarborgen, behalve de mogelijkheid die is opgenomen in de regelgeving ten aanzien van het beroep van de advocaat in zijn algemeenheid.

---

¹²³ Over de rechten en plichten van een advocaat, zie Wet nr. 51/1995, het Statuut van het beroep van advocaat en de deontologische code.

“Meer informatie voor professionals is nodig om hun mentaliteit en de huidige praktijk die kinderen intimideert te veranderen. Kinderen moeten ook geïnformeerd worden over hun rechten, om hen in hun kracht te zetten zodat ze zich vrijer kunnen uiten, zich uit kunnen spreken en er zekerder van kunnen zijn dat er naar hen geluisterd wordt.” (Roemenië, 18-jarig meisje) ¹²⁴

Bij het starten van hun rechtspraktijk, onderteken advocaten geen child safeguarding richtlijnen. Eén van de advocaten gaf aan dat discriminatiekwesities worden voorkomen door regelgeving over de procedurele rechten van verdachte of beklaagde kinderen. Hij legde uit dat politieagenten dezelfde procedure moeten volgen bij eenieder, ongeacht diens status, en dat advocaten kinderen moeten bijstaan zonder discriminatie. Sommige advocaten gaven aan dat ze soms moesten ingrijpen in situatie waar andere professionals, zoals politieagenten, een agressieve toon of intimiderende methoden gebruikten. De advocaten gaven aan bekend te zijn met de bestaande rechtsmiddelen op nationaal, Europees of internationaal niveau. Ze zeiden een dergelijk middel nog niet nodig gehad te hebben, maar noemden wel dat niet alle gebouwen en faciliteiten van de rechtsgang geschikt zijn voor kinderen, bijvoorbeeld politiebureaus waar de meeste ruimtes vervallen en niet schoongemaakt zijn. Een aan het onderzoek deelnemende professional zei dat er speciale kamers voor kinderen zijn gecreëerd, die uitnodigend en kleurrijk zijn. De Jeugd en Familie Rechtbank werd opgericht in 2004 in Brasov, destijds als pilot, maar zoals op hun website aangegeven “met zeer goede resultaten in zowel civiele als strafrechtelijk zaken waar kinderen bij betrokken zijn” en waarbij “voldaan wordt aan de huidige Europese vereisten bij het bereiken van het doel van de bescherming van de belangen van het kind zoals de Europese wetgeving op dit gebied voorschrijft. De Jeugd en Familie Rechtbank in Brasov is nog steeds de enige gespecialiseerde rechtbank van dit type in Roemenië en de verantwoordelijke autoriteiten achten het niet noodzakelijk om meer van dit soort rechtbanken in andere provincies op te zetten, of in Boekarest.”¹²⁵ Geen van de advocaten had een kind in detentie bijgestaan. Desalniettemin zeiden ze dat ze in een dergelijk geval het kind zouden hebben geïnformeerd over zijn/haar rechten en een klacht zouden hebben ingediend als ze een schending van die rechten hadden opgemerkt.¹²⁶

Samenwerking:

Over het algemeen werken de advocaten niet samen met andere betrokkenen. Het Wetboek van Strafvordering werd recent aangepast om te waarborgen dat een psycholoog aanwezig is bij de strafprocedure of om de advocaat te steunen bij de verlening van rechtsbijstand. Sommige advocaten noemden echter dat de aanwezigheid van maatschappelijk werkers bij de rechtszitting een formaliteit is en dat geen samenwerking plaatsvindt met de advocaten. Sommige advocaten gaven aan dat ze zelf steun van een psycholoog of maatschappelijk werker zouden vragen indien nodig. Andere advocaten voegden toe dat ze niet voldoende middelen hebben om deskundig advies in te roepen.

¹²⁴ Tdh's policy brief on children's rights in justice systems, *op. cit.*

¹²⁵ http://portal.just.ro/1372/SitePages/prezentare.aspx?id_inst=1372#Istoric.

¹²⁶ In Roemenië worden de rechten van het kind in detentie vaak niet gerespecteerd. Ze kunnen samen met volwassenen worden vastgehouden. Zie bijvoorbeeld het rapport van de People's Advocate over psychologische hulpverlening in detentiecentra en bij voorlopige hechtenis, beschikbaar via: <https://avp.ro/wp-content/uploads/2021/04/RAPORT-asistenta-psihologica-CRAP-uri.pdf>

“Voor kinderen moet meer dienstverlening en gespecialiseerde steun (begeleiding) zijn. Ieder kind dat terechtkomt in het rechtssysteem zou speciale bijstand van professionals moeten krijgen.” (Roemenië, 23-jarige man)¹²⁷

Toezicht- en controlemechanismen:

Er is geen specifiek toezichts- of controlesysteem voor advocaten die met kinderen werken. De regelgeving die het werk van advocaten reguleert bepaalt dat advocaten aan iedere zaak moeten werken en deelnemen in alle zittingen waar hun aanwezigheid is vereist, en dat zij zich professioneel en waardig moeten gedragen tijdens deze bijeenkomsten, naar alle betrokken partijen. Ze moeten ook schriftelijke conclusies of zittingsaantekeningen inleveren als de rechtbank dit vereist, of als dit vereist is als gevolg van de complexiteit van een zaak. Als deze regels worden overtreden, kan dit worden gezien als een disciplinaire overtreding en kan de advocaat worden bestraft op basis van de ernst van de overtreding (dat wil zeggen, een waarschuwing, boete, schorsing of zelfs volledige schrapping van het register). De beoordeling van tuchtrechtelijke schendingen en de ernst van de gekozen sanctie worden bepaald door de lokale Ordes van Advocaten.

Het beroep van Kinderombudsman kan worden gezien als waardevol voor de toegang tot de rechter van minderjarigen. Op grond van wet 9/5.01.201¹²⁸ opereert de Kinderombudsman onder verantwoordelijkheid van de Nationale Ombudsman en kan deze ingrijpen in gevallen met betrekking tot lichamelijke en geestelijke mishandeling, kinderen die vermist raken, pesten, armoedeproblematiek, de situatie in tehuizen voor kinderen, zaken op scholen of crèches, kinderen met ouders die in het buitenland werken en in zaken waarin kinderrechten zijn geschonden. De Kinderombudsman behandelt ook individuele meldingen die worden gedaan door kinderen of hun vertegenwoordigers op het gebied van vrijheidsbenemende en niet-vrijheidsbenemende maatregelen, zoals voorzien in wet nr. 286/2009 van het Wetboek van Strafrecht, betreffende de strafrechtelijke aansprakelijkheid van minderjarigen. Dit soort toezicht kan worden beschouwd als een goed voorbeeld van een autoriteit die ervoor zorgt dat minderjarigen een eerlijke rechtsgang hebben en de naleving van kinderrechten afdwingt.

4.5. Nederland

Beschikbaarheid bij iedere stap van de procedure:

Meestal vindt de eerste ontmoeting met het kind plaats op het politiebureau voor het verhoor. Kinderen in politiebewaring hebben het recht om 30 minuten met hun advocaat te spreken voorafgaand aan het verhoor, om te worden geïnformeerd over hun rechten en plichten. Als dit niet voldoende tijd is, kan de hulpofficier van justitie deze tijd verlengen met een maximum van nogmaals 30 minuten, op verzoek het kind of zijn/haar advocaat, tenzij dit in strijd is met het belang van het onderzoek.¹²⁹ Tijdens de politiebewaring heeft het kind ongelimiteerd toegang tot diens advocaat. Wanneer sprake is van een ernstig strafbaar feit, kan het kind in voorlopige hechtenis

¹²⁷ Tdh's policy brief on children's rights in justice systems, *op. cit.*

¹²⁸ <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/196418>.

¹²⁹ Sinds 1 maart 2017 kan geen afstand meer worden gedaan van dit recht op rechtsbijstand (art. 489 lid 2 van het Wetboek van Strafvordering).

worden gehouden. Dit is een uiterst maatregelen en de advocaat kan om schorsing of opheffing van het voorarrest verzoeken. Gemiddeld ontmoeten advocaten het kind 5 – 6 keer wanneer sprake is van voorlopige hechtenis van het kind en 2 – 3 keer in zaken waar dat niet zo is.

“Een advocaat is er om de cliënte te helpen en ondersteunen. Indirect kan het woord “advocaat” echter ook het kind een trauma bezorgen. Het zou goed zijn een ander woord dan ‘advocaat’ te gebruiken. Zodat jongeren niet schrikken.” (Jongere, leeftijd en geslacht onbekend, Nederland)¹³⁰

Passende en effectieve rol van de advocaat:

Het hoofdbelang van advocaten die met kinderen werken is het beschermen en bevorderen van hun rechten. Jeugdstrafrechtadvocaten jeugdstrafrechtspelen een effectieve rol bij iedere stap van de strafrechtelijke procedure. Uit de interviews blijkt dat een jeugdstrafrechtadvocaat ongeveer drie nieuwe zaken per maand krijgt. De tijd die nodig is voor iedere zaak is variabel. Jeugdstrafrechtadvocaten spenderen gemiddeld 24 uur of minder aan zaken waarin sprake is van voorlopige hechtenis. Strafzaken zonder voorlopige hechtenis van het kind kosten ongeveer 5 uur.

“Ik raakte gemotiveerd toen ik student was en werkte bij de Kinder- en Jongerenrechtswinkel¹³¹, een eerlijke en speciale manier om kinderen naar volwassenheid te begeleiden, samen met maatschappelijk werkers.” (Advocaat)

Advocaten zijn van mening dat zij voldoende kennis hebben over de rechten van het kind, inclusief een interdisciplinaire benadering en de juiste vaardigheden om een kind te verdedigen en te zorgen dat hun rechten gerespecteerd worden voor, tijdens en na de procedure. Tijdens de eerste ontmoetingen spenderen de advocaten de meeste tijd aan:

- Uitleggen wie ze zijn, wat hun rol is en wat de rechten van het kind zijn
- Bespreken wat er is gebeurd, het vermoedelijke delict en waarom het kind denkt dat hij/zij is aangehouden
- Uitleggen wat er gaat gebeuren tijdens het politieverhoor en de gekozen strategie bespreken
- Uitleggen wat de rol van andere betrokkene zal zijn met wie het kind mogelijk ook in contact komt

De advocaat mag tijdens het verhoor de politie verwittigen dat het kind een vraag niet goed heeft begrepen of niet in staat is het verhoor voort te zetten vanwege zijn/haar lichamelijk of mentale toestand. Waar toepasselijk informeert de advocaat het kind over de mogelijkheden van diversion, en promoot deze opties bij het kind. Hetzelfde geldt voor niet-vrijheidsbennende maatregelen, zoals het betalen van een boete of verrichten van een taakstraf. Alle

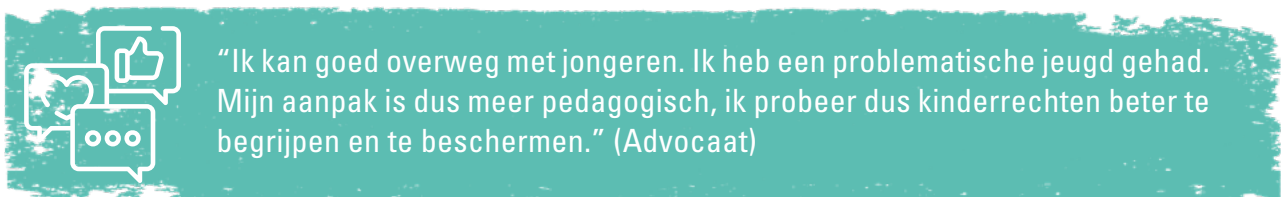
¹³⁰ Tdh's policy brief on children's rights in justice systems, op. cit.

¹³¹ De Kinder- en Jongeren Rechtswinkel geeft gratis juridische informatie en advies aan kinderen over hun rechten en plichten.

advocaten die werken in het jeugdstrafrecht zijn bekend met herstelrecht. Afhankelijk van de zaak kan mediation of kunnen andere vormen van herstelrecht worden geadviseerd. Over het algemeen vinden de professionals die werken in het jeugdstrafrecht dat de informatie die door de advocaten wordt gegeven aan kinderen allesomvattend en van hoge kwaliteit is.

Er zijn overheidswebsites en -video's met informatie om kinderen te informeren over hun rechten en de procedure.¹³² De brief waarin een kind wordt uitgenodigd op het politiebureau voor verhoor bevat ook informatie over het recht om een advocaat te consulteren. Ook de oproeping door het Openbaar Ministerie bevat eenzelfde soort informatie. Politieagenten geven het kind een informatieve brochure bij hun aanhouding, met daarin informatie over hun recht op een advocaat. Advocaten zijn echter van mening dat die informatie niet adequaat is en niet kindvriendelijk genoeg. Als gevolg hiervan moeten advocaten het kind aanvullende informatie geven. Sommige professionals in het jeugdstrafrechtveld hebben voorgesteld dat de overheid met de politie moet overleggen of de brochure met de uitnodigingsbrief moet worden meegestuurd en dat de inhoud meer kindvriendelijk wordt gemaakt.

Advocaten zijn voorzichtig en gebruiken kindvriendelijke taal. Ze passen hun communicatietechnieken aan op een kindvriendelijke manier, zoals parafraseren, actief luisteren, het kind laten herhalen en het verhoor onderbreken indien nodig. Ze kunnen ook de tijd en duur van het verhoor aanpassen. De meeste advocaten hebben gewerkt met een kind met een cognitief of taalkundig probleem of een psychische stoornis. Zij legden uit dat er meer aandacht moet komen voor soft skills en communicatietechnieken tijdens de opleiding van advocaten.

Advocaten die in het jeugdstrafrecht werken, spelen een actieve rol om ervoor te zorgen dat de rechten van het kind op de juiste manier worden gerespecteerd (bescherming, participatie, rechtsmiddelen), voor en tijdens de strafrechtelijke procedure. Zij kunnen in individuele gevallen zowel aan de officier van justitie als aan de rechter aanpassingen voorstellen om de zitting kindvriendelijk en -sensitief te maken. Over het algemeen worden kinderen op respectvolle en sensitieve manier behandeld door rechters, officieren van justitie en andere professionals die contact met hen hebben. De ouders worden meestal betrokken. Uit de interviews voor dit onderzoek en eerdere projecten blijkt dat de omgeving waarin de rechtszaak en het verhoor plaatsvindt niet kindvriendelijk genoeg zijn.

¹³² Zoals de website van overheid (www.overheid.nl) en via de website van het Juridisch Loket. Zie ook de website www.rechtsbijstand.nl voor consumenten en de website van de Rechtspraak www.rechtvoorjou.nl voor kinderen en jongeren. Kortgeleden, in november 2020, werd een infographic gepubliceerd door de centrale overheid voor jeugdige verdachten, beschikbaar via www.rijksoverheid.nl/documenten/brochures/2017/03/01/je-wordt-verdacht-van-een-strafbaar-feit.

“Niemand had mij voorbereid op de zitting. Ik kwam verward en onzeker de rechtszaal binnen. Ik wist van niets.” (Nederland, 15-jarig meisje) ¹³³

Samenwerking:

Doorgaans werken jeugdstrafrechtadvocaten samen met andere professionals en interdisciplinaire teams om het kind beter te begrijpen. Ze staan ervoor open om advies te vragen gebaseerd op de specifieke situatie van het kind. Ze hebben bijvoorbeeld contact met de Raad voor de Kinderbescherming of de Jeugdreclassering, omdat een verzoek tot schorsing van de voorlopige hechtenis meer kans van slagen heeft als het wordt gesteund door de jeugdreclassering. Verder kan tijdens de schorsing of in afwachting van de zitting al worden samengewerkt met de jeugdreclassering in het kader van toezicht en begeleiding en/of ten behoeve van agressieregulatietraining, een persoonlijkheidsonderzoek, elektronisch toezicht, het vinden van een dagbesteding, etc. Advocaten gaven aan dat de samenwerking wordt gezocht in de jeugdstrafrechtketen om het welzijn van het kind en effectieve participatie te waarborgen, met het oog op het belang van het kind. Er is ook veel samenwerking tussen advocaten, omdat vele van hen werken op advocatenkantoren met meerdere advocaten en netwerken. De Nederlandse Orde van Advocaten moedigt samenwerking aan: als een advocaat zijn/haar eigen advocatenkantoor heeft en alleen werkt, vraagt de lokale Orde van Advocaten hem/haar om samen te werken met een collega van een ander kantoor met dezelfde expertise voor ondersteuning.

Toezicht- en controlemechanismen:

De Nederlandse Orde van Advocaten heeft een klachtenregeling. De meeste jeugdstrafrechtadvocaten jeugdstrafrecht zijn aangesloten bij een of meer verenigingen, waaronder de Vereniging van Nederlandse Jeugdrechtadvocaten.¹³⁴ Het doel is om rechtsbijstand voor kinderen die in aanraking zijn gekomen met politie en/of justitie te verbeteren en ervoor te zorgen dat zij toegang hebben tot een gespecialiseerde advocaat, rekening houdend met het belang van het kind als eerste overweging. Leden moeten voldoen aan de kwaliteits- en opleidingsvereisten. Advocaten moeten minstens acht studiepunten op het gebied van jeugdstrafrecht halen per jaar, waaronder ten minste 1 ‘actualiteiten’ cursus en een minimum van zes jeugdstrafrechtzaken per jaar behandelen. Verder kunnen leden hun juridische kennis op peil houden door lezingen en trainingen te volgen die onder mee door de VNJA worden georganiseerd. Een advocaat moet verklaren bereid te zijn om aan de kwaliteitseisen van de Nederlandse Orde van Advocaten en de Raad voor Rechtsbijstand te voldoen en moet deelnemen aan collegiale intervisie. De Raad voor Rechtsbijstand voert ook steekproefsgewijs beoordelingen uit om te controleren of ingeschreven advocaten voldoen aan de vereisten om hun deskundigheid op peil te houden.¹³⁵ Sinds 1 maart 2020 hebben advocaten de verplichting om één keer per jaar feedback te geven (intervisiesysteem, collegiale intervisie, consultaties). Op deze manier kan worden geleerd van ervaringen, successen en uitdagingen die ze tegenkomen in hun dagelijkse praktijk en om hun kennis, inzichten en vaardigheden te vergroten. De Nederlandse Orde van Advocaten heeft een applicatie ontwikkeld, de DilemmApp, die gebruikt wordt als reflectietool voor ethische dilemma's.

¹³³ Tdh's policy brief on children's rights in justice systems, *op. cit.*

¹³⁴ Vereniging van Nederlandse Jeugdstrafrechtadvocaten, meer informatie te vinden op: vnja.nl.

¹³⁵ De inschrijvingsvoorwaarden advocatuur, 2021, te vinden via: Inschrijvingsvoorwaarden advocatuur 2021 - rvr.org or wetten.nl - Regeling - Inschrijvingsvoorwaarden advocatuur 2021, versie 1.0 - BWBR0044503 (overheid.nl).

Deel 3. Conclusies en aanbevelingen

“De ideale advocaat voor mij iemand die me helpt te ontspannen.”
Meisje, leeftijd onbekend, geïnterviewd tijdens het project.¹³⁶

Deze analyse geeft een algemeen overzicht van de gebruikelijke praktijken en lacunes in rechtsbijstandssystemen voor kinderen. De context van vijf landen, dat wil zeggen België, Frankrijk, Hongarije, Roemenië en Nederland, kan andere betrokkenen helpen om de situatie in hun eigen land te beoordelen. Ondanks de grote verschillen tussen de landen, laat deze analyse ook gemeenschappelijke trends en lacunes zien die moeten worden opgevuld. De gegeven conclusies en aanbevelingen helpen om een minimumniveau van rechtsbijstand voor kinderen in aanraking met politie en/of justitie te bepalen en hoe dit project (en toekomstige projecten) kan helpen de bestaande lacunes te dichten en op Europees niveau kan pleiten voor de rechtsbescherming en het welzijn van kinderen.

1. Bestaande lacunes en behoeften van advocaten en pro bono advocaten die met kinderen werken binnen Europa

Uit deze Europese analyse blijkt dat ondanks dat er vooruitgang is, er nog steeds verbeteringen nodig zijn. Er zijn belangrijke obstakels vanwege het gebrek aan financiering, opleiding en kwaliteitsnormen. Sommige kinderen, meestal kinderen in kwetsbare situaties, worden ook gediscrimineerd en hebben geen toegang tot rechtsbijstand. De samenvatting hieronder geeft een overzicht van de belangrijkste lacunes op het gebied van beschikbaarheid, toegankelijkheid, aanvaardbaarheid en geschiktheid van het rechtsbijstandsstelsel voor kinderen in aanraking met politie en/of justitie.

¹³⁶ Het volledige interview kan gevonden worden via: <https://childhub.org/en/child-protection-multimedia-resources/clear-rights-child-advisory-board-hungary-what-makes-good-lawyer-video>.

		België	Frankrijk	Hongarije	Roemenië	Nederland
Beschikbaarheid	Kosteloze rechtsbijstand	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja
	Het systeem is toereikend en daarvoor opgeleide (pro bono) advocaten zijn beschikbaar om rechtsbijstand te verlenen	Ja	Ja	Ja	Nee	Ja
Toegankelijkheid	Het rechtsbijstandssysteem discrimineert niet en is voor iedereen beschikbaar	Ja	Nee	Yes	Ja, maar verbetering mogelijk	Ja, maar verbetering mogelijk
	Er worden goede stappen ondernomen om de meest gemarginaliseerden te betrekken	Nee	Nee	No	Ja, maar verbetering mogelijk	Ja
Aanvaardbaarheid	Er zijn kwaliteitsnormen	Nee	Nee	Nee	Nee	Ja, maar verbetering mogelijk
	De kwaliteitsnormen worden gerespecteerd om ervoor te zorgen dat kinderen beschermd zijn, op een passende manier worden behandeld en kunnen participeren	Nee	Nee	Nee	Nee	Ja, maar verbetering mogelijk
Geschiktheid	Rechtsbijstand evolueert mee met de veranderende behoeften van de samenleving en biedt weerstand aan ongelijkheid, zoals discriminatie op grond van geslacht	Nee	Nee	Nee	Nee	Ja, maar verbetering mogelijk
	(Pro bono) advocaten passen zich aan aan de specifieke behoeften en context op lokaal niveau	Ja, maar verbetering mogelijk	Ja	Nee	Ja	Ja

Juridisch kader en organisatie van rechtsbijstand:

Het recht op rechtsbijstand voor kinderen die in aanraking zijn gekomen met politie en/of justitie is geborgd in de Grondwet en/of wetgeving. In sommige landen werd het versterkt na de vaststelling van nieuwe Europese richtlijnen, waaronder Richtlijn 2016/800/EU dat landen een verplichting oplegt om kinderen rechtsbijstand te verlenen. Zo nam Hongarije in 2003 nieuwe wetgeving aan met betrekking tot rechtsbijstand en werd in 2021 in Frankrijk het jeugdstrafrecht hervormd om, onder andere, kinderen in aanraking met politie en/of justitie betere rechtsbijstand te geven.

Toegankelijkheid en beschikbaarheid van rechtsbijstand voor kinderen:

Over het algemeen houdt rechtsbijstand consultatie en vertegenwoordiging tijdens een juridische procedure in, met toegewijde instellingen die verantwoordelijk zijn voor de organisatie daarvan. Rechtsbijstand is beschikbaar en kosteloos voor kinderen, maar advocaten zijn niet altijd gespecialiseerd in het jeugdstrafrecht. In Roemenië en Hongarije bijvoorbeeld, is het accreditatie- en certificatieproces nog niet duidelijk, maar Nederland heeft in het

bijzonder hoge vereisten voor een inschrijving als jeugdstrafrechtadvocaat. In de meeste landen zijn de omstandigheden voor het verlenen van rechtsbijstand aan kinderen niet optimaal door een gebrek aan financiering. Er zijn belangrijke budgettaire beperkingen en veel advocaten zijn daarover gefrustreerd. In België bijvoorbeeld is de meerderheid van de advocaten die meededen aan het onderzoek niet tevreden met het systeem, vanwege de lage vergoedingen en grote vertragingen. In Hongarije is rechtsbijstand voornamelijk afhankelijk van NGO's als gevolg van de beperkingen van het rechtsbijstandssysteem van de staat. Zelfs in een goed functionerend systeem zoals dat van Nederland, is de financiering van rechtsbijstand nog steeds een probleem.

Sommige kinderen lopen tegen extra belemmeringen aan met betrekking tot de toegang tot adequate, op hen afgestemde rechtsbijstand, zoals in Nederland waar bepaalde categorieën kinderen worden uitgesloten of in Frankrijk, waar alleenstaande kinderen of kinderen uit minderheden geen toegang hebben tot een advocaat. Ook zijn op sommige plekken geen advocaten beschikbaar, vooral niet in de landelijke gebieden van Roemenië en Hongarije. Een gebrek aan tolken kan ook een obstakel zijn voor migrantenkinderen. In Roemenië zijn bijvoorbeeld in de hoofdstad vaak wel tolken beschikbaar, maar niet in de provincie.

Opleidingsbehoeften:

Kennis van de rechten van het kind en jeugdstrafrecht, met inbegrip van een interdisciplinaire benadering, kan nog worden verbeterd. Opleidingen zijn essentieel om de rechten van het kind en jeugdstrafrechtbeginselen te bevorderen, inclusief diversion, herstelrecht en alternatieve sancties. Een goede opleiding is ook belangrijk voor advocaten om de realiteit van kinderen beter te begrijpen en zich aan te passen aan de specifieke behoeften en context, maar ook om hun kritisch denken te bevorderen en zo hun dagelijkse praktijk te evalueren. Het gebrek aan interdisciplinaire kennis vormt nog steeds een belangrijke belemmering voor advocaten om de specifieke situatie van elk kind goed te begrijpen en aan de hand daarvan de relevante en geschikte maatregelen voor te stellen. In de meeste landen erkennen advocaten de noodzaak van meer kennis over kindvriendelijke communicatie en een kindgerichte aanpak. Deze onderwerpen zijn meestal niet opgenomen in het curriculum, waardoor advocaat beperkte capaciteiten hebben om het kind te begrijpen en diens stem te laten horen tijdens de procedure. Advocaten neigen ernaar te focussen op de procedurele rechten en minder op andere rechten van het kind, zoals het recht op participatie.

De tabel hieronder bevat een overzicht met betrekking tot opleidingsbehoeften.

	België	Frankrijk	Hongarije	Roemenië	Nederland
Kennis en begrip van de rechten van het kind en jeugdstrafrecht	Ja	Nog niet, maar positieve ontwikkelingen	Nog niet, maar positieve ontwikkelingen	Nee	Ja
Kindvriendelijke communicatievaardigheden en een kindgerichte benadering	Ja, maar verbetering mogelijk	Ja, maar verbetering mogelijk	Nog niet, maar positieve ontwikkelingen	Nee	Ja, maar verbetering mogelijk
Opstelling ten aanzien van een interdisciplinaire aanpak en intersectorale samenwerking	Ja, maar verbetering mogelijk	Nog niet, maar positieve ontwikkelingen	Nog niet, maar positieve ontwikkelingen	Nog niet, maar positieve ontwikkelingen	Ja, maar verbetering mogelijk

Er zijn verschillende initiatieven en projecten om de capaciteiten te vergroten, maar de kosten van training en de overbelasting van het werk worden nog steeds als obstakel beschouwd. De advocaten zijn het er meestal over eens dat soft skills, praktische hulpmiddelen en ervaringen uitwisselen met andere betrokkenen in de procedure, waaronder kinderen, onderdeel moeten zijn van de opleidingen. Zo is Youthlab een pilot project over de participatie van het kind. Een groep van jongeren, die enige ervaring hebben in het strafrechtssysteem, heeft geholpen het trainingsprogramma te ontwikkelen. De workshops worden ook begeleid door jongeren met behulp van creatieve technieken om communicatie tussen hen en de professionals te faciliteren. Deze trainingen bieden de mogelijkheid om ervaringen uit te wisselen en advocaten de specifieke behoeften en rechten van het kind dat in aanraking is gekomen met politie en/of justitie beter te laten begrijpen. Professionals worden getraind op het gebied van kindvriendelijke manieren van verbale en non-verbale communicatie en om procedures kindvriendelijk te maken.

Formele en informele netwerken zijn, net als databases, op sommige plekken goed opgezet; maar er zou nog meer kunnen worden ontwikkeld. Er is geen wereldwijde database waar advocaten toegang hebben tot de belangrijkste bronnen op dit gebied. Netwerken van advocaten zijn eveneens belangrijk om goede praktijkvoorbeelden te delen, vaardigheden en kennis te vergroten, informatie te ontvangen en ondersteuning indien nodig. Een wereldwijd netwerk van advocaten gespecialiseerd op het gebied van jeugd(straf)recht kan worden ontwikkeld op Europees niveau.

Kwaliteitsnormen voor rechtsbijstand voor kinderen:

Er zijn verschillende kwaliteitsnormen, waaronder de beschikbaarheid van de advocaat bij iedere stap van de procedure en een passende en effectieve rol van de advocaat, door hun motivatie, vaardigheden, kennis van de rechten van het kind en bestaande rechtsmiddelen, de mate van samenwerking tussen de advocaat en andere betrokkenen, maar ook toezicht- en controlemechanismen. Zulke standaarden zijn essentieel om ervoor te zorgen dat advocaten adequaat opgeleid worden en de juiste vaardigheden bezitten om kinderen te verdedigen. Er bestaan echter geen officiële kwaliteitsnormen voor rechtsbijstand aan kinderen. Het onderzoek toonde aan dat advocaten soms niet beschikbaar zijn vanwege een gebrek aan middelen of overbelasting van werk. Er zijn interessante initiatieven om te garanderen dat er een altijd een advocaat beschikbaar is. In Frankrijk bijvoorbeeld heeft een van de Ordes van Advocaten een 'een kind, een advocaat' overeenkomst gesloten met rechters, om ervoor te zorgen dat kinderen in aanraking met politie en/of justitie altijd worden bijgestaan door de dezelfde ambtshalve toegewezen advocaat, om zo de vertrouwensband te versterken.

Verder zijn kinderen niet voldoende voorbereid en geïnformeerd. Zelfs als kinderen wel geïnformeerd worden door hun advocaat, begrijpen ze nog steeds niet altijd de procedure. Kindvriendelijke informatie op politiebureaus of andere plaatsen is vaak niet aanwezig en er zijn geen media- en/of andere educatieve campagnes specifiek ontwikkeld voor kinderen. In sommige landen, zoals in Hongarije, is het strafrechtssysteem gemaakt op volwassenen, niet op kinderen. Een ander probleem dat door de advocaten uit de verschillende landen wordt genoemd is dat het moeilijk is om een vertrouwensband op te bouwen met kinderen. Advocaten hebben vaak niet veel tijd om hun jeugdige cliënten te spreken en heb niet op regelmatige basis contact. Sommige kinderen hebben meerdere advocaten tijdens een procedure, wat een negatieve impact heeft op de vertrouwensrelatie. Het gebrek aan vertrouwen lijkt nog problematischer voor kinderen die van hun vrijheid beroofd zijn.

Een ander belangrijke kwestie die aan de orde is gesteld is de noodzaak om de samenwerking tussen verschillende betrokkenen die met kinderen werken die in aanraking zijn gekomen met

politie en/of justitie te versterken. Het gaat dan om bijvoorbeeld politieagenten, maatschappelijk werkers, psychologen en specialisten uit de geestelijke gezondheidszorg. Sommige professionals begrijpen de rol van andere betrokkenen nog steeds niet en zijn soms zelf vijandig tegenover hen. In Roemenië wordt bijvoorbeeld de rol van multidisciplinaire teams slecht begrepen en weten de betrokkenen niet altijd hoe ze in deze context moeten werken. Doorgaan erkennen advocaten de noodzaak om met andere betrokkenen samen te werken, maar toch is de samenwerking nog gebaseerd op persoonlijke initiatieven. Een gebrek aan middelen zou ook een beperking kunnen zijn bij het meer geïnstitutionaliseerd samenwerken. Tot slot is het essentieel om ervoor te zorgen dat advocaten regelmatig worden beoordeeld. Toezicht- en controlemechanismen zijn vaak zwak. Nederland is tot nu toe het enige land waar een evaluatiesysteem bestaat.

2. Aanbevelingen

Deze paragraaf bevat drie hoofdcategorieën van aanbevelingen om de beschikbaarheid en toegang tot rechtsbijstand voor kinderen, de opleiding van advocaten en de kwaliteitsnormen voor rechtsbijstand te verbeteren, met de nadruk op de verantwoordelijkheid van de belangrijkste actoren, waaronder overheidsorganen, rechtbanken, Ordes van Advocaten, opleidingsinstituten, maatschappelijke organisaties, advocaten (ook pro bono advocaten) en andere betrokkenen in het jeugdstrafrecht. Deze aanbevelingen zijn een belangrijke leidraad voor de activiteiten die in de volgende fase van het project worden ontwikkeld, om de vaardigheden en kennis van advocaten te verbeteren, de samenwerking en uitwisseling van ervaring te verbeteren en de rechten van kind te promoten en te bevorderen.

Om de beschikbaarheid en toegang tot rechtsbijstand voor kinderen te verbeteren:

- Overheidsinstanties moeten ervoor zorgen dat het recht op kosteloze rechtsbijstand voor ieder kind, van begin tot eind in de procedure en bij iedere stap, wordt gewaarborgd in de Grondwet en nationale wetgeving.
- Overheidsinstanties moeten specifieke maatregelen nemen om discriminatie tegen te gaan en belangrijke stappen nemen om kinderen in kwetsbare situaties te ondersteunen, onder meer door kosteloze bijstand door een gekwalificeerde tolk.
- Overheidsinstanties moeten adequate financiering vrijmaken uit het budget van het Ministerie van Justitie, ook voor opleiding en financiële en personele middelen.
- Overheidsinstanties, rechtbanken en Ordes van Advocaten moeten rechtsbijstandskantoren opzetten in steden en het platteland. Aanvullende diensten door gekwalificeerde advocaten moeten ook beschikbaar zijn in jeugdcentra, telefonisch en op internet/social media.
- Ordes van Advocaten moeten een jeugdafdeling hebben, met een lijst van gespecialiseerde advocaten (op basis van hun opleiding en ervaring) en een interviewsysteem.
- Overheidsinstanties, Ordes van Advocaten en de maatschappij moeten kindvriendelijke informatiemateriaal ontwikkelen, inclusief visueel materiaal zoals video's en tekeningen en er moeten doorlopend publiekscampagnes zijn om kinderen te informeren over kosteloze rechtsbijstand.

Om de opleiding van advocaten te verbeteren:

- Overheidsinstanties, Ordes van Advocaten en opleidingsinstituten moeten ervoor zorgen dat advocaten kwalitatief goede opleidingen krijgen met specifieke vereisten zoals een specialisatie in de rechten van het kind en jeugdstrafrecht.
- Pro bono advocaten moeten ook specifieke opleidingen volgen over kinderrechten om dat soort zaken op de juiste manier te kunnen behandelen.

- Ordes van Advocaten moeten op regelmatige basis (minimaal één keer per jaar) interdisciplinaire opleidingen organiseren, om ervoor te zorgen dat advocaten voldoende kennis en vaardigheden hebben om het kind tijdens alle fases van de procedure te vertegenwoordigen, waarbij rekening wordt gehouden met hun specifieke behoeften en achtergrond.
- Ordes van Advocaten, opleidingsinstituten en maatschappelijke organisaties moeten ad hoc trainingen en congressen organiseren om in specifieke behoeften te voorzien, waarbij rekening wordt gehouden met kwesties uit de actualiteit, zoals immigratiewetgeving en de rechten van alleenstaande minderjarigen. Deze cursussen moeten kosteloos zijn en worden georganiseerd op een voor advocaten handig tijdstip (bijvoorbeeld 1,5 tijdens lunch of ontbijt) en toegankelijk zijn voor andere professionals om de verdere samenwerking tussen professionals uit dit veld te bevorderen.
- Ordes van Advocaten en opleidingsinstituten moeten ervoor zorgen dat de advocaat voldoende kennis, vaardigheden en de juiste houding heeft om kinderen bij te staan, hun rechten te bevorderen en respecteren, maar ook elke schending van hun rechten voorafgaand, tijdens en na de procedure aan de kaak te stellen.
- Ordes van Advocaten en opleidingsinstellingen moeten opleidingsprogramma's ontwikkelen op basis van een interdisciplinaire benadering, met rechten, criminologie, pedagogiek, de ontwikkeling van kinderen en psychologie. Opleidingen moeten in ieder geval ook een kindvriendelijke rechtsgang bevatten, de beginselen van het herstelrecht en praktijkvoorbeelden die beschermende en alternatieve maatregelen bevorderen.
- Ordes van Advocaten en opleidingsinstellingen moeten kindvriendelijke communicatie integreren in de opleiding als essentieel onderwerp om advocaten te helpen en goede relatie en vertrouwensband met het kind op te bouwen, hun behoeften te begrijpen en hen op adequate wijze bij te staan. De opleiding zou ook componenten moeten bevatten met betrekking tot emotioneel welzijn en geestelijke gezondheid, maar ook een op trauma gebaseerde aanpak om ervoor te zorgen dat advocaten in staat zijn om te gaan met de emoties van kinderen, nieuwe traumatisering te voorkomen en emotionele en psychologische steun te geven gedurende het proces.
- Ordes van Advocaten en opleidingsinstellingen moeten uitgebreide praktische opleidingen geven, met de focus op inhoud en aanpak. Andere betrokkenen, waaronder kinderen, moeten daarbij worden uitgenodigd en actief deelnemen om kritisch denken en de uitwisseling van ervaringen te bemoedigen.
- Overheidsorganisaties, Ordes van Advocaten en opleidingsinstellingen dienen ervoor te zorgen dat advocaten toegang hebben tot middelen die hen in staat stellen het kind dat in aanraking is met politie en/of justitie optimaal te kunnen verdedigen, inclusief databases en online platforms op het gebied van jeugdstrafrecht.
- Ordes van Advocaten en opleidingsinstituten moet de ontwikkeling van formele en informele netwerken van advocaten en andere professionals ondersteunen om zo de mogelijkheid te creëren ervaringen te delen, hun kennis en vaardigheden te vergroten en de samenwerking te verbeteren.

Om te voldoen aan de kwaliteitsnormen voor de rechtsbijstand aan kinderen:

- Overheidsinstellingen moeten, in nauwe samenwerking met Ordes van Advocaten en bij het verlenen van rechtsbijstand betrokken maatschappelijke organisaties, duidelijke accreditatiecriteria en -vereisten op het gebied van opleiding en ervaring vaststellen, om rechtsbijstand te mogen verlenen aan kinderen in aanraking met politie en/of justitie in Europa.
- Ordes van Advocaten moeten beleid en richtlijnen op het gebied van de bescherming van het kind ontwikkelen. Advocaten moeten deze voor ze inschrijven lezen en tekenen.

- Advocaten moeten te allen tijde voldoen aan de kwaliteitsnormen en zorgen voor een goede samenwerking met andere partners, om onder andere indien nodig te kunnen verwijzen naar deskundigen op het gebied van welzijn en geestelijke gezondheid.
- Pro bono advocaten moeten ook specifieke opleiding en ervaring hebben om kinderen te verdedigen en moeten ook voldoen aan de kwaliteitsnormen en richtlijnen op dit gebied.
- Ordes van Advocaten moeten ervoor zorgen dat te allen tijde advocaten beschikbaar zijn (snel, makkelijk en met behulp van een kindvriendelijke procedure, door een rotatiesysteem dat beschikbaarheid en continuïteit garandeert).
- Om het belang van het kind te beschermen, moeten advocaten een goede verstandhouding opbouwen met andere betrokkenen uit het veld om hun rol uit te leggen en effectief samen te werken. Politieagenten, rechters/officiëren van justitie en maatschappelijk werk moeten kinderen informeren dat zij het recht hebben om te worden bijgestaan door een advocaat en moeten ervoor zorgen dat ze van begin tot eind bij iedere stap van de procedure worden bijgestaan door een gekwalificeerde advocaat.
- Ordes van Advocaten en rechtbanken moeten zich ervan vergewissen dat advocaten een goede kennis hebben van de rechten van het kind, kindvriendelijke communicatietechnieken en de rechtsmiddelen en alle passende maatregelen voor kinderen (inclusief herstelrecht indien mogelijk).
- Overheidsorganen, politieagenten, rechters/officiëren van justitie en maatschappelijk werk moeten ervoor zorgen dat er een passende ruimte en omgeving is voor de voorbereiding, ontvangst en eerste interacties met het kind.
- Overheidsorganen moeten samenwerkingsprotocollen opstellen om geïnstitutionaliseerd en meer systematische samenwerking te bevorderen tussen advocaten en andere betrokkenen uit het rechtsstelsel, met name politieagenten, rechters/officiëren van justitie en maatschappelijk werk, om zo de behoeften en belangen van het kind dienovereenkomstig te beoordelen, de participatie en het welzijn van het kind te waarborgen en te bepalen wat de beste oplossingen zijn.
- Ordes van Advocaten moeten advocaten regelmatig evalueren (minimaal één jaarlijkse beoordeling), op basis van duidelijke functioneringseisen.
- Overheidsinstellingen en Ordes van Advocaten moeten regelmatige beoordelingen organiseren, controlemechanismen invoeren en hoge eisen stellen aan de accreditatie van advocaten die kinderen bijstaan.
- Overheidsinstanties, Ordes van Advocaten, rechtbanken en maatschappelijk werk moeten een geharmoniseerd systeem ontwikkelen voor het verzamelen en analyseren van data met betrekking tot leeftijd, geslacht en diversiteit, om beter in te kunnen spelen op de behoeften en uitdagingen van kinderen waarmee ze te maken kunnen krijgen. Er moeten ook gegevens worden verzameld over het aantal zaken per advocaat/de gemiddelde tijd die aan elke zaak wordt toegewezen.

Bijlagen

1. Belangrijkste thema's en sub-thema's van deze Europese Analyse

Rechtsbijstandssystemen voor minderjarige verdachten (children in conflict with the law) in Europa: hoe ze werken en hoe toegankelijk ze zijn – per fase van de procedure	• Functionering van de systemen • Passende samenwerking/integratie tussen het door de staat gefinancierde stelsel van rechtsbijstand en het pro bono stelsel • Wetgeving, accreditatie, overheidsfinanciering en subsidies • Geschiktheids- en accreditatiecriteria (vereiste van een bepaald aantal jaren ervaring voor advocaten die met kinderen werken, diversiteits- en inclusiebenadering) • Aanwezigheid op het grondgebied, met inbegrip van plattelandsgebieden (geografische aanwezigheid in een land), van zowel door de staat betaalde advocaten als pro bono advocaten • Beschikbaarheid en toegankelijkheid voor alle kinderen, met inbegrip van kinderen die specifieke belemmeringen ondervinden bij de toegang tot de rechter (meisjes, kinderen uit minderheidsgroepen, vluchtelingenkinderen, kinderen met een handicap): verhouding en kenmerken van minderjarige verdachten die toegang hebben tot rechtsbijstand • Integratie van het pro bono stelsel met het stelsel van rechtsbijstand
Bestaande opleidingen, training, netwerken, databanken voor rechtsbijstand-advocaten die met kinderen werken	• Bestaande training en trainingsmateriaal (wat en over welke onderwerpen) • Voorbeelden van succesvolle trainingen (methoden of ervaringen) • Bestaande netwerken van advocaten en pro bono (intersectoraal, jeugdzorgactoren, ...) • Instellingen en universiteiten die trainingen geven voor advocaten die met kinderen werken • Database van jurisprudentie: wat voor soort databases er bestaan; welke informatie juridische professionals verwachten te vinden in een dergelijke database
Kwaliteitsstandaarden voor rechtsbijstand aan kinderen	• Advocaten met belangstelling in het verlenen van rechtsbijstand aan kinderen: wie zijn zij en wat is hun belangrijkste drijfveer? • Legitimiteit van het beroep • Beschikbaarheid van de advocaat in alle fasen van de procedure • Aantal zaken per advocaat/gemiddelde tijd toegewezen voor elke zaak, op basis van de beschikbare primaire en secundaire gegevens • Passende/effectieve rol van de advocaat in elke fase van de strafprocedure: hebben zij voldoende kennis over kinderrechten, inclusief de multidisciplinaire aanpak? Beschikken zij over de vaardigheden om kinderen te verdedigen en ervoor te zorgen dat hun rechten worden gerespecteerd voor, tijdens en na de procedure? Beschikken zij over de nodige kennis van en maken zij gebruik van bestaande rechtsmiddelen op nationaal/Europees/internationaal niveau? • Adequate ruimte en omgeving, voorbereiding, opvang en eerste interacties met het kind • Kwaliteit en volledigheid van de informatie die met de kinderen wordt gedeeld • Aantal interviews en interacties met advocaten en verschillende actoren en samenwerking tussen actoren, met name maatschappelijke werkers en politie om meerdere interviews te vermijden, maar ook psychologen en andere deskundigen op het gebied van geestelijke gezondheid, of andere deskundigen indien nodig (vertalers, etnologen om taalkundige of culturele barrières te overwinnen ...), om het welzijn van kinderen en hun effectieve participatie te waarborgen • Kindvriendelijke communicatievaardigheden van de advocaten en kindsensitieve aanpak, waaronder kindvriendelijke taal, lichaamstaal, methoden die worden gebruikt om het kind zich op zijn/haar gemak te laten voelen en vertrouwen op te bouwen (geduld en begrip, geschikte communicatiemethoden, d.w.z. herformuleren, actief luisteren, structuur, tijd en lengte van het interview ...) • Advocaten/ pro bono spelen een actieve rol om ervoor te zorgen dat de rechten van het kind adequaat worden gerespecteerd (bescherming, participatie, rechtsmiddelen) voor en tijdens de procedure • Beoordeling en evaluatie
Opleidingsbehoeften van door de staat betaalde advocaten en van pro bono advocaten, en lacunes in het rechtsbijstandstelsel	• Kennis over kinderrechten, inclusief multidisciplinaire aanpak • Kindvriendelijke communicatieve vaardigheden van de advocaten en kindsensitieve aanpak • Open en ruimdenkende houding en beschikbaarheid van middelen om uit te reiken en te werken met multidisciplinaire teams • Aanbevelingen over algemene behoeften en lacunes die opgelost moeten worden om het rechtsbijstandstelsel te verbeteren

2. Bestaande Europese projecten en onderzoeken naar rechtsbijstand voor kinderen die in aanraking komen met politie en/of justitie (vanaf heden)

Organisation	Projects
Tdh	- Clear Rights (to ensure that free, specialised legal aid is accessible to every child involved in criminal proceedings): https://tdh-europe.org/our-work/clear-rights-enhancing-legal-assistance-for-children/7151 - Alternative ways to address Youth - Away (to raise awareness on diversion, a restorative method in juvenile justice): https://childhub.org/en/series-of-child-protection-materials/alternative-ways-address-youth-away-0 - Focus on my needs (to build the capacities of professionals to work in a multidisciplinary way on individual assessments of children involved in criminal proceedings): https://tdh-europe.org/our-work/focus-on-my-needs-working-together-for-children-in-criminal-proceedings-/7144 - Procedural Rights of Juveniles Suspected or accused in the EU (to ensure that foreign children suspected or accused in criminal proceedings benefit from the procedural guarantees they are entitled to): https://tdh-europe.org/our-work/procedural-rights-of-juveniles-suspected-or-accused-in-the-eu/7123 - The Right(s) Courts for Children (to raise awareness of children on their rights in civil, administrative and criminal judicial proceedings): https://tdh-europe.org/our-work/the-rights-courts-for-children-2/7125 - Childhub online Library (An online library of publications related to child protection, including legislation, research reports, professional guidance and toolkits): https://childhub.org/en/library-solr
UNICEF	- Minimum standards legal aid migrant children: https://www.unicef.org/eca/media/5171/file - Provision of legal aid to children on the move in Europe and Central Asia: https://www.unicef.org/eca/media/14526/file
DCI België	- LA Child (to strengthen the procedural rights of children in conflict with the law): https://www.dei-belgique.be/index.php/projets/en-cours/la-child-legal-aid-for-children.html - My lawyer, my rights (to improve the right of access to a lawyer in criminal proceedings): https://www.dei-belgique.be/index.php/projets/acheves/my-lawyer-my-rights.html - Away (see above): https://www.dei-belgique.be/index.php/projets/acheves/alternative-ways-to-address-youth.html - Clear Rights (zie hierboven) - Child-friendly justice in action (to improve the rights of the children in the justice system): https://www.dei-belgique.be/index.php/projets/en-cours/child-friendly-justice-in-action.html - YouthLab (to give the opportunity to children in conflict with the law to be heard): https://www.dei-belgique.be/index.php/projets/en-cours/youthlab.html
DCI Nederland	- Focus on my needs (zie hierboven): https://childhub.org/en/series-of-child-protection-materials/focus-my-needs-working-together-children-criminal-proceedings - My lawyer, my rights (zie hierboven) - Child-friendly justice in action (zie hierboven) - Clear Rights (zie hierboven): https://aadh.fr/clear-rights/
Coram International	EU Project: Unlocking Children's Rights, https://coraminternational.org/unlocking-childrens-rights/
PICUM	Platform for International Cooperation on Undocumented Migrants, https://picum.org/

3. Bestaande opleidingen en trainingen op Europees en internationaal niveau

Internationaal	- International Commission of Jurists: Practical Handbook for Lawyers When Representing a Child and Training Materials on Access to Justice for Migrant Children - Penal Reform International: Protecting children's rights in criminal justice systems, A training manual and reference point for professionals and policymakers - Penal Reform International and UNICEF: Training manual on juvenile justice - Harvard University: Course on Children's rights (online) - University of Geneva: Introduction to children's rights, an interdisciplinary course online and the Master of Advanced Studies in Children's rights and other diplomas in children's rights - University of Moncton: International Summer Course on the rights of the child - Leiden University: Master of Laws, Advanced Studies in International Children's Rights (LL.M.)
Europees	- European Union: The Rights of the Child in Practice: training of justice professionals on the rights of the child and child-friendly justice, in line with the European judicial training strategy for 2021-2024, and through the European Judicial Training Network (EJTN), the Justice and CERV programmes, as well as the European Training Platform of the EU e-justice portal - European Commission: Tale Project, Free online course: Training activities for legal experts to make justice child-friendly - European lawyers foundation: Training of lawyers representing children in criminal, administrative and civil justice (TRACHILD) - European Council for Juvenile Justice: Toolkit for Professionals: Implementing a European Model for Restorative Justice with Children and Young People - Council of Europe: HELP, Online course on child-friendly justice and children's rights
In België	- op de universiteit: UCL: Diploma in children's rights; ULB: Interdisciplinary Master in children's rights - De website www.droitdelajeunesse.be en www.dei-belgique.be zijn voor iedereen beschikbaar. Het behandelt verschillende thema's met betrekking tot kinderrechten, met presentaties en video's. Daarnaast organiseert DEI-Belgique opleidingen in samenwerking met Jeunesse et Droit, gecertificeerd door de Franstalige Orde van Advocaten. - Antwerpen: Specifieke training georganiseerd door de Unie van Jeugdadvocaten - Initiele opleidingen voor jeugdadvocaten werden ook georganiseerd door de ordes van advocaten.
In Frankrijk	- Verschillende universiteiten bieden diploma's of masters over kinderrechten in heel Frankrijk: Universiteit van Bordeaux, Universiteit van Lyon, Universiteit van Angers, Universiteit van Parijs, Universiteit van Toulon, Universiteit Côte d'Azur, Universiteit van Lille: Master en Diploma - Het opleidingscentrum C2RP biedt ook een specifiek diploma over kinderrechten en L'École de la Protection de l'Enfance een professionele certificering - niveau II (Fr) en niveau 6 (Eu) - Sommige balies organiseren verplichte of geadviseerde opleidingen voor advocaten die kinderen in strafprocedures willen vertegenwoordigen. In sommige gevallen kunnen de balies de training (geheel of gedeeltelijk) betalen. Permanente beroepsopleiding: afhankelijk van de balies
In Hongarije	Postdoctoraal opleidingsprogramma over kinderrechten aangeboden door de rechtenfaculteit van de Eötvös Loránd Universiteit in Boedapest - Postacademisch opleidingsprogramma gespecialiseerd in jeugdzaken (Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Pázmány Péter Universiteit in Boedapest) - Opleidingsprogramma ontwikkeld door het Hongaarse Helsinki-comité over "Effectieve verdediging van minderjarige verdachten in de strafprocedure"
In Roemenië	- Algemene opleiding voor advocaat-stagiairs tijdens de eerste 2 jaar van hun praktijkervaring, met specifieke sessies over de bijzonderheden van de verdediging van kinderen - Permanente beroepsontwikkeling: voortgezette beroepsopleiding van advocaten voor Roemeense advocaten. Ze nemen deel aan ten minste drie seminars, conferenties of debatten, die om de twee jaar worden georganiseerd bij de regionale orde van advocaten en de regionale orde van advocaten geeft om de twee jaar een certificaat af om te bevestigen dat advocaten aan hun deelnamevereisten hebben voldaan
In Nederland	- Een 4-daagse training georganiseerd door de Vereniging van Nederlandse Jeugdrechtsadvocaten en de SDU met een theoretische en praktische aanpak - Permanente beroepsopleiding

4. Netwerken van advocaten

België	- Nationaal netwerk van advocaten, met jeugdafdelingen in meerdere steden, vb. Brussel - Initiatief van de Unie van Jeugdadvocaten, gelanceerd in 2009 in Antwerpen - Vergaderingen van de voorzitters van de Franstalige en Duitstalige ordes van advocaten (afdeling Jeugd) - Informele netwerken, waaronder bijeenkomsten van advocaten in Luik om ervaringen uit te wisselen
Frankrijk	• Conseil National des Barreaux, Assises des avocats d'enfants: https://www.cnb.avocat.fr/fr/19e-assises-des-avocats-denfants • Réseau La Voix de l'enfant: https://www.lavoixdelenfant.org/actualite/reunion-des-avocats/ • Réseau des avocats de Paris: https://www.avocatparis.org/ en een specifiek netwerk voor gespecialiseerde advocaten: https://www.avocats.paris/lantenne-des-mineurs-0
Hongarije	• PILnet legal network (pro bono advocaten)
Roemenië	Geen netwerken behalve de Nationale Orde van Advocaten
Nederland	- Vereniging van Nederlandse Jeugdrechtsadvocaten (VNJA) (vnja.nl) met lokale afdelingen in Den Haag (HVJA), Rotterdam (VJAR) en Amsterdam (JRAA) en een Werkgroep in Noord-Holland - Nederlandse Vereniging van Strafrechtsadvocaten (NVSA) (nvsa.nl/) - Nederlandse Vereniging van Jonge Strafrechtsadvocaten (NVJSA) (nvjsa.nl)
Europese en internationale netwerken	• Council of Bars and Law Societies of Europe • European Criminal Bar Association
Overige netwerken	• Child friendly justice European network

5. Onderzoeken naar kinderen in het jeugdstrafrechtstelsel en rechtsbijstand

5.1. Internationaal

Child Advocacy Group, Position Paper "Bringing Children Home: A children's rights approach to returning from ISIL", beschikbaar via: https://www.tdh.ch/sites/default/files/en_child_returnees_position_paper_ok_0.pdf

Global Initiative on Justice with Children, Operational Recommendations for Legal Professionals (2020), beschikbaar via: <https://childhub.org/en/child-protection-news/international-global-initiative-justice-children-launched-its-platform?language=fr>

Office of the Special Representative of the Secretary General on Violence against children, Prevention of and responses to violence against children within the juvenile justice system (2015), beschikbaar via: <https://www.unicef.org/documents/prevention-and-responses-violence-against-children-within-juvenile-justice-system>

Office of the Special Representative of the Secretary General on Violence against children, Promoting restorative justice for children (2016), beschikbaar via: <https://violenceagainstchildren.un.org/news/promoting-restorative-justice-children>

Terre des hommes, Policy Brief “Accelerate the release of children from detention – Protect children from Covid-19”, beschikbaar via <https://justicewithchildren.org/covid-19-advocacy/>

United Nations Global Study on Children Deprived of Liberty (2019), beschikbaar via: <https://reliweb.int/report/world/global-study-children-deprived-liberty-a74136>

UNODC, UN strategies and practical measures on the elimination of violence against children in the field of crime prevention and criminal justice (2015), beschikbaar via: https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/14-08451_Strategy_eBook.pdf

UNODC, Justice in Matters Involving Children in Conflict with the Law: Model Law on Juvenile Justice and Related Commentary (2013), beschikbaar via: <https://coraminternational.org/justice-in-matters-involving-children-in-conflict-with-the-law-model-law-on-juvenile-justice-and-related-commentary/>

UNODC, Handbook on Restorative Justice Programmes (2020), beschikbaar via: https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/20-01146_Handbook_on_Restorative_Justice_Programmes.pdf

5.2. Europees

Defence for Children International, Twelve, Children’s right to participation and the juvenile justice system: Theory and Practices for Implementation (2016), beschikbaar via: https://lchild.eu/wp-content/uploads/2016/05/DCI_-_Twelve_handbook_eng_web.pdf

EU Agency for Fundamental Rights, Child-friendly Justice: Perspectives and experiences of children involved in judicial proceedings as victims, witnesses or parties in nine EU Member States (2017), beschikbaar via: <https://fra.europa.eu/en/publication/2017/child-friendly-justice-perspectives-and-experiences-children-involved-judicial>

EU Agency for Fundamental Rights, Child-friendly Justice: Perspectives and experiences of professionals on children’s participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 EU Member States (2015), beschikbaar via: <https://fra.europa.eu/en/publication/2015/child-friendly-justice-perspectives-and-experiences-professionals-childrens>

European Forum for Restorative Justice and Terre des hommes, Joint Position Paper on the EU Strategy on the rights of the child 2021-2024 (2020), beschikbaar via: https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/have-your-say/initiatives/12454-EU-strategy-on-the-rights-of-the-child-2021-24-/F540877_fr

European Forum for Restorative Justice, Effectiveness of restorative justice practices: an overview of empirical research on restorative justice practices in Europe (2017), beschikbaar via: <https://www.euforumrj.org/en/research-reports>

European Crime Prevention Network, A Review of good practices in Preventing Juvenile Crime in the European Union (2006), beschikbaar via: www.eucpn.org

HIIL, Legal Aid in Europe: Nine different ways to guarantee access to justice? (2014), beschikbaar via: <https://www.hiil.org/wp-content/uploads/2018/09/Legal-Aid-in-Europe-Full-Report.pdf>.

Mental Disability Advocacy Centre, Access to Justice for Children with Mental Disabilities (2015), beschikbaar via: http://www.mdac.org/sites/mdac.info/files/access_to_justice_children_ws2_standards_and_findings_english.pdf

PICUM, Children First and Foremost: A guide to realising the rights of children and families in an irregular migration situation (2013), beschikbaar via: <https://childhub.org/en/child-protection-online-library/children-first-and-foremost>

UNICEF, Good practices and promising initiatives in juvenile justice in the CEE/CIS region (2010), beschikbaar via: <https://unov.tind.io/record/64387>

UNICEF, Geneva, Children's Equitable Access to Justice, Central and Eastern Europe and Central Asia (2015), beschikbaar via: <https://reliefweb.int/report/world/insights-child-rights-central-and-eastern-europe-and-central-asia-promoting-equitable>

Terre des hommes, JUST with children. Child-friendly justice for all children in Europe, Policy Brief, 2020, beschikbaar via <https://tdh-europe.org/library/policy-brief-just-with-children-child-friendly-justice-for-all-children-in-europe/7293>

5.3. Nationaal

DCI-Belgium, Déjudiciarisation et justice restauratrice: l'expérience de la justice juvénile en Belgique, (2017), beschikbaar via: <https://www.dei-belgique.be/index.php/nos-publications/rapports/send/37-rapports/401-projet-away-dejudiciarisation-et-justice-restauratrice-l-experience-de-la-justice-juvenile-en-belgique-rapport-national-belge.html>

Van den Brink, Y., Different but equal? Exploring potential catalysts of disparity in remand decision-making in the youth court (2021), beschikbaar via: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/09646639211033709>

6. Samenvatting van de belangrijkste concluding observations van het VN-Kinderrechtencomité per land

Land en datum	<i>Concluding Observations</i> over jeugdstrafrecht van het VN-Kinderrechtencomité
België, februari 2019	47. (The Committee) urges the State party: - To eliminate all possibilities that a child is tried in an adult court or detained with adults; - To ensure that accessible and qualified legal assistance is provided without delay; - To promote recourse to non-judicial measures, such as diversion, mediation and counselling, for children accused of criminal offences and, wherever possible, the use of non-custodial sentences for children, such as probation or community service; - To use detention as a measure of last resort and for the shortest period of time; in cases where detention is unavoidable, to ensure that detention conditions are in compliance with the international standards, including with regard to access to education and health services, and that children deprived of liberty are held in facilities close to their residence and served by public transport; and to ensure that detention is reviewed on a regular basis with a viewpoint to its withdrawal; - To ensure that lawyers and judges are trained on children's rights and use child-friendly approaches; - To review the act on municipal and administrative penalties with a viewpoint to ensure that it is not applicable to children and that the sanctions for antisocial behaviour can only be imposed within the juvenile justice system.
Frankrijk, februari 2016	82. The Committee urges the State party to bring its juvenile justice system fully into line with the Convention and other relevant standards and recommends that the State party should: - Establish a minimum age of criminal responsibility, not below the age of 13 and requiring the child's capacity of discernment (see CRC/C/FRA/CO/4 and Corr.1, para. 99); - Refrain from treating children above 16 years of age as adults; - Ensure that, in practice, detention is used only as a measure of last resort and for the shortest possible period of time, promoting instead alternative measures, wherever possible, and ensure that in cases where detention is unavoidable, it is done in compliance with the law and international standards, so that children, particularly girls, are not detained together with adults and can access education and health services; - Establish specialised juvenile court facilities and procedures with adequate human, technical and financial resources, and properly trained and available ad hoc administrators; - Build the capacities of the staff working with and for children, including secure supervision centres, to provide quality education, health and psychiatric care, and continue training programmes on relevant international standards for all professionals working with the criminal justice system.
Hongarije, maart 2020	40. (The) Committee recommends that the State party should bring its child justice system fully into line with the Convention and should: - Ensure that specialised and well-trained judges and judicial staff deal with cases involving children; - Amend the law to re-establish a standardised minimum age of criminal responsibility of 14 years, regardless of the crime; - Abolish the practice of sentencing children to prison terms for petty crimes; - Train professionals and actively promote non-judicial measures, such as diversion, mediation, and counselling, for children accused of criminal offences and, wherever possible, non-custodial sentences such as probation or community service; - In cases in which detention is unavoidable, ensure that children are detained in separate facilities, and that pre-trial detention is regularly and judicially reviewed with a perspective to its withdrawal, and is subject to a strict limit on its extension; - Provide children accused of criminal offences with information about their rights and how to report abuses.

Country and date	CRC Committee's Concluding Observations on juvenile justice
Roemenië, juli 2017	44. (The Committee) urges the State party to bring its juvenile justice system fully into line with the Convention and other relevant standards. In particular, the Committee urges the State party to: (a) Expeditiously establish more specialised juvenile courts and procedures with adequate human, technical and financial resources, designate specialised judges for children, and ensure that the judges receive appropriate training; (b) Ensure the provision of qualified legal aid to children in conflict with the law at an early stage of the procedure and throughout the legal proceedings; (c) Promote measures for dealing with children accused of having infringed the penal law without resorting to judicial proceedings, such as diversion, probation, mediation, counselling or community service; and, whenever possible, use alternative measures at sentencing and ensure that detention is used as a last resort and for the shortest possible period of time and that it is reviewed on a regular basis with a perspective to withdraw it.
Nederland, juli 2015	59. (The) Committee urges the State party to: - Further amend the laws relating to the juvenile justice system in order to ensure that all children below the age of 18 years are treated under the juvenile justice laws regardless of the gravity of the charges pressed upon them; - Review the provision on placing children in conflict with the law in institutions as a treatment measure and ensure that children below the age of 18 years are deprived of their liberty only as a measure of last resort and for the shortest possible period of time and that such deprivation of liberty is reviewed on a regular basis with a perspective to withdraw it; - Promote alternative measures to detention, such as diversion, probation, mediation, counselling or community service, wherever possible; - In cases where detention is unavoidable, including police custody, ensure that children are not detained together with adults and that detention conditions comply with international standards, including with regard to access to education and health services; - Ensure that no child below the age of 18 years is held in an adult penitentiary institution irrespective of the nature of the conviction; - Ensure the provision of qualified and independent legal aid to children in conflict with the law at an early stage of the procedure and throughout the legal proceedings; - Provide regular and systematic training on children's rights to the police and prosecutor's offices; - Eliminate the practice of DNA testing of children in conflict with the law and erase the criminal record of children who are acquitted or have completed their sentence.

7. Belangrijke internationale en Europese documenten over kinderrechten en jeugdstrafrecht

Internationale documenten

Hard law	• International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR – 1966) • UN Convention on the rights of the child (CRC – 1989) • Optional Protocol to the CRC on a Communications Procedure (OP CRC – 2011)
Soft law	• UN Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice (“The Beijing Rules”) (1985) • UN Guidelines for the Prevention of Juvenile Delinquency (“The Riyadh Guidelines”) (1990) • UN Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty (“The Havana rules”) (1990) • UN Standard Minimum Rules for Noncustodial Measures (“The Tokyo Rules”) (1990) • UN Basic Principles on the Use of Restorative Justice Programmes in Criminal Matters (2002) • General Comment No. 10 of the UN Committee on the Rights of the Child – Children’s rights in the juvenile justice (2007) • UN Common Approach to Justice for Children (2008) • General Comment No. 12 of the UN Committee on the Rights of the Child – The right of the child to be heard (2009) • UN Rules for the Treatment of Women Prisoners and Non-custodial Measures for Women Offenders (“The Bangkok Rules”) (2010) • General Comment No. 13 of the UN Committee on the Rights of the Child – The right of the child to freedom from all forms of violence (2011) • General Comment No. 14 of the UN Committee on the Rights of the Child – The right of the child to have his or her best interests taken as primary consideration (2013) • Resolution 25/6 adopted by the Human Rights Council: Access to Justice (2014) • Resolution 69/194. United Nations Model Strategies and Practical Measures on the Elimination of Violence against Children in the Field of Crime Prevention and Criminal Justice (2014) • General comment No. 24 on children’s rights in the child justice system (2019)

Europese documenten: Raad van Europa

Hard law	• The European Convention on Human Rights (1950) • European Convention for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (1987) • Council of Europe Recommendation CM/Rec (2018)8 concerning restorative justice in criminal matters (2018)
Soft law	• European Convention for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment’ Standards (2010) European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures (2008) • Guidelines of the Committee of Ministers on a Child-Friendly Justice (2010)

Hard law	- European Union Charter of Fundamental Rights (EUCFR) - Directive 2010/64/EU on the Right to Interpretation and Translation in Criminal Proceedings (2010) - Dir. 2012/13/ EU on the right to information in criminal proceedings (2012) - Dir. 2013/48/EU on the right of access to a lawyer in criminal proceedings (2013) - Dir. (EU) 2016/800 on procedural safeguards for children who are suspects or accused persons in criminal proceedings (2016)
Soft law	- Communication COM/2017/0211 final from the Commission to the European Parliament and the Council, The protection of children in migration - EU Council conclusions on alternative measures to detention: the use of non-custodial sanctions and measures in the field of criminal justice (2019/C 422/06) - EC report on the 13th European Forum on the rights of the child - Delivering for children: towards the European strategy on the rights of the child (held on 29 September - 1 October 2020 on-line).

8. Belangrijke internationale en Europese documenten over rechtsbijstand

Internationale documenten

1. Hard Law

Universele Verklaring van de Rechten van de Mens	Art. 11.1. Een ieder, die wegens een strafbaar feit wordt vervolgd, heeft er recht op voor onschuldig gehouden te worden, totdat zijn schuld krachtens de wet bewezen wordt in een openbare rechtszitting, waarbij hem alle waarborgen, nodig voor zijn verdediging, zijn toegekend.
Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten https://wetten.overheid.nl/BWB-V0001017/1979-03-11#Verdrag_2	Art. 14.3. Bij het bepalen van de gegrondheid van een tegen hem ingestelde strafvervolgning heeft een ieder, in volle gelijkheid, recht op de volgende minimumgaranties: (d) in zijn tegenwoordigheid te worden berecht, zichzelf te verdedigen of de bijstand te hebben van een raadsman naar eigen keuze; ingeval hij geen rechtsbijstand heeft, van het recht daarop in kennis te worden gesteld; rechtsbijstand toegewezen te krijgen, indien het belang van de rechtspraak dit eist, en zonder dat daarvoor betaling van hem kan worden verlangd, indien hij niet over voldoende middelen beschikt;
Verdrag inzake de rechten van het kind https://wetten.overheid.nl/BWB-V0002508/2002-11-18#Verdrag_2	Art. 37.d. De Staten die partij zijn, waarborgen dat: ieder kind dat van zijn of haar vrijheid is beroofd het recht heeft onverwijld te beschikken over juridische en andere passende bijstand, alsmede het recht de wettigheid van zijn vrijheidsberoving te betwisten ten overstaan van een rechter of een andere bevoegde, onafhankelijke en onpartijdige autoriteit, en op een onverwijld besissing ten aanzien van dat beroep. Art. 40.2.b.ii. Hiertoe, en met inachtneming van de desbetreffende bepalingen van internationale akten, waarborgen de Staten die partij zijn met name dat: b. ieder kind dat wordt verdacht van of vervolgd wegens het begaan van een strafbaar feit, ten minste de volgende garanties heeft: (ii) dat het onverwijld en rechtstreeks in kennis wordt gesteld van de tegen hem of haar ingebrachte beschuldigingen, indien van toepassing door tussenkomst van zijn of haar ouders of wettige voogd, en dat het juridische of andere passende bijstand krijgt in de voorbereiding en het voeren van zijn of haar verdediging;

2. Soft Law

UN Principles and guidelines on access to Legal aid in criminal justice systems (2012). Principle 1 : Right to legal aid Principle 2 : Responsibilities of the State	Recognizing that legal aid is an essential element of a functioning criminal justice system that is based on the rule of law, a foundation for the enjoyment of other rights, including the right to a fair trial, and an important safeguard that ensures fundamental fairness and public trust in the criminal justice process, 14 States should guarantee the right to legal aid in their national legal systems at the highest possible level, including, where applicable, in the constitution. States should consider the provision of legal aid their duty and responsibility. To that end, they should consider, where appropriate, enacting specific legislation and regulations and ensure that a comprehensive legal aid system is in place that is accessible, effective, sustainable and credible. States should allocate the necessary human and financial resources to the legal aid system. 16. The State should not interfere with the organization of the defence of the beneficiary of legal aid or with the independence of his or her legal aid provider.
Principle 3 : Legal aid for persons suspected of or charged with a criminal offence	20. States should ensure that anyone who is detained, arrested, suspected of, or charged with a criminal offence punishable by a term of imprisonment or the death penalty is entitled to legal aid at all stages of the criminal justice process. 21. Legal aid should also be provided, regardless of the person's means, if the interests of justice so require, for example, given the urgency or complexity of the case or the severity of the potential penalty. 22. Children should have access to legal aid under the same conditions as or more lenient conditions than adults. 23. It is the responsibility of police, prosecutors and judges to ensure that those who appear before them who cannot afford a lawyer and/or who are vulnerable are provided access to legal aid.
Principle 6 : Non-discrimination	26. States should ensure the provision of legal aid to all persons regardless of age, race, colour, gender, language, religion or belief, political or other opinion, national or social origin or property, citizenship or domicile, birth, education or social status or other status.
Principle 7 : Prompt and effective provision of legal aid	27. States should ensure that effective legal aid is provided promptly at all stages of the criminal justice process. 28. Effective legal aid includes, but is not limited to, unhindered access to legal aid providers for detained persons, confidentiality of communications, access to case files and adequate time and facilities to prepare their defence.
Principle 9. Remedies and safeguards	31. States should establish effective remedies and safeguards that apply if access to legal aid is undermined, delayed or denied or if persons have not been adequately informed of their right to legal aid.
Principle 10 : Equity in access to legal aid Principle	32. Special measures should be taken to ensure meaningful access to legal aid for women, children and groups with special needs, including, but not limited to, the elderly, minorities, persons with disabilities, persons with mental illnesses, persons living with HIV and other serious contagious diseases, drug users, indigenous and aboriginal people, stateless persons, asylum seekers, foreign citizens, migrants and migrant workers, refugees and internally displaced persons. Such measures should address the special needs of those groups, including gender sensitive and age-appropriate measures. 33. States should also ensure that legal aid is provided to persons living in rural, remote and economically and socially disadvantaged areas and to persons who are members of economically and socially disadvantaged groups.

Principle 11 : Legal aid in the best interests of the child	34. In all legal aid decisions affecting children,¹⁵ the best interests of the child should be the primary consideration. 35. Legal aid provided to children should be prioritized, in the best interests of the child, and be accessible, age appropriate, multidisciplinary, effective and responsive to the specific legal and social needs of children.
Guideline 1. Provision of legal aid	41. Whenever States apply a means test to determine eligibility for legal aid, they should ensure that: (c) (...) Children are always exempted from the means test
Guideline 2. Right to be informed on legal aid	42. In order to guarantee the right of persons to be informed of their right to legal aid, States should ensure that: (d) Information on the rights of a person suspected of or charged with a criminal offence in a criminal justice process and on the availability of legal aid services is provided in police stations, detention centres, courts and prisons, for example, through the provision of a letter of rights or in any other official form submitted to the accused. Such information should be provided in a manner that corresponds to the needs of illiterate persons, minorities, persons with disabilities and children; and such information should be in a language that those persons understand. Information provided to children must be provided in a manner appropriate to their age and maturity
Guideline 3. Other rights of persons detain- ed, arrested, suspected or accused of, or charged with a criminal offence	43. States should introduce measures: (a) To promptly inform every person detained, arrested, suspected or accused of, or charged with a criminal offence of his or her right to remain silent; his or her right to consult with counsel or, if eligible, with a legal aid provider at any stage of the proceedings, especially before being interviewed by the authorities; and his or her right to be assisted by an independent counsel or legal aid provider while being interviewed and during other procedural actions; (b) To prohibit, in the absence of any compelling circumstances, any interviewing of a person by the police in the absence of a lawyer, unless the person gives his or her informed and voluntary consent to waive the lawyer's presence, and to establish mechanisms for verifying the voluntary nature of the person's consent. An interview should not start until the legal aid provider arrives; (c) To inform all foreign detainees and prisoners in a language they understand of their right to request contact with their consular authorities without delay; (d) To ensure that persons meet with a lawyer or a legal aid provider promptly after their arrest in full confidentiality; and that the confidentiality of further communications is guaranteed; (e) To enable every person who has been detained for any reason to promptly notify a member of his or her family, or any other appropriate person of his or her choosing, of his or her detention and location and of any imminent change of location; the competent authority may, however, delay a notification if absolutely necessary, if provided for by law and if the transmission of the information would hinder a criminal investigation; (f) To provide the services of an independent interpreter, whenever necessary, and the translation of documents where appropriate; (g) To assign a guardian, whenever necessary; (h) To make available in police stations and places of detention the means to contact legal aid providers; (i) To ensure that persons detained, arrested, suspected or accused of, or charged with a criminal offence are advised of their rights and the implications of waiving them in a clear and plain manner; and should endeavour to ensure that the person understands both; (j) To ensure that persons are informed of any mechanism available for filing complaints of torture or ill treatment; (k) To ensure that the exercise of these rights by a person is not prejudicial to his or her case.

Guideline 4. Legal aid at the pre-trial stage	44. To ensure that detained persons have prompt access to legal aid in conformity with the law, States should take measures: (a) To ensure that police and judicial authorities do not arbitrarily restrict the right or access to legal aid for persons detained, arrested, suspected or accused of, or charged with a criminal offence, in particular in police stations; (b) To facilitate access for legal aid providers assigned to provide assistance to detained persons in police stations and other places of detention for the purpose of providing that assistance; (c) To ensure legal representation at all pretrial proceedings and hearings; (d) To monitor and enforce custody time limits in police holding cells or other detention centres, for example, by instructing judicial authorities to screen the remand caseload in detention centres on a regular basis to make sure that people are remanded lawfully, that their cases are dealt with in a timely manner and that the conditions in which they are held meet the relevant legal standards, including international ones; (e) To provide every person, on admission to a place of detention, with information on his or her rights in law, the rules of the place of detention and the initial stages of the pretrial process. Such information should be provided in a manner that corresponds to the needs of illiterate persons, minorities, persons with disabilities and children and be in a language that the person in need of legal aid understands. Information provided to children should be provided in a manner appropriate for their age and maturity. The information material should be supported by visual aids prominently located in each detention centre; (f) To request bar or legal associations and other partnership institutions to establish a roster of lawyers and paralegals to support a comprehensive legal system for persons detained, arrested, suspected or accused of, or charged with a criminal offence, in particular at police stations; (g) To ensure that every person charged with a criminal offence has adequate time, facilities and technical and financial support, in case he or she does not have sufficient means, to prepare his or her defence and is able to consult with his or her lawyer in full confidentiality.
Guideline 5. Legal aid during court proceedings	45. To guarantee that every person charged with a criminal offence for which a term of imprisonment or capital punishment may be imposed by a court of law has access to legal aid in all proceedings at court, including on appeal and other related proceedings, States should introduce measures: (a) To ensure that the accused understands the case against him or her and the possible consequences of the trial; (b) To ensure that every person charged with a criminal offence has adequate time, facilities and technical and financial support, in case he or she does not have sufficient means, to prepare his or her defence and is able to consult with his or her lawyer in full confidentiality; (c) To provide representation in any court proceedings by a lawyer of choice, where appropriate, or by a competent lawyer assigned by the court or other legal aid authority at no cost when the person does not have sufficient means to pay and/or where the interests of justice so require; (d) To ensure that the counsel of the accused is present at all critical stages of the proceedings. Critical stages are all stages of a criminal proceeding at which the advice of a lawyer is necessary to ensure the right of the accused to a fair trial or at which the absence of counsel might impair the preparation or presentation of a defence; (e) To request bar or legal associations and other partnership institutions to establish a roster of lawyers and paralegals to support a comprehensive legal system for persons detained, arrested, suspected or accused of, or charged with a criminal offence; such support could include, for example, appearing before the courts on fixed days; (f) To enable, in accordance with national law, paralegals and law students to provide appropriate types of assistance to the accused in court, provided that they are under the supervision of qualified lawyers; (g) To ensure that unrepresented suspects and the accused understand their rights. This may include, but is not limited to, requiring judges and prosecutors to explain their rights to them in clear and plain language.
Guideline 6. Legal aid at the post-trial stage	46. States should ensure that imprisoned persons and children deprived of their liberty have access to legal aid. Where legal aid is not available, States shall ensure that such persons are held in prison in conformity with the law.

UN Basic Principles on the Role of Lawyers (1990)	Access to lawyers and legal services: Governments shall ensure that efficient procedures and responsive mechanisms for effective and equal access to lawyers are provided for all persons within their territory and subject to their jurisdiction, without distinction of any kind, such as discrimination based on race, colour, ethnic origin, sex, language, religion, political or other opinion, national or social origin, property, birth, economic or other status. Special safeguards in criminal justice matters: Governments shall ensure that all persons are immediately informed by the competent authority of their right to be assisted by a lawyer of their own choice upon arrest or detention or when charged with a criminal offence. 6. Any such persons who do not have a lawyer shall, in all cases in which the interests of justice so require, be entitled to have a lawyer of experience and competence commensurate with the nature of the offence assigned to them in order to provide effective legal assistance, without payment by them if they lack sufficient means to pay for such services. 7. Governments shall further ensure that all persons arrested or detained, with or without criminal charge, shall have prompt access to a lawyer, and in any case not later than forty-eight hours from the time of arrest or detention. 8. All arrested, detained or imprisoned persons shall be provided with adequate opportunities, time and facilities to be visited by and to communicate and consult with a lawyer, without delay, interception or censorship and in full confidentiality. Such consultations may be within sight, but not within the hearing, of law enforcement officials.
Beijing rules (1985)	Rule 15.1 Throughout the proceedings the juvenile shall have the right to be represented by a legal adviser or to apply for free legal aid where there is provision for such aid in the country.
Havana Rules (1990)	Rule 18. The conditions under which an untried juvenile is detained should be consistent with the rules set out below, with additional specific provisions as are necessary and appropriate, given the requirements of the presumption of innocence, the duration of the detention and the legal status and circumstances of the juvenile. These provisions would include, but not necessarily be restricted to, the following: (a) Juveniles should have the right of legal counsel and be enabled to apply for free legal aid, where such aid is available, and to communicate regularly with their legal advisers. Privacy and confidentiality shall be ensured for such communications; (b) Juveniles should be provided, where possible, with opportunities to pursue work, with remuneration, and continue education or training, but should not be required to do so. Work, education or training should not cause the continuation of the detention; (c) Juveniles should receive and retain materials for their leisure and recreation as are compatible with the interests of the administration of justice.
UN Guidelines for Action on Children in the Criminal Justice System (1997)	Guideline 16. Priority should be given to setting up agencies and programmes to provide legal and other assistance to children, if needed free of charge, such as interpretation services, and, in particular, to ensure that the right of every child to have access to such assistance from the moment that the child is detained is respected in practice.

General
Comment No.
10 of the UN
Committee
on the Rights
of the Child –
Children’s rights
in the juvenile
justice (2007)

Article 40 (2) of CRC contains an important list of rights and guarantees that are all meant to ensure that every child alleged as or accused of having infringed the penal law receives fair treatment and trial. Most of these guarantees can also be found in article 14 of the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR), which the Human Rights Committee elaborated and commented on in its general comment No. 13 (1984) (Administration of justice) which is currently in the process of being reviewed. However, the implementation of these guarantees for children does have some specific aspects which will be presented in this section. Before doing so, the Committee wishes to emphasize that a key condition for a proper and effective implementation of these rights or guarantees is the quality of the persons involved in the administration of juvenile justice. The training of professionals, such as police officers, prosecutors, legal and other representatives of the child, judges, probation officers, social workers and others is crucial and should take place in a systematic and ongoing manner. These professionals should be well informed about the child’s, and particularly about the adolescent’s physical, psychological, mental and social development, as well as about the special needs of the most vulnerable children, such as children with disabilities, displaced children, street children, refugee and asylum-seeking children, and children belonging to racial, ethnic, religious, linguistic or other minorities (see paragraphs 6-9 above). Since girls in the juvenile justice system may be easily overlooked because they represent only a small group, special attention must be paid to the particular needs of the girl child, e.g. in relation to prior abuse and special health needs. Professionals and staff should act under all circumstances in a manner consistent with the child’s dignity and worth, which reinforces the child’s respect for the human rights and fundamental freedoms of others, and which promotes the child’s reintegration and his/her assuming a constructive role in society (art. 40 (1)). All the guarantees recognized in article 40 (2), which will be dealt with hereafter, are minimum standards, meaning that States parties can and should try to establish and observe higher standards, e.g. in the areas of legal assistance and the involvement of the child and her/his parents in the judicial process

49. The child must be guaranteed legal or other appropriate assistance in the preparation and presentation of his/her defence. CRC does require that the child be provided with assistance, which is not necessarily under all circumstances legal but it must be appropriate. It is left to the discretion of States parties to determine how this assistance is provided but it should be free of charge. The Committee recommends the State parties provide as much as possible for adequate trained legal assistance, such as expert lawyers or paralegal professionals. Other appropriate assistance is possible (e.g. social worker), but that person must have sufficient knowledge and understanding of the various legal aspects of the process of juvenile justice and must be trained to work with children in conflict with the law.

50. As required by article 14 (3) (b) of ICCPR, the child and his/her assistant must have adequate time and facilities for the preparation of his/her defence. Communications between the child and his/her assistance, either in writing or orally, should take place under such conditions that the confidentiality of such communications is fully respected in accordance with the guarantee provided for in article 40 (2) (b) (vii) of CRC, and the right of the child to be protected against interference with his/her privacy and correspondence (art. 16 of CRC). A number of States parties have made reservations regarding this guarantee (art. 40 (2) (b) (ii) of CRC), apparently assuming that it requires exclusively the provision of legal assistance and therefore by a lawyer. That is not the case and such reservations can and should be withdrawn

General com-
ment No. 24 on
children’s rights
in the child
justice system
(2019)

50. The Committee remains concerned that many children face criminal charges before judicial, administrative or other public authorities, and are deprived of liberty, without having the benefit of legal representation. The Committee notes that in article 14 (3) (d) of the International Covenant on Civil and Political Rights, the right to legal representation is a minimum guarantee in the criminal justice system for all persons, and this should equally apply to children. While the article allows the person to defend himself or herself in person, in any case where the interests of justice so require the person is to be assigned legal assistance.

61. Children have the right to examine witnesses who testify against them and to involve witnesses to support their defence, and child justice processes should favour the child’s participation, under conditions of equality, with legal assistance.

Europese documenten

1. Hard law / Raad van Europa

Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden

https://wetten.overheid.nl/BWB-V0001000/2021-08-01#Verdrag_2

Art. 6.3 (c) to defend himself in person or through legal assistance of his own choosing or, if he has not sufficient means to pay for legal assistance, to be given it free when the interests of justice so require

Europese Unie

Handvest van de grondrechten van de Europese Unie

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=CELEX:12012P/TXT&from=NL>

Art. 47.3. Rechtsbijstand wordt verleend aan degenen die niet over toereikende financiële middelen beschikken, voor zover die bijstand noodzakelijk is om de daadwerkelijke toegang tot de rechter te waarborgen.

Richtlijn 2012/13/EU van het Europees Parlement en de Raad van 22 mei 2012 betreffende het recht op informatie in strafprocedures

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=CELEX:32012L0013&from=NL>

Art. 3.1. De lidstaten zien erop toe dat verdachten of beklaagden onverwijld informatie krijgen over ten minste de volgende procedurele rechten, zoals die van toepassing zijn op grond van het nationale recht, opdat deze rechten daadwerkelijk kunnen worden uitgeoefend:

b) het recht op kosteloze rechtsbijstand en de voorwaarden waaronder deze bijstand kan worden verkregen;

Richtlijn 2013/48/EU van het Europees Parlement en de Raad van 22 oktober 2013 betreffende het recht op toegang tot een advocaat in strafprocedures en in procedures ter uitvoering van een Europees aanhoudingsbevel en het recht om een derde op de hoogte te laten brengen vanaf de vrijheidsbeneming en om met derden en consulaire autoriteiten te communiceren tijdens de vrijheidsbeneming

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=CELEX:32013L0048&from=NL>

Art. 11. Deze richtlijn laat het nationale recht inzake rechtsbijstand, dat van toepassing is overeenkomstig het Handvest en het EVRM, onverlet.

Richtlijn (EU) 2016/800 van het Europees Parlement en de Raad van 11 mei 2016 betreffende de procedurele waarborgen voor kinderen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/nl/ALL/?uri=CELEX:32016L0800>

Art. 6. 1. Kinderen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure hebben recht op toegang tot een advocaat in overeenstemming met Richtlijn 2013/48/EU. Geen enkele bepaling in deze richtlijn, en met name in dit artikel, doet afbreuk aan dat recht.

2. De lidstaten zorgen ervoor dat kinderen bijstand krijgen van een advocaat in overeenstemming met dit artikel, teneinde hen in staat te stellen hun recht van verdediging daadwerkelijk uit te oefenen.

3. De lidstaten zorgen ervoor dat kinderen zonder onnodige vertraging bijstand van een advocaat krijgen vanaf het moment dat zij ervan in kennis worden gesteld dat zij verdachte of beklaagde zijn. In ieder geval worden kinderen door een advocaat bijgestaan vanaf om het even welk van de volgende momenten het eerst valt:

- a. voordat zij door de politie of door een andere rechtshandhavingsautoriteit of rechterlijke instantie worden verhoord;
- b. wanneer de onderzoeks- of andere bevoegde autoriteiten een tot onderzoek of andere vorm van bewijsgaring strekkende handeling verrichten, overeenkomstig lid 4, onder c);
- c. zonder onnodig uitstel na de vrijheidsbeneming;
- d. indien zij voor een in strafzaken bevoegde rechtbank zijn opgeroepen, binnen een redelijke termijn voordat zij voor deze rechtbank in rechte verschijnen.

4. Bijstand door een advocaat omvat het volgende:

- a. de lidstaten zorgen ervoor dat kinderen het recht hebben de advocaat die hen vertegenwoordigt onder vier ogen te ontmoeten en met hem te communiceren, ook voordat zij door de politie of een andere rechtshandhavingsinstantie of rechterlijke instantie worden verhoord;
- b. de lidstaten zorgen ervoor dat kinderen door een advocaat worden bijgestaan tijdens verhoren en dat de advocaat daadwerkelijk aan het verhoor kan deelnemen. Deze deelname geschiedt overeenkomstig procedures van het nationale recht, mits die procedures de daadwerkelijke uitoefening of de essentie van het desbetreffende recht onverlet laten. Wanneer een advocaat aan een verhoor deelneemt, wordt dat feit vastgelegd overeenkomstig de in het nationale recht voorziene vastleggingsprocedure;
- c. de lidstaten zorgen ervoor dat kinderen ten minste door een advocaat worden bijgestaan tijdens de volgende onderzoekshandelingen of handelingen voor het vergaren van bewijsmateriaal, mits het handelingen betreft waarin het nationale recht voorziet en de aanwezigheid van de verdachte of beklaagde persoon bij die handelingen wordt verlangd:
  - I. meervoudige confrontaties,
  - II. confrontaties,
  - III. reconstructies van de plaats van een delict.

5. De lidstaten eerbiedigen het vertrouwelijke karakter van de communicatie tussen kinderen en hun advocaat bij de uitoefening van het recht op bijstand door een advocaat op grond van deze richtlijn. Die communicatie omvat ontmoetingen, briefwisseling, telefoongesprekken en elke andere vorm van communicatie die krachtens het nationale recht is toegestaan.

6. Op voorwaarde dat dit met het recht op een eerlijk proces strookt, mogen de lidstaten afwijken van lid 3 wanneer bijstand door een advocaat niet evenredig is in de omstandigheden van de zaak, met inachtneming van de ernst van het ten laste gelegde strafbare feit, de complexiteit van de zaak en de maatregelen die naar aanleiding van een dergelijk strafbaar feit zouden kunnen worden opgelegd, waarbij geldt dat de belangen van het kind altijd de eerste overweging dienen te vormen.

In ieder geval zorgen de lidstaten ervoor dat kinderen door een advocaat worden bijgestaan:

- a. wanneer zij voor een bevoegde rechtbank of rechter verschijnen met het oog op een besluit over detentie in elk stadium van de procedure dat onder het toepassingsgebied van deze richtlijn valt, en
- b. tijdens detentie.

De lidstaten zorgen er verder voor dat vrijheidsbeneming niet als sanctie in een strafprocedure wordt opgelegd, tenzij het kind op zodanige wijze is bijgestaan door een advocaat dat het zijn rechten van verdediging daadwerkelijk heeft kunnen uitoefenen en, in ieder geval, tijdens de behandeling van zijn zaak voor een rechtbank.

7. Indien het kind overeenkomstig dit artikel door een advocaat moet worden bijgestaan, maar er geen advocaat aanwezig is, stellen de bevoegde autoriteiten het verhoor van het kind of andere onderzoeks- of handelingen voor het vergaren van bewijs zoals bedoeld in lid 4, onder c), voor een redelijke termijn uit, om de komst van een advocaat mogelijk te maken of, indien het kind geen advocaat heeft aangesteld, een advocaat voor het kind te kunnen regelen.

8. In uitzonderlijke omstandigheden kunnen de lidstaten, uitsluitend in de fase voorafgaand aan de rechtszaak, tijdelijk afwijken van de toepassing van de in lid 3 vastgestelde rechten, voor zover dit gerechtvaardigd is in het licht van de bijzondere omstandigheden van het geval, op grond van een of meer van de volgende dwingende redenen:

- a. indien er sprake is van een dringende noodzaak om ernstige negatieve gevolgen voor het leven, de vrijheid of de fysieke integriteit van een persoon te voorkomen;
- b. indien onmiddellijk optreden door de onderzoeksinstanties noodzakelijk is om te voorkomen dat substantiële schade wordt aangebracht aan de strafprocedure in verband met een ernstig strafbaar feit.

De lidstaten zorgen ervoor dat de bevoegde autoriteiten bij de toepassing van dit lid rekening houden met de belangen van het kind.

De beslissing om tot verhoor over te gaan ondanks het feit dat geen advocaat aanwezig is op grond van dit lid, mag alleen genomen worden na een beoordeling per geval, die ofwel uitgaat van een rechterlijke instantie of van een andere bevoegde autoriteit op voorwaarde dat de beslissing kan worden onderworpen aan rechterlijke toetsing.

Art. 18. De lidstaten zorgen ervoor dat de nationale wetgeving inzake rechtsbijstand de daadwerkelijke uitoefening van het in artikel 6 bedoelde recht op bijstand van een advocaat garandeert.

Richtlijn (EU) 2016/1919 van het Europees Parlement en de Raad van 26 oktober 2016 betreffende rechtsbijstand voor verdachten en beklaagden in strafprocedures en voor gezochte personen in procedures ter uitvoering van een Europees aanhoudingsbevel
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=CELEX:32016L1919&from=NL>

Preamble 9. Onverminderd artikel 6 van Richtlijn (EU) 2016/800 mag de onderhavige richtlijn niet van toepassing zijn wanneer verdachten, beklaagden of gezochte personen afstand hebben gedaan van hun recht op toegang tot een advocaat, overeenkomstig artikel 9 respectievelijk artikel 10, lid 3, van Richtlijn 2013/48/EU, en zij deze afstand niet hebben ingetrokken, of wanneer lidstaten de tijdelijke afwijkingen uit hoofde van artikel 3, lid 5 of lid 6, van Richtlijn 2013/48/EU hebben toegepast, voor de duur van die afwijking.

Preamble 29. Deze richtlijn dient van toepassing te zijn op verdachten, beklaagden en gezochte personen, ongeacht hun juridische status, burgerschap of nationaliteit. De lidstaten dienen de in deze richtlijn vastgestelde rechten te eerbiedigen en te waarborgen, zonder enige discriminatie op basis van ras, huidskleur, geslacht, seksuele geaardheid, taal, godsdienst, politieke of andere mening, nationaliteit, etnische of sociale herkomst, vermogen, handicap of geboorte. Deze richtlijn eerbiedigt de door het Handvest en het EVRM erkende grondrechten en beginselen, waaronder het verbod op foltering en onmenselijke of ontorende behandeling, het recht op vrijheid en veiligheid, de eerbiediging van het privéleven en van het familie- en gezinsleven, het recht op menselijke integriteit, de rechten van het kind, de integratie van mensen met een handicap, het recht op een doeltreffende voorziening in rechte en het recht op een eerlijk proces, het vermoeden van onschuld en de rechten van de verdediging. Deze richtlijn dient te worden toegepast overeenkomstig deze rechten en beginselen.

Art. 1. Deze richtlijn voorziet in gemeenschappelijke minimumvoorschriften met betrekking tot het recht op rechtsbijstand voor:

- a. verdachten en beklaagden in strafprocedures, en
- b. personen tegen wie een procedure ter uitvoering van een Europees aanhoudingsbevel uit hoofde van Kaderbesluit 2002/584/JBZ loopt (gezochte personen).

2. Deze richtlijn vormt een aanvulling op de Richtlijnen 2013/48/EU en (EU) 2016/800. Niets in de onderhavige richtlijn mag worden uitgelegd als een beperking van de in die richtlijnen neergelegde rechten.

Art. 4.1. De lidstaten zorgen ervoor dat verdachten en beklaagden die onvoldoende middelen hebben om voor de bijstand van een advocaat te betalen, het recht op rechtsbijstand kunnen uitoefenen wanneer de belangen van een behoorlijke rechtspleging dit eisen.

2. De lidstaten kunnen een draagkrachtoets, een gegrondheidstoets of beide toepassen om te bepalen of rechtsbijstand moet worden verleend overeenkomstig lid 1.

3. Wanneer een lidstaat een draagkrachtoets toepast, houdt hij rekening met alle relevante en objectieve factoren, waaronder inkomen, vermogen en gezinssituatie van de betrokkene, alsook de kosten van de bijstand van een advocaat en de levensstandaard in die lidstaat, om overeenkomstig de in die lidstaat toepasselijke criteria te bepalen of een verdachte of een beklaagde onvoldoende middelen heeft om voor de bijstand van een advocaat te betalen.

4. Wanneer een lidstaat een gegrondheidstoets toepast, houdt hij rekening met de ernst van het strafbaar feit, de complexiteit van de zaak en de ernst van de sanctie die op het spel staat, om te bepalen of de belangen van een behoorlijke rechtspleging eisen dat rechtsbijstand wordt verleend. In elk geval wordt er in de volgende situaties van uitgegaan dat is voldaan aan de gegrondheidstoets:

- a. wanneer een verdachte of een beklaagde voor een bevoegde rechtbank of rechter verschijnt met het oog op een beslissing over detentie in elk stadium van de procedures die onder het toepassingsgebied van deze richtlijn vallen, en
- b. tijdens detentie

5. De lidstaten zorgen ervoor dat rechtsbijstand wordt verleend zonder onnodig uitstel, en uiterlijk voordat de betrokkene wordt verhoord door de politie, een andere rechtshandavingsinstantie of een gerechtelijke instantie, of vóór het verrichten van de in artikel 2, lid 1, onder c), genoemde onderzoekshandelingen of handelingen voor het vergaren van bewijsmateriaal.

6. Rechtsbijstand wordt alleen verleend in het kader van de strafrechtelijke procedure waarin de betrokkene ervan wordt verdacht of beschuldigd een strafbaar feit te hebben gepleegd.

Art. 7. 1. De lidstaten nemen de nodige maatregelen, ook wat betreft de financiering, om ervoor te zorgen dat:

- a. er een doeltreffend en voldoende kwaliteitsvol rechtsbijstandssysteem is, en
- b. de rechtsbijstandsdiensten van een zodanige kwaliteit zijn om het eerlijke verloop van de procedure op passende wijze te waarborgen, met behoorlijke inachtneming van de onafhankelijkheid van de advocatuur.

2. De lidstaten zorgen ervoor dat wordt voorzien in een passende opleiding voor de medewerkers die betrokken zijn bij de besluitvorming ten aanzien van rechtsbijstand in strafprocedures en procedures ter uitvoering van een Europees aanhoudingsbevel.

3. Met behoorlijke inachtneming van de onafhankelijkheid van de advocatuur en van de rol van diegenen die voor de opleiding van advocaten verantwoordelijk zijn, nemen de lidstaten passende maatregelen om het verstrekken van een passende opleiding aan advocaten die rechtsbijstandsdiensten verlenen, te bevorderen.

4. De lidstaten nemen de nodige maatregelen om ervoor te zorgen dat verdachten, beklaagden en gezochte personen het recht hebben om op hun verzoek de aan hen toegewezen rechtsbijstandsadvocaat te laten vervangen, wanneer dit door de specifieke omstandigheden gerechtvaardigd is.

Art. 9. De lidstaten zorgen ervoor dat bij de tenuitvoerlegging van deze richtlijn rekening wordt gehouden met de specifieke behoeften van kwetsbare verdachten, beklaagden en gezochte personen.

2. Soft law / Raad van Europa

Guidelines of the Committee of Ministers of the COE on Child-Friendly Justice

D2. Specific protection and assistance may need to be granted to more vulnerable children, such as migrant children, refugee and asylum-seeking children, unaccompanied children, children with disabilities, homeless and street children, Roma children, and children in residential institutions.

2.38. Children should have access to free legal aid, under the same or more lenient conditions as adults.

102. Guideline 38 recommends providing children with access to free legal aid. This should not necessarily require a completely separate system of legal aid. It might be provided in the same way as legal aid for adults, or under more lenient conditions, and be dependent on the financial means of the holder of the parental responsibility or the child him or herself. In any case, the legal aid system has to be effective in practice

The European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment' Standards (CPT Standards) on Juveniles deprived of their liberty	3. regime activities 31. Although a lack of purposeful activity is detrimental for any prisoner, it is especially harmful for juveniles, who have a particular need for physical activity and intellectual stimulation. Juveniles deprived of their liberty should be offered a full programme of education, sport, vocational training, recreation and other purposeful activities. Physical education should constitute an important part of that programme. It is particularly important that girls and young women deprived of their liberty should enjoy access to such activities on an equal footing with their male counterparts. All too often, the CPT has encountered female juveniles being offered activities which have been stereotyped as "appropriate" for them (such as sewing or handi-crafts), whilst male juveniles are offered training of a far more vocational nature. In this respect, the CPT wishes to express its approval of the principle set forth in Rule 26.4 of the Beijing Rules, to the effect that every effort must be made to ensure that female juveniles deprived of their liberty "by no means receive less care, protection, assistance, treatment and training than young male offenders. Their fair treatment shall be ensured
European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures	120.3. The state shall provide free legal aid to juveniles, their parents or legal guardians when the interests of justice so require
Europese Unie	
European Commission recommendation on the right to legal aid for suspects or accused persons in criminal proceedings (C(2013) 8179/2)	3. Member States should take appropriate measures to ensure that suspects or accused persons and requested persons are entitled to receive effective legal aid to ensure the right to a fair trial in accordance with this Recommendation 4. Suspects or accused persons and requested persons should, as a minimum, be granted legal aid if they lack sufficient financial resources to meet some or all of the costs of the defence and the proceedings as a result of their economic situation ('means test'), and/or when such aid is required in the interests of justice ('merits test') 6. When a requirement of lack of sufficient financial resources is applied when assessing the right to legal aid (means test), the assessment of the applicant's economic situation should be made on the basis of objective factors such as income, capital, family situation, standard of living and the cost of a defence lawyer. When the legal aid is for a child, the child's own assets should be taken into account and not those of their parents or holder of parental responsibility 26. Transparent and accountable mechanisms should be put in place to ensure that suspects or accused persons and requested persons can make an informed choice on legal assistance under the legal aid scheme, free from undue influence
Aanbeveling van de Commissie van 27 november 2013 betreffende procedurele waarborgen voor kwetsbare personen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure 2013/C 378/02 https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=CELEX:-32013H1224(02)&from=EN	9. Kwetsbare personen en, indien nodig, hun wettelijke vertegenwoordiger of een geschikte volwassene, moeten op de hoogte worden gebracht van de specifieke procedurele rechten waar in deze aanbeveling naar wordt verwezen, in het bijzonder die welke betrekking hebben op het recht op informatie, het recht op medische bijstand, het recht op een advocaat, de bescherming van de persoonlijke levenssfeer en indien van toepassing de rechten met betrekking tot voorlopige hechtenis.

The Bangalore Principles of Judicial Conduct (2002)	5.2 When there is no sufficient legal aid publicly available, the high costs of private legal representation make it necessary for the judiciary to consider, where appropriate and desirable, such initiatives as the encouragement of pro bono representation of selected litigants by the legal profession of selected litigants, the appointment of amici curiae (friend of the court), alternative dispute resolution, and community justice procedures, to protect interests that would otherwise be unrepresented in court proceedings; and the provision of permission to appropriate non-qualified persons (including paralegals) to represent parties before a court
UN Guidelines for Action on Children in the Criminal Justice System (Vienna Guidelines) 1997	16. Priority should be given to setting up agencies and programmes to provide legal and other assistance to children, if needed free of charge, such as interpretation services, and, in particular, to ensure that the right of every child to have access to such assistance from the moment that the child is detained is respected in practice
Guidelines on Children in Contact with the Justice System, International Association of Youth and Family Judges and Magistrates (2017)	3.3.1– Right to legal assistance and representation – Children must be provided with access to legal assistance and representation in their contacts with justice whenever their interests are at stake. In cases where there is, or could be, a conflict of interest between children and their parents or any other party, children must have their own counsel and representation, in their own name 3.3.2– Role of legal assistant and representative – Persons who provide legal assistance and representation have the same obligations towards children as they would have towards adult clients. These obligations have to be executed in a manner that is consistent with the level of understanding and communication of the child. In particular, legal assistants and representatives should: 1. provide children with all necessary information; 2. advise and guide children throughout the proceedings; 3. after consulting with the child, express the latter's views to the court or to other authorities; 4. be present throughout the proceedings, including interrogations by the police or other law enforcement authority whenever applicable. Beyond this strictly legal role, legal assistants and representatives should be aware of the needs of children for general and psychological support throughout the proceedings and they should contribute to such support 3.3.3– At which stages of the proceedings? – Persons who provide legal assistance and representation must be given the means to exert their responsibilities at all stages of the proceedings. This goes from the earliest stages of the proceedings, including the preparation of questioning by the police or by any investigating authority, until the end of the execution of any measure imposed on the child. They must accompany the child through administrative as well as judicial proceedings 3.3.5– Free legal aid – Children should be provided with free legal aid, chiefly supported by the State. Such provision is particularly essential in cases where there may be a conflict of interest between parents and child (where a child's lawyer should not be chosen and paid for by the parents) and in situations where children are – or may be – deprived of their liberty or otherwise separated from their family 3.13.3 – Specialization – Where population density allows it, specialized units should be established within the justice system to deal with situations involving children and their families (namely child protection, children in conflict with the law, custody, adoption). This should be done within the police, the court system, legal aid or other services providing legal assistance and representation to children, and the prosecutor's office. Specialized judges or magistrates should be appointed. Psychosocial services such as those providing assessments, counselling, supervision or probation, as well as facilities for day or residential treatment and care and custodial services, should be specialized in services for children and their family 6. (3) Necessary information systems should be established to monitor and assess on a continuous basis the implementation of the Guidelines, whether their goals are being attained and, at a more general level, the functioning of the justice system in so far as it deals with children. These information systems should include data gathered by judicial and law enforcement authorities, as well as social welfare, health care, legal aid and other services

4.3.3 – Voluntary and active participation – Children, parents and other parties to a conflict must freely and voluntarily consent to take part in alternatives to judicial proceedings. They must be fully informed and consulted on the opportunity to have recourse to an alternative to judicial proceedings. They must be informed of their rights and of the possible consequences of each option. They must be given the opportunity to obtain legal assistance in determining which option they should take and whether, in the end, they should give their agreement to the outcome of the alternative proceedings. They must also be given the opportunity to consult with their parents, unless there is a conflict of interest with them. They must be encouraged to play an active role in the search for a solution

4.4.2 – Obstacles to be removed – Obstacles to access court or other bodies, such as the cost of proceedings or the lack of legal assistance and representation, should be removed

Overig

https://www.icj.org/wp-content/uploads/2014/10/IBA_International_Principles_on_Conduct_for_the_legal_prof.pdf

CLEAR-Rights is co-funded by the Justice Programme of the European Union (2014-2020).